

Щудло С., Заболотна О., Медіна Т.

**СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ
ДИСКУРС ЩОДО МОВИ НАВЧАННЯ
НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН
У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ**

**Світлана Щудло
Оксана Заболотна
Тетяна Медіна**

**Соціокультурний дискурс щодо
мови навчання
національних меншин
у Чернівецькій області**

Дрогобич 2019

УДК 316.356.4(477.51)

Щ93

Щудло С., Заболотна О., Медіна Т. Соціокультурний дискурс щодо мови навчання національних меншин у Чернівецькій області / Світлана Щудло, Оксана Заболотна, Тетяна Медіна. – Дрогобич : УАДО, ТзОВ «Трек ЛТД», 2019. – 205 с.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Віталій Докаш – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціології, соціального забезпечення та місцевого самоврядування, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича;

Олена Лісеєнко – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри філософії та соціології, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського;

Федір Шандор – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи, Ужгородський національний університет.

ISBN 978-617-7263-80-6

Монографію укладено за матеріалами проекту «Сприяння міжкультурному діалогу щодо вивчення української мови представниками національних меншин у Чернівецькій області», реалізованого Українською асоціацією дослідників освіти впродовж 2018 року, який був частиною проекту «Просування реформ в регіони» Інституту економічних досліджень та політичних консультацій й газети «Європейська правда» за фінансової підтримки Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження». Партнерську підтримку УАДО у проекті забезпечувала Громадська організація «Інститут місцевого самоврядування» (м. Чернівці). Автори монографії – безпосередні виконавці проекту.

Погляди, висловлені в цій праці, можуть не збігатися з поглядами Європейської Комісії або інших керівних органів Європейського Союзу.

Рекомендовано до друку правлінням Української асоціації дослідників освіти (протокол № 5 від 15.05.2019 року).

© С.Щудло, О.Заболотна, Т.Медіна, 2019

© Українська асоціація дослідників освіти, 2019

ПОДЯКИ

Автори праці щиро дякують усім, без чияї участі успішна реалізація дослідницького проекту була б неможливою. Передовсім висловлюємо глибоку вдячність Інституту економічних досліджень та політичних консультацій і «Європейській правді» за високу довіру до УАДО й залучення до участі у проекті «Просування реформ в регіони», який реалізується за сприяння Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження».

Висловлюємо вдячність Департаменту освіти і науки Чернівецької обласної державної адміністрації за підтримання ініціативи УАДО, сприяння та допомогу у проведенні дослідницького проекту.

Цінуємо значний внесок громадської організації «Інститут місцевого самоврядування», що була партнерською у проекті, і висловлюємо вдячність її керівникові Сергію Яремчуку. Дякуємо Наталії Варзі за допомогу в опрацюванні емпіричної інформації.

Особливу подяку висловлюємо Національно-культурним товариствам, а саме: Чернівецькому обласному товариству румунської культури імені Міхая Емінеску, Міжрегіональному об'єднанню румунської спільноти України, Міжрайонному товариству молдавської культури «Буковина», Громадській організації «Чернівецька обласна ліга румунської молоді «Жунімя», Герцаївській районній громадянській фундації «Георге Асакі», Румунському культурологічному центру Єудоксіу Гурмузакі, а також Чернівецькій обласній громадській організації «Буковинський мистецький центр відродження та сприяння розвитку румунської традиційної культури» за активність і сприяння в реалізації дослідницького проекту, участь в опитуваннях і «круглих столах».

Дякуємо усім керівникам районних та міських відділів освіти за розуміння важливості емпіричних досліджень і надання Асоціації всебічної підтримки у реалізації дослідницького проекту.

І, звісно, слова найбільшої подяки скеруємо до найважливіших у дослідженні людей – директорів та учителів

шкіл, викладачів, учнів, студентів, управлінців, представників національно-культурних товариств, політичних партій та роботодавців, які взяли безпосередню участь в опитуванні, тим самим посприявши отриманню надзвичайно цінної емпірико-соціологічної інформації, важливої для осмислення труднощів впровадження державної мови в освіту національних меншин та прийняття відповідних управлінських рішень.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10
КОРОТКИЙ ОГЛЯД МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	13
Історична довідка регіону та національний профіль його населення	18
Реалізація права на освіту національних меншин Чернівецької області.....	30
Висновки щодо специфіки реалізації мовної політики у Чернівецькій області як багатокультурному регіоні	38
ЯКІСТЬ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ШКОЛАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА ОЦІНКАМИ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТИ	40
Задоволеність освітнім процесом школи.....	40
Рівень викладання шкільних предметів	44
Висновки щодо якості освітнього процесу у школах Чернівецької області за оцінками суб'єктів освіти	47
ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	49
Викладання української мови в школах Чернівецької області за інформацією суб'єктів навчального процесу.....	49
Причини недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин.....	62
Шляхи розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин	68
Висновки щодо стану викладання української мови в школах Чернівецької області	76
ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬОГО ВИБОРУ ВИПУСКНИКІВ СЕРЕДНІХ ШКІЛ У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	78
Плани випускників після завершення середньої школи	78
Ставлення до здобуття вищої освіти.....	82
Міграційні плани молоді.....	86
Роль української мови у досягненні життєвих планів	89
Висновки щодо освітнього вибору випускників середніх шкіл у Чернівецькій області.....	95

МОВНЕ ПИТАННЯ ТА РЕФОРМА ОСВІТИ	98
Інформованість про зміст статті 7 Закону України «Про освіту» та ставлення до неї	98
Шляхи знаття напруги при реалізації Статті 7 Закону України «Про освіту»	115
Мовна політика держави в місцях компактного проживання національних меншин.....	121
Перспективи впровадження статті 7 в освітній процес.....	130
Висновки щодо діалогу навколо мовного питання та реформи освіти	143
ЗАХОДИ З ОБГОВОРЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАТТІ 7 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»	145
Круглий стіл «Реформа освіти і мовне питання: точка зору суб'єктів освіти»	145
Круглий стіл «Реформа освіти і мовне питання: продовження діалогу»	151
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОСЛАБЛЕННЯ НАПРУГИ НАВКОЛО МОВНОГО ПИТАННЯ І МОВИ НАВЧАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	159
Додаток А	168
КОДУВАННЯ УЧАСНИКІВ ГЛИБИННИХ ІНТЕРВ'Ю	168
Додаток Б	171
Анкета для учнів шкіл.....	171
Анкета для батьків старшокласників	178
Анкета для студентів	187
ГАЙДИ ГЛИБИННИХ ІНТЕРВ'Ю	194
Гайд глибинного інтерв'ю з управлінцями і освітянами.....	194
Гайд глибинного інтерв'ю з батьками, учнями і студентами.....	197
Гайд глибинного інтерв'ю з представниками національно-культурних товариств, представниками політичних партій та роботодавцями.....	200

СПИСОК ТАБЛИЦЬ

№	Назва таблиці	Стор.
1	Розподіл респондентів кількісного дослідження	14
2	Розподіл учасників глибинних інтерв'ю за типом населеного пункту	15
3	Відстань до найближчих кордонів	22
4	Найбільші національності у містах, селищах та селах Чернівецької області за результатами Всеукраїнського перепису 2001 р.	24
5	Мовний склад Чернівецької області за результатами Всеукраїнського перепису 2001 р.	25
6	Мережа закладів загальної середньої освіти	34
7	Вибір мови, якою учасники зовнішнього незалежного оцінювання виявили бажання отримати завдання сертифікаційної роботи	36
8	Перелік ЗЗСО, яким було виділено кошти на придбання обладнання для кабінетів української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин станом на 01.08.2018 р.	38
9	Думка учнів, батьків, студентів про задоволеність освітнім процесом у їхній школі (%)	40
10	Думка батьків щодо основних труднощів навчального процесу у школі, з якими стикаються їхні діти-старшокласники	41
11	Думка батьків щодо основних труднощів навчального процесу у школі, з якими стикаються їхні діти-старшокласники	42
12	Частота обговорення батьками зі своїми дітьми питань шкільного життя	43
13	Оцінка учнями рівня викладання навчальних дисциплін	44
14	Звернення до послуг репетиторів	45

15	Думка учнів, батьків та студентів щодо предметів, з яких буде/було найскладніше скласти зовнішнє незалежнє оцінювання	46
16	Задоволеність якістю викладання української мови у школі	50
17	Значення вивчення української мови для молоді (учнів і студентів)	52
18	Розподіл респондентів, на основі глибинних інтерв'ю з якими зроблено висновки про рівень викладання української мови в Черн. області	53
19	Розподіл респондентів за мовою освітнього процесу закладу освіти	54
20	Оцінювання рівня викладання української мови в школах з українською і румунською мовами навчання та усвідомлення необхідності володіння державною мовою	61
21	Причини недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин	67
22	Шляхи розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин	73
23	Плани випускників після закінчення школи на продовження навчання	78
24	Мотивація батьків щодо відмови від продовження навчання старшокласниками після завершення навчання	79
25	Мотивація батьків до навчання їхніх дітей в коледжі чи професійно-технічному закладі освіти після завершення школи	80
26	Професійне самовизначення старшокласників	81
27	Думка учнів про потребу здобуття вищої освіти для майбутньої професійної діяльності	82
28	Погляди учнів, батьків та студентів щодо значення вищої освіти	82
29	Думка студентів про труднощі першого року навчання у ЗВО	84

30	Задоволеність студентів вибором спеціальності та закладу освіти	85
31	Плани студентів на здобуття другого (магістерського) рівня чи другого фаху	85
32	Плани батьків щодо місця продовження дітьми освіти після закінчення школи	86
33	Плани батьків щодо працевлаштування дітей освіти після закінчення школи	87
34	Плани учнів та студентів щодо місця навчання та проживання через кілька років	87
35	Плани студентів щодо продовження навчання за кордоном	88
36	Зв'язок переходу на українську мову викладання більшості предметів в національних школах з життєвими шансами випускників	89
37	Інформованість респондентів про громадську дискусію щодо статті 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту»	98
38	Оцінка мовної політики держави в освітній сфері	122
39	Підхід до формулювання Статті 7 Закону України «Про освіту», що визначає пріоритетну роль державної (української) мови в закладах освіти	122
40	Ставлення до заяв керівників низки сусідніх держав (Румунії, Угорщини, Болгарії) стосовно оцінки мовної політики в закладах освіти України	125
41	Можливі наслідки впровадження положень статті 7 Закону України «Про освіту» в практику освітнього процесу	128
42	Обговорення проблеми мови навчання	129
43	Ставлення учнів, батьків і студентів до зростання частки предметів, що викладатимуться українською мовою	141
44	Підтримка учнями, батьками і студентами поступового збільшення кількості навчальних предметів, що вивчаються українською мовою, залежно від мови спілкування вдома	141

ВСТУП

Багатонаціональний склад Чернівецької області визначає характерні особливості поведінки населення у політиці, в міграційній та економічній активностях, освітніх стратегіях та багатьох інших аспектах повсякденного життя. Історично зумовленою є багатокультурна специфіка регіону, де компактно проживають національні меншини, для яких українська мова – нерідна.

Зважаючи на це, знання української мови представниками національних меншин у Чернівецькій області стає предметом все більш прискіпливої уваги багатьох освітніх суб'єктів. Окрім того, певне соціальне напруження у регіоні зросло у зв'язку із запровадженням обов'язкового зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників шкіл з української мови. ЗНО стало умовою отримання атестата про середню освіту. Така ситуація викликала побоювання певної частини соціуму, що частина випускників не зможуть успішно скласти цей іспит і не отримають документ про середню освіту, який є перепусткою до закладів вищої освіти (в деяких школах Герцаївського та Новоселицького районів вже декілька років поспіль рівень нескладання ЗНО з української мови сягав 50–60 %). Отже, рівень знання української мови є для молоді-представників національних меншин тим «соціальним ліфтом», який визначає їхні шанси на здобуття бажаної професії та можливості просування шаблями професійної драбини. У такому випадку зростає ризик відтоку молоді за кордон, пошуку роботи за межами України.

Після прийняття Статті 7 Закону України «Про освіту» члени румунської громади Чернівецької області звернулися до керівництва області та міста з вимогою скасувати її нову редакцію. Відбулося навіть пікетування державних установ з метою привернення уваги влади до незгоди румунської спільноти області щодо імплементації мовних нововведень в освіті.

Як наслідок, постає необхідність глибокого наукового осмислення вихідних позицій різних освітніх суб'єктів і активізації міжкультурного діалогу щодо вивчення української

мови. Такий діалог може бути результативним лише за умови неупередженого вивчення думки представників різних зацікавлених сторін. Саме тому Українська асоціація дослідників освіти, маючи значний дослідницький досвід з питань освітньої реформи, включилася в дослідницький проект «Сприяння міжкультурному діалогу щодо вивчення української мови представниками національних меншин у Чернівецькій області», що є складовою проекту «Просування реформ в регіони», який реалізується Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій і «Європейською правдою» за сприяння Європейського Союзу й Міжнародного фонду «Відродження».

Метою проекту було проведення емпірико-соціологічного і аналітичного дослідження, а також розробка рекомендацій для налагодження діалогу між представниками національних меншин Чернівецької області та керівництвом освітньої галузі області і районів щодо реалізації Статті 7 Закону України «Про освіту» [1] та необхідних заходів реформування середньої освіти в Україні з урахуванням зауважень Венеціанської комісії. Це визначило завдання дослідження, що полягали у тому, щоб: (1) окреслити специфіку реалізації мовної політики у Чернівецькій області як багатокультурному регіоні, (2) визначити рівень якості освітнього процесу у школах Чернівецької області за оцінками суб'єктів освіти загалом і (3) якості викладання української мови, зокрема; (4) дослідити особливості освітнього вибору випускників середніх шкіл у Чернівецькій області; (5) визначити причини виникнення труднощів у розв'язанні мовного питання в контексті реформи освіти, а також (6) визначити стратегії ведення діалогу між зацікавленими особами щодо впровадження статті 7 Закону України «Про освіту».

У цій праці подані думки керівників шкіл, вчителів та керівників управління і відділів освіти області, науковців, представників румунських національно-культурних товариств, учнів старших класів, їхніх батьків, студентів, представників політичних партій та самоврядних громад. Аналіз висловлених респондентами точок зору ліг в основу висновків щодо ведення міжкультурного діалогу, спрямованого на досягнення балансу між українським патріотизмом і збереженням національної

ідентичності, між володінням державною і рідною мовами та орієнтованого на надання молоді шансів на життєвий успіх і самореалізацію.

Монографія складається із шести розділів: «Специфіка реалізації мовної політики у Чернівецькій області як багатокультурному регіоні», «Якість освітнього процесу у школах чернівецької області за оцінками суб'єктів освіти», «Викладання української мови в школах Чернівецької області», «Проблеми освітнього вибору випускників середніх шкіл у Чернівецькій області», «Мовне питання і реформа освіти», а також «Заходи з обговорення проблеми впровадження статті 7 Закону України «Про освіту», кожен з яких закінчується висновками, що є узагальненням результатів емпіричного дослідження (крім першого розділу, що ґрунтується на аналізі наукових джерел та статистичних даних).

Сподіваємося, що зініційований Українською асоціацією дослідників освіти діалог сприятиме підвищенню рівня поінформованості розробників освітньої політики щодо актуальних проблем освітньої галузі Чернівецької області і сприятиме зменшенню напруги серед представників різних етнонаціональних груп.

КОРОТКИЙ ОГЛЯД МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі реалізації проекту виконавці керувалися методологічними та методичними вимогами, висунутими Інститутом економічних досліджень й політичних консультацій як замовником дослідницького проекту. Зокрема, було передбачено проведення дослідження методом опитування респондентів цільових груп з використанням двох методик – кількісної та якісної. Застосовано кількісний метод – формалізоване інтерв'ю, до якого були залучені учні старших класів, їхні батьки, а також студенти ЗВО. Також проведено дослідження з використанням якісного методу збору соціологічної інформації – глибинного інтерв'ю.

Генеральну сукупність склали цільові групи проекту: керівництво органів місцевої влади та самоврядування, дирекція та вчителі шкіл й інших закладів освіти, учні та їхні батьки, представники громадських організацій та національно-культурних товариств.

Вибіркова сукупність – представники вказаних вище соціальних груп, які проживають або/та працюють в м. Чернівці і двох районах Чернівецької області, де компактно проживає румуномовне населення (Герцаївський та Новоселицький райони).

Якщо вести мову про кількісне дослідження серед старшокласників, то одиницею відбору був випускний клас середньої школи. Вибірка систематична (здійснена за допомогою таблиці випадкових чисел), гніздова. До вибірки потрапили по одному випускному класу середньої школи з румунською мовою навчання в Герцаївському та Новоселицькому районах, а також 2 класи з двох шкіл міста Чернівці.

Формалізовані інтерв'ю з батьками старшокласників здійснювалися серед батьків учнів, які брали участь у вищезазначеному дослідженні.

Вибірка дослідження серед студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича формувалася як стратифікаційна і ґрунтувалася на ознаці навчання на філологічному факультеті – спеціальність «філологія» (румунсько-

український переклад), «філологія (румунська мова та література і англійська мова), а також на факультеті іноземних мов (спеціальності «романська філологія»), де навчається значна кількість випускників шкіл з румунською мовою викладання.

У дослідженні основний акцент було зроблено на інформації, зібраній методом глибинного інтерв'ю, а формалізоване опитування були допоміжним методом.

Таблиця 1

Розподіл респондентів кількісного дослідження

Тип респондентів	Школи з румунською мовою навчання		Школи з українською мовою навчання
	Герцаївський район	Новоселицький район	
Учні старших класів	25	25	50
Батьки старшокласників	25	25	50

В опитуванні взяли участь 50 студентів університету.

Анкета формалізованого опитування для учнів містила питання, пов'язані з рівнем задоволеності освітнім процесом, труднощами навчання, життєвими планами після закінчення школи, мови навчання в середній школі, а також ставленням до статті 7 Закону України «Про освіту».

Анкета для батьків складалася з питань про актуальні проблеми, пов'язані з освітнім процесом, про життєві плани їх дітей, міграційні настрої, про оцінку мовної політики України в освітній сфері, а також ставлення до статті 7 Закону України «Про освіту».

Студентам ставились питання про задоволеність навчанням, життєві плани, мову навчання і, знову ж таки, ставлення до статті 7 Закону України «Про освіту».

Збір інформації методом формалізованого інтерв'ю відбувався з 14 до 31 травня 2018 року.

У період з 23 травня 2018 року до 23 липня 2018 року за наданим замовниками дослідження інструментарієм виконавці проекту провели збір інформації методом глибинних інтерв'ю. Всього зібрано 70 глибинних інтерв'ю, що забезпечило значний обсяг емпіричної інформації.

До вибірки потрапили респонденти, відібрані згідно з вимогами грантодавця. Зокрема, відповідно до стратегії проекту, це були представники його цільових груп: керівники органів місцевої влади, керівники департаменту освіти і науки, районних відділів освіти, керівники та вчителі шкіл, учні, батьки старшокласників, представники національно-культурних товариств, роботодавці, представники місцевих політичних партій.

У процесі збору інформації використовувався також метод «снігової кулі», коли найбільш поінформованих осіб називали учасники інтерв'ю. Розподіл респондентів за місцем опитування та приналежністю до певного типу суб'єкта освіти представлено у таблиці (див. табл. 2).

До вибірки соціологічного дослідження потрапили представники таких національно-культурних товариств: Герцаївська районна громадянська фундація «Георге Асакі», Міжрайонне товариство молдавської культури «Буковина», Чернівецьке обласне товариство румунської культури імені Міхая Емінеску, Громадська організація «Чернівецька обласна ліга румунської молоді «Жунімя», Румунський культурологічний центр Судоксіу Гурмузакі, Міжрегіональне об'єднання румунської спільноти України, Чернівецька обласна громадська організація «Буковинський мистецький центр відродження та сприяння розвитку румунської традиційної культури».

Таблиця 2

Розподіл учасників глибинних інтерв'ю за типом населеного пункту

Місце проведення Вид діяльності	м. Чернівці	сmt. Герца	сmt. Ново- селиця	Всього
Глибинні інтерв'ю з представниками органів місцевого самоврядування	5	3	3	11
Глибинні інтерв'ю з керівництвом шкіл та професійно-технічних закладів освіти	6	4	3	13
Глибинні інтерв'ю з вчителями шкіл (української мови та інших дисциплін)	5	4	3	12
Глибинні інтерв'ю з батьками учнів	2	3	2	6
Глибинні інтерв'ю з учнями старших класів загальноосвітніх шкіл	5	3	2	10
Глибинні інтерв'ю з студентами університету	6	0	0	6
Глибинні інтерв'ю з представниками громадських організацій національних меншин	3	1	1	5
Глибинні інтерв'ю з роботодавцями	2	0	0	2
Глибинні інтерв'ю з представниками місцевих політичних партій	2	1	1	4
Разом:	36	19	15	70

Інтерв'ю, за згодою респондента, супроводжувалося аудіозаписом на диктофон. Троє респондентів відмовилися від аудіозапису, і транскрипт був відтворений зі стенограми запису інтерв'юєром.

Опитування були проведені з дотриманням етичних дослідницьких стандартів – респондентам забезпечено повну конфіденційність їхніх персональних даних. У відкритому

доступі розміщуються матеріали інтерв'ю із закодованими даними про респондента.

З інформацією щодо кодування даних учасників глибоких інтерв'ю та умовних скорочень можна ознайомитися в Додатку А «Кодування учасників глибоких інтерв'ю».

Гайди (сценарії проведення глибоких інтерв'ю), надані грантодавцем, об'єднували учасників у три групи:

1. Освітняни (директори та вчителі шкіл з румунською та українською мовами викладання, керівники відділів освіти, керівники професійно-технічних закладів освіти), а також представники органів місцевого самоврядування.

2. Учні, батьки, студенти.

3. Представники національно-культурних товариств, представники політичних партій, роботодавці.

Гайди глибоких інтерв'ю містили питання, пов'язані з оцінкою якості викладання української мови, ставленням до мовної політики в освітній сфері та оцінками статті 7 Закону «Про освіту», заходів налагодження діалогу з представниками національних меншин щодо мовного питання в освіті. З повнішою інформацією щодо сценарію можна ознайомитися в підрозділі «Гайди глибоких інтерв'ю».

Загалом відмов від участі в опитуванні не спостерігалось. Була зафіксована скутість у відповідях при інтерв'юванні учнів сільських шкіл. Ймовірно, це було пов'язано з відсутністю досвіду такого спілкування та недостатньою обізнаністю школярів стосовно предмета опитування.

Отже, внаслідок реалізації проекту був зібраний надзвичайно об'ємний матеріал, аналіз якого, будемо сподіватися, дасть можливість пом'якшити ситуацію в освітній галузі Буковини.

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ ЯК БАГАТОКУЛЬТУРНОМУ РЕОГІОНІ

Історична довідка регіону та національний профіль його населення

Як доводять історики, назва краю Буковина походить від назви букового лісу. У документах, які збереглися до нашого часу, ця назва вперше трапляється у грамоті молдавського господаря Романа I від 30 березня 1392 року. Вдруге вона згадується в договорі між королями Польщі Владиславом I Угорщини Сігізмундом I від 15 травня 1412 року [4].

Північна частина Буковини, що становить територію сучасної Чернівецької області, у X–XII століттях входила до складу Київської Русі, у XII–XIII століттях — до Галицько-Волинського князівства. Після монголо-татарської навали вона була поневолена Золотою Ордою.

У XIV столітті було створено Молдавську державу. Їй підпорядковувалася і Північна Буковина. У 1340–1349 рр. на півночі краю окремо існувала автономна територіальна одиниця під назвою «Шипинська земля», яка – в 1349 році була загарбана Польщею, а 1499 року ввійшла до складу Молдавії, а 1514 році її землі загарбала султанська Туреччина [4].

З метою закріпачення більшої кількості селян бояри у другій половині XVII століття домоглися від господаря грамот на встановлення нового порядку. Суть його полягала у тому, що селянин, «який прожив на боярській землі 12 років, вважався його кріпаком». Так основна маса молдавського і буковинського селянства перетворилась на безправних кріпаків [3].

Слід зауважити, що єдина збережена з доавстрійських часів пам'ятка народної дерев'яної архітектури в Чернівцях – Миколаївська церква 1607 року (вул. Сагайдачного, 83) – є спільним культурним надбанням і української, і румунської громад.

У 1775 р. внаслідок російсько-турецької війни край увійшов до складу Австро-Угорщини. На час приєднання краю до Австрії більшість населення склали українці (54 – 58%), майже чверть – молдавани (румуні). З усіх сіл Буковини лише у 28 зовсім не було українців, румунів – у 64 селах [8, с. 76]. Румунська нація у цей час була другою за чисельністю. Північніше від р. Прут румуні цілком населяли такі громади, як Магала, Буда, Котени, Бояни і Новоселиця. На території Північної Буковини їх частка складала: у 1869 р. – 18% (78,1 тис. осіб), 1890 р. – 17% (73,1 тис. осіб), 1900 року – 16 % (77,2 тис.) та 1910 року – 16 % (96, 2 тис.) [там само].

Предки сучасних румунів (які до середини 19-го століття називали себе молдаванами) жили в Чернівцях з давніх часів. Вони сповідували православну віру, а всіх православних жителів міста – і молдаван, і русинів (давня назва українців) – називали тоді «волохами». Однак те, що абсолютно усі чернівецькі священники в 1784 році володіли як молдавською, так і руською мовами свідчить, що серед тогочасних чернівчан були і молдавани, і русини [26, с. 16 – 17].

Близько 100 тисяч українських і молдавських селян потрапили під владу австрійської влади, яка панувала на Північній Буковині з 1774 до 1918 року. А Хотинський повіт (теперішні Кельменецький, Новоселицький, Сокирянський і Хотинський райони) за Бухарестським мирним договором 1812 року відійшов до Росії. За цим договором до Росії було приєднано і Бессарабію [5, с. 178].

З середини ХІХ століття, коли Чернівці були з'єднані залізницею з румунським містом Ясси, регіон почав бурхливо розвиватися. Поштовою для розвитку модерної національної самосвідомості для румунської громади Чернівців стали події революції 1848 року. Вже в червні цього року засновується «Товариство молдаван Чернівців», фундаторами якого серед інших виступили Васіле Александрі та Міхай Когалнічану, а в жовтні починає виходити перша румунська газета «Visočina». Активну допомогу національному рухові буковинських румунів надавала боярська родина Гормузакі, маєток яких у приміському селі Чорнавка став його осідком.

У 1862 році в Чернівцях засновується «Товариство для румунської культури та літератури на Буковині», яким в 1892 році було придбано приміщення колишнього готелю «Вайс» на Центральній площі, 9 для румунського Народного Дому (нині в цьому приміщенні розміщене Чернівецьке обласне товариство румунської культури імені Михайл Емінеску). Крім «Товариства для румунської культури і літератури на Буковині», в румунському Народному Домі вели свою діяльність ряд інших громадських, студентських, економічних організацій, містилися редакції румунських часописів [26, с. 17].

Заснування в 1875 році Чернівецького університету відкрило нову сторінку в розвитку румунської громади, адже тут з першого року засновано кафедру румунської мови та літератури, а згодом запроваджено викладання румунською мовою і на низці інших кафедр теологічного та філософського факультетів.

У 1901 році в Чернівцях для румунських учнів було відкрито філію Першої гімназії, яка в 1906 році стала окремою III державною румунсько-німецькою гімназією – першим румуномовним середнім закладом в Чернівцях, який в 1918 році був перейменований на румунський ліцей імені Арона Пумнула. Для її учнів в 1906 році було відкрито румунську бурсу, щоб уможливити здобуття середньої освіти для сільських румунських дітей. «Хай процвітає румунська бурса і товариство для румунської культури і літератури, що її заснувало – і хай розвивається для добра румунського народу і цілого краю!» – такими словами (виголошеними румунською мовою) закінчив свою промову на відкритті бурси один з лідерів буковинських українців Степан Смаль-Стоцький [10].

У 1910 році в Чернівцях мешкали 13440 румунів, які становили четверту за значимістю національну громаду після євреїв, українців та поляків. Найвпливовішими румунськими політичними діячами, які обстоювали принцип рівноправного співробітництва різних національних громад, був Аурел Ончул та Георг Грігоровічі [26, с. 16 – 17].

Унаслідок Революції 1917 року було повалено габсбурзьку монархію. 3 листопада 1918 року в Чернівцях відбулося

Буковинське народне віче, на якому були присутні близько 40 тис. осіб. Крім українців, у ньому взяли участь і селяни-румуні, сподіваючись через віче розв'язати питання про возз'єднання Північної Буковини з Україною. У рішенні цього багатотисячного народного форуму записано: «Віче бажає прилучення австрійської часті української землі до України» [12].

Поряд з українськими націоналістами силами, на Буковині діяв і румунський національний рух, очолюваний Янку Флондором. На своєму зібранні в Чернівцях вони проголосили свої права на всю Буковину, зачисливши її територію до Румунії.

З 11 листопада 1918 р. Буковина увійшла до складу Румунії. Даний період ознаменувався румунізацією українського населення, а також представників інших національностей, які мешкали на території нинішньої Чернівецької області. Це позначилося на результатах переписів населення, зокрема національного складу, які проходили у румунський період [там само].

У 1919 році на місці німецького університету постав румунський, а місце німецьких та українських професорів зайняли румунські. Одним із заходів румунізації було те, що цілому ряду населених пунктів було дано нові румунські назви. В цей складний історичний період українців змушували змінювати свої прізвища на румунські, причому особливий тиск чинився на селян-боржників, яким після запису їх як румунів скасовували частину боргу. Кількість румунського населення в краї значно зросла. Так, за 20 років від перепису 1910 року українське населення Північної Буковини, згідно із статистичними даними скоротилося з 283 тис. осіб до 221 тис. осіб, а кількість румунів зросла з 96 тис. до 148 тис. осіб [5, с. 98]. Зрозуміло, що такі показники можна було одержати переважно шляхом фальсифікації даних перепису.

Місто Чернівці володіє найбільшим в Україні комплексом архітектурних пам'яток, які дають нам уяву про особливості румунської архітектури першої половини 20-го століття. Виразними зразками румунського архітектурного стилю є споруджений у стилі бренковінеск колишній попівський дім (1929) на вулиці Коцюбинського, 7; колишній

сільськогосподарський банк (1929) на вулиці Університетській, 15; колишній дім прикордонників (1934) на вулиці Суворова, 6; споруджена в стилі неоромінеск Миколаївська кам'яна церква (1936-1939) на вулиці Руській, 35 та споруджений у стилі конструктивізму Національний дім економіки і культури (1937 – 1939) на Театральній площі, 1. Не меншу цінність складають колекції пам'яток румунського народного та професійного мистецтва в чернівецьких музеях, румунські літературні та музичні твори, написані в Чернівцях [26, с. 17].

28 червня 1940 століття року в Бессарабію та Північну Буковину вступила Радянська армія, і в перші місяці після встановлення нової влади була утворена Чернівецька область. Розпочався процес русифікації населення області, який охоплював переважно міські поселення.

Сьогодні Чернівецька область є найменшою за площею (8,1 тис. км², 1,3 % території країни) України. В області 11 районів, 11 міст, 8 селищ і 398 сіл. Населення області 935 тис. осіб (1,9 % населення країни), з яких міське становить 373,9 тис. осіб (41,2 % населення області) [18].

Таблиця 3

Відстань до найближчих кордонів

Країна	Перетин кордону	Відстань
Румунія	Порубне	40 км
Польща	Мостиська	340 км
Угорщина	Чоп	464 км
Словаччина	Ужгород	444 км
Республіка Молдова	Мамалига	58 км

З 1 січня 2007 року Чернівецька область стала безпосереднім сусідом Європейського союзу (відстань до кордону з Румунією лише 40 км).

За даними перепису населення 1970 року, в області проживало 844877 осіб, з них українців 581109 (68,8 %), румунів 84878 (10,1 %), молдованів 7890 (9,3 %), росіян 53364 (6,3 %), євреїв 37459 (4,4 %), поляків 5275 (0,6%), білорусів 2201 (0,3 %), та представників інших національностей 2211 (0,3 %) [18].

Останній радянський перепис населення 1989 р. відобразив збільшення чисельності населення (940801 особа), а також частки українського населення – 70,8 % (666095), румунів – 10,7% (100317), росіян – 6,7% (63066), білорусів – 0,3% (28640) та представників інших національностей – 0,3% (2771) [18].

Сучасна Буковина залишається однією з найбільш багатонаціональних областей України. Румуни посідають друге місце за чисельністю і налічують 114,6 тис. осіб. Місцем їх компактного проживання є Герцаївський (91,5% населення), Глибоцький (45,3%), Сторожинецький (36,8%), Новоселицький (6,8%) райони та м. Чернівці (4,5%) [16, с. 80].

Динаміка чисельності румунів на території області:

- 1970 — 84 878 (10,0%);
- 1989 — 100 317 (10,7%);
- 2001 — 114 555 (12,5%).

У Чернівецькій області румуномовне населення компактно проживає в Герцаївському – 28,2 тис. осіб (94%) і Глибоцькому – 66,2 тис. осіб (67%) районах, а також складає значну частину населення Сторожинецького – 33,7 тис. осіб (37,5%), і Хотинського – 5,4 тис. осіб (7,1) районів і м. Чернівці – 13,0 тис. осіб (7,5%) [16, с. 80].

Абсолютна більшість румунів (74,0%) проживають в сільській місцевості. Мову своєї національності вважають рідною 62,3% представників цієї етнічної групи, українську – 9,8%, російську – 3,5% [6, с. 161].

Асиміляційні процеси в їхньому середовищі проходять надзвичайно слабко. Незважаючи на тривале проживання в іншій державі, румуни України змогли зберегти свою ідентичність. Під час останнього опитування, проведеного у 2001 році, 92% з них назвали рідною мовою румунську, 6% – українську і лише 1,5% – російську [24, с. 159].

Молдавська громада також складає важливу частку в складі населення Чернівецької області. За даними перепису 2001 року в Чернівецькій області проживають 67,2 тис. молдован, в основному компактно зосереджені у Новоселицькому (50329 осіб), Хотинському (5102), Глибоцькому (4425 осіб) районах.

У Глибоцькому районі молдовське населення компактно проживає у селах Молодія, Привороки, Коровія; в Сокирянському районі – в селах Шишківці; в Хотинському районі – в с. Колінківці [16, с. 78].

Таблиця 4

**Найбільші національності у містах, селищах та селах
Чернівецької області за результатами Всеукраїнського
перепису 2001 р. [18]**

	Населення	Українці	Румуни	Молдовани	Росіяни
Чернівці	236.691	79,9%	4,5%	1,6%	11,3%
Новодністровськ	10.344	87,1%	0,3%	0,9%	10,2%
Вижницький район	59.993	98,2%	0,3%	0,1%	1,1%
Герцаївський район	32.316	5,0%	91,5%	2,3%	0,9%
Глибоцький район	72.676	46,8%	45,3%	6,1%	1,2%
Заставнівський район	56.261	99,1%	0,1%	0,1%	0,6%
Кельменецький район	48.468	97,5%	0,1%	1,0%	1,3%
Кіцманський район	72.884	98,5%	0,2%	0,1%	0,9%
Новоселицький район	87.461	34,0%	6,8%	57,5%	1,4%
Путильський район	25.352	99,3%	0,1%	0,1%	0,4%
Сокирянський район	48.889	89,9%	0,1%	3,4%	6,2%
Сторожинецький район	95.295	59,6%	36,8%	0,3%	1,4%
Хотинський район	72.398	91,2%	0,1%	7,0%	1,3%
Чернівецька область	919.028	75,0%	12,5%	7,3%	4,1%

Таблиця 5

**Мовний склад Чернівецької області за результатами
Всеукраїнського перепису 2001 року [18]**

	Населення	Українська	Румунська/ Молдовська	Російська	Польська
Чернівці	236.691	79,2%	4,4%	15,3%	0,1%
Новодністровськ	10.344	85,7%	0,6%	13,4%	
Герцаївський район	32.316	4,8%	93,8%	1,2%	
Глибоцький район	72.676	52,6%	46,0%	1,2%	0,2%
Кельменецький район	48.468	97,8%	0,8%	1,3%	
Хотинський район	72.398	91,6%	7,0%	1,3%	
Кіцманський район	72.884	98,8%	0,2%	0,9%	
Новоселицький район	87.461	34,1%	64,0%	1,8%	
Путильський район	25.352	99,5%	0,1%	0,4%	
Сокирянський район	48.889	90,4%	3,0%	6,4%	
Сторожинецький район	95.295	61,4%	35,6%	1,8%	1,0%
Вижницький район	59.993	98,5%	0,4%	1,0%	
Заставнівський район	56.261	99,2%	0,1%	0,6%	
Чернівецька область	919.028	75,6%	18,7%	5,3%	0,2%

Сьогодні діють 22 національно-культурні товариства та об'єднання національних громад. З них румунських 13:

- Християнсько-демократичний Альянс румунів України (статус – всеукраїнський);

- Всеукраїнська науково-педагогічна Асоціація “Арон Пумнул” (статус – всеукраїнський);
- Румунська спільнота України (статус – всеукраїнський);
- Товариство румунської культури імені Міхая Емінеску (статус – обласний);
- Обласне Товариство “Голгофа” румунського населення – жертв сталінських репресій; (статус – обласний);
- Культурно-спортивний клуб “Драгош-Воде” (статус – обласний);
- Чернівецьке обласне медичне товариство “Ісидор Бодя” (статус – обласний);
- Чернівецька обласна ліга румунської молоді «Жунімя» (статус – обласний);
- Міжрайонне товариство молдовської культури Буковини (статус – обласний);
- Чернівецький обласний благодійний фонд культури “Дім румунської мови” (статус – обласний);
- Ліга захисту прав людини (статус – обласний);
- Міське Товариство “Голгофа” румунського населення – жертв сталінських репресій (статус – міський);
- Об’єднання румунських письменників (статус – міський) [24, с. 165].

Їхня діяльність спрямована насамперед на задоволення національно-культурних потреб своїх громад. З цією метою товариства здійснюють активну культурну, наукову та іншу діяльність, активно взаємодіють з органами державної влади та самоврядування.

Зважаючи на той факт, що мовні та культурні традиції молдован і румунів мають багато спільного, можна говорити про перетворення Буковини на бікультурний (біетнічний) регіон, де 75% складає українська (титольна) група і близько 20 % – румунсько-молдовська спільнота.

В інформаційному просторі області румунсько-молдовська громада представлена 12 друкованими періодичними виданнями, які фінансуються з державного та районних бюджетів, підтримуються національними товариствами. У складі Чернівецької обласної держтелерадіокомпанії працює Творче

об'єднання телерадіопрограм румунською мовою. Обсяг передач румунською мовою Чернівецької обласної держтелерадіокомпанії складає: на радіо 25 % від загального (230 годин щорічно), на телебаченні – 20 % від власного мовлення (426 годин щорічно). Щодо забезпечення інформаційних потреб румунської та молдовської громад рідною мовою, упродовж останніх років спостерігається тенденція до збільшення телевізійного мовлення румунською мовою. Якщо раніше телевізійні та радіопрोगрами продукувала лише Чернівецька обласна державна телерадіокомпанія, то сьогодні телевізійні програми, у тому числі новини, румунською мовою транслює і МТРК «Чернівці». Збільшення обсягу мовлення румунською мовою на різних регіональних телевізійних каналах нормативно регламентоване і пов'язане з прагненням врахувати інформаційні потреби значного сегменту румуномовних глядачів. Зазначене є результатом й активної позиції сусідньої Румунії, що постійно нагадує про необхідність дотримання Україною прав національних меншин, румунських національно-культурних товариств, які активно виступають на захист інформаційних та інших потреб своїх співвітчизників [15].

Зауважимо, що обласні ЗМІ активно використовуються місцевою владою для обговорення мовного питання, зокрема ст. 7 Закону України «Про освіту». Так, зазначеній проблемі було присвячено дві програми на місцевому телебаченні: «Студіоул де сярє» румунською мовою, за участю головного спеціаліста Департаменту освіти і науки М. Унгурян (11.09.2017); програма «Студія А-3», за участю директора Департаменту освіти і науки О. Палійчук та Першого заступника голови облдержадміністрації М. Павлюка (14.09.2017); під час прес-конференції директора Департаменту освіти і науки О. Палійчук (26.09.2017) та зустрічі Міністра освіти і науки України Л. Гриневич з педагогічною громадськістю закладів освіти області з навчанням мовами національних меншин (20.10.2017) [13, с. 13].

Традиційними в області стали заходи за регіональної влади:

- літературно-мистецькі вечори, присвячені черговій річниці від дня народження та від дня смерті М. Емінеску («Емінесціана»);

- румунський фестиваль весни “Мерцішор”;
- заходи і поминальні панахиди за жертвами сталінських репресій, які проводяться за сприяння районних державних адміністрацій в Герцаївському, Глибоцькому, Новоселицькому, Сторожинецькому районах та у м. Чернівці;
  - участь самодіяльних фольклорних колективів області у фольклорному фестивалі “Буковинські зустрічі”, який проходить у Польщі, Румунії та Угорщині;
  - традиційне румунське свято “Лімба ноастре чя ромине” (“Наша рідна румунська мова”);
  - традиційний щорічний румунський фестиваль різдвяних звичаїв та колядок “Флоріле далбе”[11].

Починаючи з 2000 року, в області започатковано проведення Міжнаціонального фольклорного фестивалю “Веселка Буковини”, в якому беруть участь художні самодіяльні колективи різних етнічних груп Чернівецької області. У 2007 році фестиваль набув статусу дитячого, завдяки чому юне покоління буковинців прилучається до кращих здобутків етнічної мистецької спадщини і виховується в дусі толерантності та взаємоповаги [там само].

В області функціонує Програма підтримки національно-культурних товариств, етнічних громад, співвиконавцями якої є обласна державна адміністрація та національно-культурні товариства. Результатом реалізації цієї програми є збереження та розвиток ідентичності, традицій, культурної спадщини, толерантності національних громад області.

Освітня галузь Буковини орієнтована на реалізацію законодавства щодо забезпечення освітніх потреб національних меншин, які проживають в області.

Загалом в області навчаються (99026 учнів, без урахування учнів спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів)): українською мовою – 85431 учень (86,3 %); румунською – 13336 (13,5 %); російською – 259 (0,3 %). Шкіл з румунською мовою навчання налічується 63. Ще дві мови нацменшин – польська та іврит – вивчаються як предмет і факультативно [13, с. 11].

Педагогічний коледж Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича здійснює підготовку

майбутніх вчителів румунської мови та літератури на відділенні початкових класів (77 студентів), а на відділенні румунської мови і літератури Чернівецького університету навчаються 57 студентів.

У зв'язку з ухваленням нового Закону «Про освіту» [1] Департаментом освіти і науки обласної державної адміністрації розпочато інформаційну кампанію щодо статті 7, яка регулює питання мови.

З його ініціативи організовані «круглі столи», під час яких обговорено зазначену статтю Закону: 27.09.2017 року – за участю Першого заступника голови Чернівецької обласної державної адміністрації Михайла Павлюка, директора Департаменту освіти і науки Оксани Палійчук, експертів-науковців: директора науково-дослідницького Центру Буковинознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидата історичних наук Ганни Скорейко, кандидата історичних наук Сергія Добржанського, члена правління обласної організації КВУ, секретаря товариства «Український Народний дім в Чернівцях» Тараса Халавки та представників національно-культурних румунських товариств, а також керівників органів управління освітою та директорів шкіл Герцаївського, Глибоцького, Новоселицького, Сторожинецького районів та м. Чернівців; 02.10.2017 року – з фахівцями Департаменту, Інституту післядипломної педагогічної освіти, Чернівецькою філією Інституту модернізації змісту освіти, керівниками та вчителями закладів загальної середньої освіти Герцаївського, Глибоцького районів та м. Чернівців. У ході обговорення напрацьовано механізм та план заходів щодо реалізації статті 7 «Мова освіти» в освітніх закладах області, які були представлені делегацією освітян області на круглому столі 4 жовтня 2017 року в МОНУ. Зі свого боку, 20 жовтня 2017 року в області з робочим візитом перебувала Міністр освіти і науки Лілія Гриневич. Вона взяла участь у «круглому столі» з педагогічною громадськістю області та представниками національно-культурних товариств [13, с. 13].

Відповідно до наказу МОНУ від 20.01.2017 року № 84 «Про модернізацію навчальних програм з української мови для учнів

5–9 класів загальноосвітніх закладів освіти з навчанням мовами національних меншин та навчальних програм з мов і літератур національних меншин» створено робочі групи, члени яких проаналізували програми щодо складності вивчення окремих тем з української мови та запропонували шляхи подолання труднощів.

13–14 листопада 2017 року спільно із Департаментом загальної середньої та дошкільної освіти МОНУ, Інститутом модернізації змісту освіти спільно з Офісом Координатора проектів ОБСЄ в Україні у Чернівцях проведено міжрегіональний семінар «Можливості багатомовної освіти. Діалог: учні, школа, громада», за участю представників закладів загальної середньої освіти, учасників Всеукраїнського експерименту, громадських організацій та науковців [13, с. 14].

Водночас близькість до кордонів Європейського Союзу часто надає культурним, освітнім процесам політичного забарвлення. Так, у червні 2016 року Асамблея румунів Буковини закликала Президента Петра Порошенка наділити територію компактного проживання румунів в Чернівецькій області статусом територіальної автономії [2].

Реалізація права на освіту національних меншин Чернівецької області

Упродовж тривалого часу територія Буковини була поділена між різними державними утвореннями (Австро-Угорщиною, Російською імперією, Румунським королівством), кожне з яких здійснювало свою національну політику, пристосовуючи до своїх потреб і освітні заклади. Це призводило до масової зміни національних та мовних ідентичностей мешканцями Чернівецької області, інколи по декілька разів за життя одного покоління.

Попри значні переваги радянської системи освіти над румунською, яка ігнорувала освітні права українців, в Радянській Україні функціонувала мовна політика, спрямована на обмеження доступу етнічним меншинам до української мови. Зокрема, вивчення української мови в школах з неукраїнською мовою викладання було необов'язковим, румунське населення області було позбавлене можливості використовувати літературу, надруковану звичною латинською графікою. Обидва недоліки були спрямовані на створення культурних кордонів між румуномовним населенням в Чернівецькій області та за межами СРСР, а також на ізоляцію румунів й молдован від українців, з якими вони мали спілкуватися хіба що російською мовою [9, с. 24], яка була мовою міжнаціонального спілкування в СРСР і обов'язково вивчалась в усіх школах.

Сучасна мережа освітніх закладів в Чернівецькій області за роки незалежності пережила певні трансформації, пов'язані з переходом деяких шкіл з російської мови викладання на українську (насамперед це стосується м. Чернівці).

Як результат, місце державної російської мови в освітньому процесі зайняла державна українська мова, а молдавської мови з кириличним правописом – румунська з її латинським правописом. Порівняння карт закладів освіти за мовою викладання Герцаївського, Глибоцького, Новоселицького та Сторожинецького районів з відповідними картами національного складу населення цих районів дає підстави зробити висновок, що загальна мовна мережа шкіл і дошкільних освітніх закладів враховує національний склад населення, його мовно-культурні потреби [9, с. 30].

Заклади освіти формувалися відповідно до освітніх запитів етнічних меншин, національного складу регіону, а на вибір мови впливали компактність чи розпорошеність населення. Можливості вивчення рідної мови реалізувалися у різних формах:

- дошкільні навчальні заклади (вивчення рідної мови);
- одномовні школи, у яких мова національної меншини була основною мовою викладання, а державна та іноземна – окремими навчальними предметами;

- українські школи, у яких мова національної меншини та іноземна мова були окремими навчальними предметами;
- двомовні і тримовні школи (класи з різними мовами викладання);
- факультативне вивчення мови національної меншини як окремого предмету в школах з українською мовою навчання;
- недільні школи, мовні курси та факультативне вивчення рідної мови при культурних центрах;
- представники національних меншин мали можливість навчатися у школах державною мовою викладання, а мова меншини зовсім не вивчалася [28].

В Україні загальноосвітні навчальні заклади з етнічним компонентом навчання поділялись на школи: з рідною мовою навчання етнічних меншин; двомовні, мішані школи (українсько-румунські і т.д.), у навчальних планах яких передбачалося вивчення таких предметів як рідна мова, література, культура, традиції національних меншин.

Навчальна література друкувалася молдовською (румунською) мовою з використанням кирилиці. Навчальні плани шкіл Чернівецької області з молдовським контингентом учнів мали назву «Навчальний план загальноосвітньої школи з молдовською мовою навчання». Підручники з мови мали назву «Молдовська мова», а з літератури – «Молдовська література». Лише з 1992 р. відбувся перехід шкіл з молдовським контингентом учнів на навчально-методичне забезпечення, в основу якого лягла латиниця. Це зумовлювалося відповідним процесом у школах Республіки Молдова. Підручники з мови та літератури шкіл Молдови почали називатися «Румунська мова» та «Румунська література». Мову їх друкування було визначено як румунську [27, с. 207]. Цими підручниками почали користуватись і в школах Одеської та інших областей, де навчалися учні молдовської національності. Згідно зі ст. 3 Протоколу про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти республіки Молдова, «...молдовська сторона, враховуючи свої можливості, надасть безкоштовно підручники з усіх навчальних дисциплін, методичні посібники і художню літературу для дошкільних закладів освіти

і шкіл України з молдовською (румунською) мовою навчання відповідно до заяви української сторони» [27, с. 210]. У навчальних планах для шкіл з молдовською мовою навчання мова визначалася як румунська, а курси рідної мови та літератури – як румунська мова і література відповідно до назв підручників, що видавало Міністерство освіти Республіки Молдова. Міністерство освіти і науки України випустило 45 назв видань навчально-методичної літератури для шкіл з румунською мовою навчання, яку було рекомендовано для використання в школах з молдовським контингентом. Також було видано підручники мовами національних меншин (з гуманітарних предметів), де зверталась увага на тлумачення певних історичних подій для представників інших етносів України [27, с. 213].

У 1991 р. у Чернівецькій області з 420 загальноосвітніх шкіл – 86 (20 %) були з молдавською мовою викладання [27, с. 213]. Розпочалася робота з переходу на навчання латинською графікою.

У 1994 році. в області з 273 діючих шкіл 96 були румуномовними, у яких навчалось 21,6 тис. учнів (16,5 %). У Чернівцях таких шкіл було 4 (860 учнів) [там само].

В Україні була підтримана модель двомовної школи, яку підтримувала Рада Європи, і була поширена в європейських країнах, особливо в місцях проживання етнічних меншин: викладання всіх (чи більшості) предметів двома мовами.

У 1993–1994 роках в україномовних школах Глибоцького, Сторожинецького та Герцаївського районів Чернівецької області були відкриті румуномовні класи, які відвідували 386 учнів [14].

Велось будівництво закладів освіти в румуномовних районах Чернівецької обл. Лише протягом 2006 року було введено в дію: окремий корпус «А» Новоселицької гімназії (130 учнівських місць, кошторисна вартість – 1100 тис. грн.), школу-сад в с. Дубово (60 місць, кошторисна вартість 2191 тис. грн.) Сторожинецького р-ну. У 2007 році здано в експлуатацію ДНЗ в с. Нижні Синівці (50 місць кошт. варт. – 650 тис. грн.), спортивний зал школи с. Валя-Кузміна (кошт. варт. – 746 тис. грн.), реконструйовано колишні приміщення ТзОВ

«Камянське» під класні кімнати Камянської ЗОШ (120 місць кошт. варт. – 300 тис. грн.) Глибоцького р-ну, завершено будівництво корпусу «Б» Новоселицької гімназії (кошт. варт. – 2886 тис. грн.). В наступний рік були здані наступні об'єкти: ДНЗ с. Панка (92 місця), ДНЗ с. Зруб-Комарівці (100 місць, кошт. варт. – 2499,6 тис. грн.) Сторожинецького р-ну, ДНЗ с. Купка, НВК с. Петричанка (100 місць, кошт. варт. – 3528 тис. грн.) та збудовано спортзал в с. Теремблече Глибоцького району (кошт. варт. – 719 тис. грн.) [28].

У 2018 році в області українською мовою навчаються 89 % учнів, румунською – 10,7 %, російською – 0,3 % [дані надані Департаментом освіти і науки Чернівецької обласної державної адміністрації]. Ще дві мови нацменшин – польська та іврит – вивчаються як предмет і факультативно (див. табл. 6).

Таблиця 6

Мережа закладів загальної середньої освіти

Мова навчання	Загальна кількість шкіл
З українською мовою навчання	329
З румунською мовою навчання	57
З російською мовою навчання	1

Отже, якщо звернути увагу на те, що найбільша кількість румунських шкіл на території Чернівецької області зафіксована у 1995 році (96), то у 2018 році їх налічувалось лише 57.

Утім, щороку зростає кількість закладів освіти, де навчання проводиться і румунською, і державною мовами, оскільки все більше батьків, бажаючи полегшити своїм дітям інтеграцію в українське суспільство, віддають перевагу школам з державною мовою навчання та вимагають більш кваліфікованого її вивчення у школах з румунською і російською мовами викладання. Зокрема, мережа двомовних ЗЗСО виглядає так: з румунською та українською мовами навчання – 18 (4,4 %), з українською та російською мовами навчання – 1 (0,3 %).

Отже, можна вести мову про скорочення мережі шкіл з румунською мовою викладання. Це може бути зумовлено як

демографічними процесами (зокрема, зменшенням народжуваності), так і батьківськими практиками щодо вибору мови навчання дітей. Зважування шансів на вступ до закладів вищої освіти, а також життєвих шансів на ринку праці можуть бути вагомими причинами віддати дітей навіть не в двомовну школу, а в українську. Тим не менше, загалом у 75 школах, вивчається румунська мова (школи з румунською мовою викладання та двомовні школи). Отже, насправді мережа шкіл з румунською мовою навчання скорочується, на що звертають увагу представники національно-культурних товариств.

Попри те, що в області діють спеціалізовані заклади освіти з підготовки спеціалістів для роботи в національних школах (педагогічний коледж Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича здійснює підготовку майбутніх вчителів румунської мови та літератури на відділенні початкових класів (77 студентів), а на відділенні румунської мови і літератури Чернівецького університету навчаються 57 студентів), кількість охочих здобувати освіту тут постійно скорочується, а в 2018 році на спеціальність «румунська філологія» не було подано жодної заяви (дані надані адміністрацією Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича). Можливо, абітурієнти зважують свої шанси на працевлаштування, усвідомлюють, що школи поступово будуть переходити на українську мову викладання, тому не бачать сенсу отримувати таку спеціальність. Водеочас ця тенденція є загрозовою через те, що може виникнути проблема із забезпеченням кадрів для вивчення румунської мови. Отже, необхідна зважена політика щодо заохочення вступу на спеціальність «румунська філологія».

Ілюстрацією того, що школярі все частіше переорієнтовуються на поглиблене вивчення української мови, є те, що при виборі мови складання іспиту з ЗНО вони переважно обирають українську. Наведемо статистичні дані, що стосуються даного питання, розміщені на сайті Українського центру оцінювання якості освіти (див. табл. 7).

Вибір мови, якою учасники зовнішнього незалежного оцінювання виявили бажання отримати завдання сертифікаційної роботи

Назва предмету	Виявили бажання складати румунською мовою		
	2011	2016	2018
Історія України	5,7	3,5	4,4
Математика	7	5,3	5,2
Географія	5,4	0,9	4,7
Біологія	6,2	2,1	2,7
Фізика	6,9	0,7	8,1
Хімія	6,6	2,1	2,2

Таблиця складена авторами на основі звітів Українського центру оцінювання якості освіти за 2011, 2016 та 2018 роки [22, с. 269-274]; [20, с. 73-78]; [21, с. 120, 126, 156, 162, 168, 174].

Як бачимо, скорочується кількість випускників шкіл з румунською мовою викладання, які бажають отримати сертифікаційні роботи румунською мовою. Це є свідченням, з одного боку, того, що учні свідомо обирають українську мову підготовки до ЗНО, оскільки це може полегшити їхню адаптацію після вступу до закладів вищої освіти. З іншого – може свідчити про недостатню кількість методичних видань з предметів ЗНО румунською мовою.

У 2018 році продовжено роботу щодо роз'яснення основних положень статті 7 нового Закону України «Про освіту». Також зроблені конкретні кроки щодо підвищення якості вивчення української мови в школах з національними мовами навчання, які містяться в Наказі Департаменту освіти і науки від 03.05.2018 року № 214 «Про організацію роботи щодо удосконалення рівня знань державної мови учителями закладів загальної середньої освіти Чернівецької області з навчанням мовами національних меншин на 2018-2021 роки».

До основних заходів можна віднести такі:

- Затверджено новий Державний стандарт початкової освіти, що збільшує кількість годин на вивчення державної мови з першого класу (5 год. замість 3 год. на тижд.);
- Затверджено нові навчальні програми з української мови для учнів 1–2 класів, які враховують специфіку мов національних меншин;
- 34 тисячі примірників двомовних термінологічних словників надруковано і доставлено до шкіл з навчанням мовами національних меншин у 2017 році;
- 77 тисяч примірників двомовних термінологічних словників доставлено до шкіл з навчанням мовами національних меншин у 2018 році;
- у 2018 році 155 тисяч примірників навчального посібника «Хрестоматія сучасної української літератури для читання (1–2, 3–4 класи) буде доставлено до шкіл з навчанням мовами національних меншин;
- у 2018 році вперше було виділено кошти на обладнання для кабінетів української мови у школах, в яких навчання здійснюється мовами національних меншин (46,8 млн грн).;
- створено онлайн курс з української мови для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання (5-тижневий курс, 16 тем).

Таблиця 8

Перелік ЗЗСО, яким було виділено кошти на придбання обладнання для кабінетів української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин станом на 01.08.2018 р. (за даними Департаменту освіти і науки Чернівецької обласної державної адміністрації)

Назва адміністративно-територіальної	Виділено з державного бюджету, тис. грн
Герцаївський район	1441,8
Новоселицький район	1199,8
Сторожинецький район	945,3

Глибоцький район	1331,9
м. Чернівці	280,2
Острицька ОТГ Герцаївського району	732
Новоселицька ОТГ Новоселицький р-ну	410,5
Мамалигівська ОТГ Новоселицький р-ну	458,3
Магальська ОТГ Новоселицький р-ну	373,4
Красноільська ОТГ Сторожинецького р-ну	629,2
Чудейська ОТГ Сторожинецького р-ну	676,4
Волоківська ОТГ Глибоцького р-ну	239
Тереблеченська ОТГ Глибоцького р-ну	182,2
Разом:	8900,0

Висновки щодо специфіки реалізації мовної політики у Чернівецькій області як багатокультурному регіоні

Особливості історії Буковини, перебування частин Чернівецької області в складі декількох держав зумовили не тільки економічні, культурні, але і етнічні відмінності. Наслідком цього є перетворення Буковини на бікультурний (біетнічний) регіон, де 75% складає українська (титульна) група і близько 20% налічує румунсько-молдовська спільнота.

Освітня галузь сучасної Буковини орієнтована на реалізацію законодавства щодо забезпечення освітніх потреб національних меншин, які проживають у Чернівецькій області. Можливості вивчення рідної мови реалізуються в різних формах. Щороку зростає кількість закладів освіти, в яких навчання проводиться і румунською, і державною мовами, оскільки все більше батьків, бажаючи полегшити своїм дітям інтеграцію в українське суспільство, віддають перевагу школам з державною мовою навчання та вимагають більш кваліфікованого її вивчення у школах з румунською і російською мовами викладання.

Аналіз даних про мережу шкіл з румунською мовою навчання дає підставу зробити висновок про скорочення мережі шкіл з румунською мовою викладання. Це може бути зумовлено як демографічними процесами (зокрема, зменшенням народжуваності), так і політикою влади стосовно шкіл з румунською мовою викладання. Не треба відкидати й батьківські практики щодо вибору мови навчання дітей.

Саме тому стурбованість представників національно-культурних товариств не є безпідставною. Започаткування діалогу з румунською спільнотою щодо роз'яснення окремих положень Закону «Про освіту» –проблема надзвичайно актуальна.

У зв'язку з ухваленням нового Закону України «Про освіту» Департаментом освіти і науки обласної державної адміністрації проведено відповідну роз'яснювальну роботу щодо статті 7, яка регулює питання мови.

ЯКІСТЬ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ШКОЛАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА ОЦІНКАМИ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТИ

Задоволеність освітнім процесом школи

Реалізація життєвих шансів усіх випускників, у тому числі й представників національних меншин, значною мірою залежить від якості освітнього процесу у школах. Задоволеність освітнім процесом школи за оцінками трьох груп освітніх суб'єктів – учнів, батьків, студентів, – є узагальнювальним індикатором, що характеризує стан справ в освіті.

Таблиця 9

Думка учнів, батьків, студентів про задоволеність освітнім процесом у їхній школі (%)

Чи задоволені Ви освітнім процесом у вашій школі загалом?	Учні	Батьки	Студенти
Так, повністю задоволений (-а)	24	55	26
Так, переважно задоволений(-а)	33	26	28
Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)	39	16	42
Ні, скоріше не задоволений(-а)	2	0	4
Ні, повністю не задоволений(-а)	2	3	0
Важко відповісти	0	0	0

На запитання про задоволеність освітнім процесом школи, відповіді різних суб'єктів виявилися відмінними. Одразу слід зазначити, що в кожній з опитуваних груп 3–4% респондентів вказали, що вони частково чи повністю незадоволені освітнім процесом. Однак частка таких критичних відповідей не є

значною. Практично усі відповіді розподілилися у інтервалі між 3 та 5 за 5-бальною шкалою.

Найбільш критично оцінюють освітній процес школи студенти, тобто «вчорашні» випускники. Таку оцінку можна пояснити тим, що вони вибудовують свою професійну освіту на фундаменті шкільних знань, і на практиці відчують сильні та слабкі сторони своєї шкільної освіти. За результатами опитування, найбільш позитивно оцінюють освітній процес школи батьки. Ймовірно, оскільки вони не є безпосередніми учасниками цього процесу, то їхня оцінка охоплює не лише процес навчання, а й його умови навчання, соціально-психологічний клімат школи тощо.

Для студентів було поставлене відкрите уточнювальне запитання з проханням пояснити, що саме зумовлює незадоволеність освітнім процесом. Серед відповідей ми отримали такі варіанти «вчителі не використовують інтерактивні методи навчання», «старі традиційні методи навчання», «нудні уроки», «погана підготовка вчителів». Як бачимо, критика з боку студентів пов'язана в основному з організацією, методикою проведення та змістовним наповненням уроків.

Таблиця 10

Думка батьків щодо основних труднощів навчального процесу у школі, з якими стикаються їхні діти-старшокласники

(респондентам пропонувалося вибрати не більше 5 відповідей)

«Які проблеми навчального процесу викликають у Вас найбільші труднощі? (оберіть до 5-ти варіантів відповіді)»	%
Перевантаженість шкільної програми непотрібними для мене особисто предметами	62
Складність програми більшості предметів	50
Велика кількість уроків на день	43
Навчання забирає весь мій час, я не відпочиваю	42
Складний зміст підручників. Вони написані надто складно, незрозумілою мовою	36

Неякісне викладання деяких дисциплін	33
Надмірний обсяг домашніх завдань	31
Необхідність поєднувати навчання з допомогою батькам по господарству	27
Недостатнє використання технічних засобів (проекторів, телевізорів, тощо) під час навчання	21
Несправедливе оцінювання моїх знань	15
Відсутність фінансових можливостей для занять з репетитором	5
Інше	1

До учнів ми звернулися з проханням обрати не більше п'яти варіантів відповідей, які описують їхню думку щодо труднощів освітнього процесу. У таблиці 2 ми проранжували відповіді учнів. Можемо узагальнити, що п'ять лідируючих позицій, за відповідями учнів, посідають проблеми, пов'язані зі складністю і перевантаженістю освітнього процесу, змісту шкільних предметів та підручників.

Щодо відповідей батьків, яким поставили схоже запитання, і також просили обрати не більше п'яти відповідей, то отримали майже ідентичні відповіді (див. табл. 11).

Таблиця 11

Думка батьків щодо основних труднощів навчального процесу у школі, з якими стикаються їхні діти-старшокласники (не більше 5 відповідей)

«Які з проблем освітнього процесу викликають у Вас найбільше занепокоєння? (оберіть не більше 5-ти варіантів)»	%
Складність програми більшості предметів	19,8
Велика кількість уроків на день	16,3
Перевантаженість шкільної програми непотрібними для учнів предметами	15,7
Складний зміст підручників	15,5
Низький рівень матеріально-технічного забезпечення навчального закладу	12,0

Надмірний обсяг домашніх завдань	5,5
Надмірна вимогливість вчителів	4,4
Орієнтація вчителів на репетиторство	2,9
Великі внески до класної каси	2,6
Відсутність вимогливості з боку вчителів	1,7
Необ'єктивність оцінювання знань дітей	1,7
Формальні виховні заходи	1,5
Низька якість викладання	0,3
Інше	0

Перші чотири рангові позиції відзначених батьками труднощів освітнього процесу збігаються з тими, які відзначили учні, і пов'язуються зі складністю освітнього процесу та надмірним навантаженням на учнів. П'яту рангову позицію посідає така характеристика, як «низький рівень матеріально-технічного забезпечення навчального закладу».

Для підвищення якості навчального процесу важливою є комунікація батьків та дітей (див. табл. 12).

Таблиця 12

**Частота обговорення батьками зі своїми дітьми
питань шкільного життя**

Як часто Ви обговорюєте зі своєю дитиною питання, які стосуються навчання в школі? (за відповідями батьків)	%
Регулярно	43
Інколи, залежно від ситуації	30
Дуже рідко	4
Не обговорюємо	22

Відповіді засвідчують, що менше половини опитаних батьків комунікують зі своїми дітьми стосовно проблем шкільного життя. Третина батьків це роблять інколи, залежно від ситуації. Слід наголосити, що 22 % опитаних батьків цілком не

обговорюють з дітьми питань, пов'язаних зі школою, а отже, є цілком не компетентними щодо їхніх освітніх проблем.

Рівень викладання шкільних предметів

Запитальник учнів містив питання з проханням оцінити за 12-бальною шкалою рівень викладання основних шкільних предметів, перелік яких був наведений. Зазначимо, що практика оцінювання учнями предметів зовсім не поширена у вітчизняній школі. У дослідженні ми не ставили за мету виявити проблеми викладання у конкретних школах. Радше нас цікавило, з огляду на тематику дослідницького проекту, місце викладання української мови в системі інших шкільних предметів (див. табл. 13).

Таблиця 13

Оцінка учнями рівня викладання навчальних дисциплін

«Оцініть, будь-ласка, за 12-ти бальною шкалою, рівень викладання таких дисциплін»	Середнє Max – 12 Min – 1	St.D.
Біологія	10,57	1,45
Українська література	10,53	1,68
Зарубіжна література	10,34	1,57
Українська мова	10,22	1,86
Історія України	9,89	1,96
Всесвітня історія	9,67	2,08
Іноземна мова	9,53	2,06
Людина і світ	9,52	2,03
Географія	9,41	2,25
Фізика	9,27	2,07
Правознавство	9,12	2,14
Хімія	9,10	2,31
Геометрія	8,91	2,94
Алгебра	8,81	2,91

На основі одержаних даних виведено середнє, де 12 – максимальний бал, а 1 – мінімальний, а також в таблицю 5

вміщено проранжовані показники. Наведені дані вказують, що дисципліни оцінені досить високо, і середнє коливається в діапазоні від 8,81 (алгебра) до 10,57 (біологія). Українська література посіла другу з показником 10,53 (St.D 1,68), а українська мова четверту позицію (10,22). Найвище оцінено рівень викладання біології. Водночас найнижчі оцінки одержали дисципліни математичного циклу (алгебра та геометрія).

Не є таємницею, що типовою практикою серед учнів старших класів є звернення до послуг репетиторів для успішної здачі державної атестації та зовнішнього незалежного оцінювання (див. табл. 14).

Таблиця 14

Звернення до послуг репетиторів (%)

Варіанти відповідей	Учні	Батьки	Студенти
Так	30	15,5	62
Ні	70	84,5	38

Цей факт віддзеркалює якість вітчизняної шкільної освіти. З іншого боку, ми спостерігаємо, що до репетиторів звертаються не слабші, а, навпаки, сильніші учні. Отже, репетиторство можемо розглядати не лише як «покриття» прогалін у навчанні, а й як своєрідну інвестицію у додаткові знання, щоб конкурувати за більш престижне місце у бажаному закладі вищої освіти. За результатами опитування, лише третина учнів 10-х класів вказали, що додатково займаються з репетитором. Водночас удвічі більше студентів зауважили, що зверталися до послуг репетиторів. Це свідчить про те, що підвищення якості знань шляхом репетиторства підвищує шанси молодій людині на поступлення до бажаного ЗВО. Цікаво, що частка батьків, які вказали про репетиторство, є вдвічі меншою, аніж учнів. Можливо, батьки не бажають це афішувати і замовчують інформацію.

До учнів, які звертаються до послуг репетиторів, було поставлене наступне запитання анкети: з яких дисциплін вони додатково займаються. В основному старшокласники займаються додатково з 2 – 3 дисциплін. 35 % опитаних серед

предметів, з яких беруть додаткові уроки, назвали українську мову. Цей предмет найчастіше зустрічається в переліку обраних для підвищення рівня знань. Однак завжди українська мова ще поєднується з іншими – історією, математикою, іноземною тощо.

У таблиці 15 вміщено відповіді учнів, батьків та студентів стосовно предметів, з яких буде/було найскладніше здати ЗНО.

Таблиця 15

Думка учнів, батьків та студентів щодо предметів, з яких буде/було найскладніше скласти зовнішнє незалежне оцінювання (%)

Шкільні предмети	Учні	Батьки	Студенти
Математика	34	25	10
Іноземна мова	20	23	18
Українська мова	17	15	12
Історія України	16	17	30
Географія	6	6	16
Біологія	4	5	0
Фізика	2	2	0
Хімія	1	2	0
Важко відповісти	0	0	14

За результатами відповідей, позиції старшокласників та батьків є досить схожими. Ці групи респондентів очікують, що найскладніше буде здати математику, однак частка відповідей учнів є вищою (34 %), аніж батьків (25 %). Такі очікування підкріплюються найнижчою оцінкою рівня викладання математики (див. табл. 15). Наступна позиція відведена іноземній мові, а на третьому місці – українська мова.

Відповіді студентів дещо різняться. Оскільки до вибірки увійшли в основному студенти гуманітарних спеціальностей, то ми не отримали серед їх відповідей відзначених природничих предметів. Першу позицію за складністю респонденти віддали історії України (30 %). Далі – іноземна мова та географія. Знову

ми не зафіксували, щоб українська мова була на лідируючих позиціях, хоча вона входить до п'ятірки предметів.

Висновки щодо якості освітнього процесу у школах Чернівецької області за оцінками суб'єктів освіти

Оцінки рівня задоволеності освітнім процесом школи різними освітніми суб'єктами різняться, коливаючись у діапазоні між 3 та 5 за 5-бальною шкалою. Найбільш критично оцінюють освітній процес школи студенти, тобто «вчорашні» випускники шкіл, зауваження яких пов'язані в основному з організацією, методикою проведення та змістовним наповненням уроків.

Погляди батьків та учнів є досить схожими щодо труднощів освітнього процесу і пов'язуються зі складністю і перевантаженістю освітнього процесу, змістом шкільних предметів та підручників, а також низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення закладу освіти.

Оцінка за 12-бальною рівня викладання навчальних предметів школи вказує, що дисципліни оцінені досить високо і середнє коливається в діапазоні від 8,81 (алгебра) до 10,57 (біологія). Українська література посіла другу позицію з показником 10,53 (St.D 1,68), а українська мова - четверту позицію (10,22). Найвище оцінено рівень викладання біології. Натомість, найнижчі оцінки одержали дисципліни математичного циклу (алгебра та геометрія).

За результатами опитування, лише третина учнів 10-х класів вказали, що додатково займаються з репетитором. Водночас удвічі більше студентів вказали, що зверталися до послуг репетиторів. Це свідчить про те, що підвищення якості знань шляхом репетиторства підвищує шанси молодій людині на поступлення до бажаного ЗВО. Ми спостерігаємо факт, що до репетиторів звертаються не слабші, а, навпаки, сильніші учні і, таким чином, репетиторство можемо розглядати не лише як «покриття» прогалів у навчанні, а й як своєрідну інвестицію у додаткові знання, щоб конкурувати за більш престижне місце у бажаному закладі вищої освіти.

В основному старшокласники займаються додатково з 2 – 3 дисциплін. 35 % опитаних вказали, що серед предметів, з яких беруть додаткові уроки, є українська мова. Цей предмет найчастіше трапляються у переліку обраних для підвищення рівня знань. Однак завжди українська мова ще поєднується з іншими – історією, математикою, іноземною тощо. Серед предметів, які, на думку батьків та учнів, буде найскладніше здати, українська мова не посідає лідируючих позицій, хоча входить до п'ятірки предметів, які найчастіше вказувалися.

ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Викладання української мови в школах Чернівецької області за інформацією суб'єктів навчального процесу

Одним із ключових питань у мовній політиці стосовно представників національних меншин у Чернівецькій області є якість викладання української мови. Це питання актуальне як для шкіл з українською мовою навчання, так і для шкіл з викладанням мовами національних меншин (переважно румунської).

Джерело інформації у цьому підрозділі становлять результати анкетування учнів старших класів, батьків та студентів закладів вищої освіти та глибоких інтерв'ю з суб'єктами освітнього процесу: керівництвом шкіл та професійно-технічних закладів освіти, вчителями шкіл (української мови та інших дисциплін), батьками учнів та учнями старших класів загальноосвітніх шкіл.

У підрозділі запропоновано аналіз за інформацією таких питань анкет:

- Чи задоволені Ви якістю викладання української мови у школі, де навчається/вчиться ваша дитина/ навчалися? (%) (Питання №2 анкет для учнів, батьків і студентів);

- Оцініть, будь-ласка, за 12-ти бальною шкалою, рівень викладання дисциплін (з відповідей виокремлено інформацію щодо рівня викладання української мови) (Питання № 4 анкети для учнів);

- Чи користуєтесь Ви послугами репетиторів? (питання № 5 анкети для учнів) (з відповідей виокремлено інформацію щодо підготовки до ЗНО з української мови з репетитором);

- Який із іспитів ЗНО для Вас може бути найважчим? (питання № 8 анкети для учнів); Який із іспитів ЗНО для Вашої дитини може бути найважчим (питання № 6 анкети для батьків); Який із іспитів ЗНО для Вас виявився найважчим? (питання № 6 питання для студентів) (з відповідей виокремлено інформацію щодо складності завдань ЗНО з української мови);

•Яке значення має вивчення української мови для Вас особисто? (питання № 19 анкети для учнів; питання № 16 анкети для студентів).

Задоволеність якістю викладання української мови у школі. На запитання «Чи задоволені Ви якістю викладання української мови у школі, де навчаєтесь/вчиться ваша дитина/навчалися?» респондентам було запропонувати один з варіантів: так, повністю задоволений (-а); так, переважно задоволений(-а); частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а); ні, скоріше не задоволений(-а); ні, повністю не задоволений(-а); важко відповісти (див. табл. 16)

Таблиця 16

Задоволеність якістю викладання української мови у школі, %

Варіанти відповідей	Учні	Батьки	Студенти
Так, повністю задоволений (-а)	47	62	54
Так, переважно задоволений(-а)	35	28	36
Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)	15	9	10
Ні, скоріше не задоволений(-а)	1	0	0
Ні, повністю не задоволений(-а)	2	1	0
Важко відповісти	0	0	0

Як видно з результатів опитування, **більшість учнів, батьків і студентів задоволені якістю викладання української мови в школі**, оскільки переважна більшість респондентів відповіли «Так, повністю задоволений (-а)» і «Так, переважно задоволений(-а)»: 82 – % учнів; 90 % батьків і 90 % студентів. Лише 3 % учнів і 1 % ба – тьків засвідчили часткову або повну незадоволеність якістю викладання державної мови в закладах середньої освіти.

Цю позицію підтверджено і відповідями учнів за питання «Оцініть, будь-ласка, за 12-ти бальною шкалою, рівень викладання дисциплін», оскільки вони оцінили рівень викладання української мови середнім балом 10,22, а української літератури – 10,53, що, фактично, є найвищою

оцінкою з усіх предметів шкільної програми (крім зарубіжної літератури (10,34) і біології (10,57)).

Ставлення до ЗНО з української мови. За результатами опитування, 17 % учнів вважають, що найскладнішим для них буде складання ЗНО з української мови (для пор. – іноземна мова – 21%; історія – 15 %; математика – 34 %); 15 % батьків вважають, що ЗНО з української мови становитиме труднощі для їхніх дітей (для пор. – іноземна мова – 23%; історія – 17 %; математика – 25 %), і лише 6 % студентів стверджують що цей тест виявився для них найважчим.

За результатами анкетування виявлено, що 10 % опитаних користуються послугами репетитора для підготовки до ЗНО з української мови.

Значення вивчення української мови для молоді (учнів і студентів). У анкеті для відповіді на запитання «Яке значення має вивчення української мови для Вас особисто?» учням і студентам було запропоновано обрати до трьох позицій з таких варіантів відповідей:

- це моя рідна мова, я хочу її добре знати;
- це державна мова, всі громадяни повинні нею вільно володіти;
- вивчаю, тому що це – обов'язковий предмет;
- вивчаю, тому що це дасть можливість отримати кращу вищу або спеціалізовану освіту;
- вивчаю, тому що це розширить мої можливості при пошуку роботи та у кар'єрному зростанні;
- якби була можливість, відмовився(-лась) би від вивчення;
- важко відповісти.

Дані щодо обраних учасниками анкетування варіантів узагальнено в таблиці (див. табл. 17)

**Значення вивчення української мови для молоді
(учнів і студентів),%**

Варіанти відповідей	Учні	Студенти
Це моя рідна мова, я хочу її добре знати	54	54
Це державна мова, всі громадяни повинні нею вільно володіти	69	80
Вивчаю, тому що це – обов'язковий предмет	29	8
Вивчаю, тому що це дасть можливість отримати кращу вищу або спеціалізовану освіту	42	24
Вивчаю, тому що це розширить мої можливості при пошуку роботи та у кар'єрному зростанні	29	30
Якби була можливість, відмовився (-лась) би від вивчення	4	0
Важко відповісти	0	0

Як видно з таблиці, молодь усвідомлює необхідність володіння державною мовою, оскільки варіант «Це державна мова, всі громадяни повинні нею вільно володіти» обрали 69% учнів і 80 % студентів. Мотивацію володіти українською мовою як рідною, закладену у варіанті відповіді «Це моя рідна мова, я хочу її добре знати», відзначили по 54 % школярів і студентів. Усвідомлення важливості володіння українською мовою для реалізації життєвих планів продемонстрували більше половини опитаних респондентів: мотив «Вивчаю, тому що це дасть можливість отримати кращу вищу або спеціалізовану освіту» зазначили 42 % учнів і 24 % студентів, а мотив «Вивчаю, тому що це розширить мої можливості при пошуку роботи та у кар'єрному зростанні» обрали 29 % учнів і 30 % студентів.

Відсутність позитивної мотивації вивчення української мови продемонстрували 29 % учнів і 8 % студентів, які відзначили варіант відповіді «Вивчаю, тому що це – обов'язковий предмет», а 4 % респондентів-учнів відповіли, що, якби була можливість, вони відмовилися б від її вивчення.

Отже, опитані представники молоді усвідомлюють значення вивчення української мови як мови своєї держави, яка має значний потенціал для подальшої освіти і реалізації життєвих планів.

У рамках проекту було проведено глибинні інтерв'ю з 40 респондентами: 12 представниками керівництва шкіл та професійно-технічних закладів освіти, 12 вчителями, 6 батьками учнів та 10 учнями старших класів з м. Чернівці, смт. Герца та смт. Новоселиця (див. табл. 18).

Таблиця 18

Розподіл респондентів, на основі глибинних інтерв'ю з якими зроблено висновки про рівень викладання української мови в Чернівецькій області

Категорії респондентів	Місце проведення			
	м. Чернівці	сmt. Герца	сmt. Новоселиця	Всього
Керівництво шкіл та професійно-технічних закладів освіти	6	3	3	12
Вчителі шкіл (української мови та інших дисциплін)	5	4	3	12
Батьки учнів	2	2	2	6
Учні старших класів загальноосвітніх шкіл	5	3	2	10
Всього	18	12	10	40

Серед опитаних були представники адміністрації шкіл та ліцеїв з українською, румунською мовами навчання (переважно директори), учні старших класів шкіл з українською і румунською мовами навчання, батьки, вчителі шкіл з українською і румунською мовами навчання (див. табл. 19).

**Розподіл респондентів за мовою освітнього процесу
закладу освіти**

Категорія респондентів	Школа (ліцей) з українською мовою навчання	Школа (ліцей, гімназія) з румунською мовою навчання	Всього
Керівництво шкіл	6	6	12
Вчителі української мови	2	3	5
Вчителі інших предметів	1	6	6
Учні старших класів	2	8	10
Батьки	3	3	6
Всього	14	26	40

Аналізованої проблеми респонденти переважно торкалися у відповідях на такі запитання:

- Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що за результатами ЗНО рівень володіння українською мовою серед випускників національних шкіл є нижчим за випускників шкіл з українською мовою викладання? Якщо так, то з чим, на Вашу думку, це пов'язано (якість викладання, якість підручників, небажання дітей та їх батьків, тощо)? (Керівництво шкіл, учителі);

- Чи на належному рівні є якість викладання української мови в національних школах? Яких заходів слід вжити для того, щоб поліпшити якість викладання української мови в національних школах? (Керівництво шкіл, учителі);

- Скільки років, на Вашу думку, потрібно для того, щоб вчителі змогли перейти на українську мову викладання в національних школах? Чому? Поясніть, будь ласка, свою думку (Керівництво шкіл, учителі);

- Чи, на Вашу думку, на належному рівні є якість викладання української мови в школах? (Учні старших класів, батьки);

• Чи, на Вашу думку, потрібно підвищувати зацікавленість у вивченні української мови в школах? Чому? Якщо так, то що, на Вашу думку, слід для цього зробити? (Учні старших класів, батьки);

• Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що згідно з результатами ЗНО з української мови, рівень володіння українською мовою серед випускників національних шкіл є нижчим за випускників шкіл з українською мовою викладання? (Учні старших класів, батьки)

Відповіді респондентів проаналізовано за двома позиціями:

• Оцінка рівня викладання української мови в школах з українською і румунською мовами освітнього процесу;

• Усвідомлення необхідності володіння державною мовою.

Оцінка рівня викладання української мови в школах з українською і румунською мовами освітнього процесу.

Спочатку розглянемо оцінки рівня викладання української мови в школах з викладанням мовами національних меншин (румунською), висловлені освітянами, до яких відносимо керівників шкіл та вчителів (як української мови, так і інших предметів).

Загалом респонденти-представники **керівництва шкіл** (ліцеїв, коледжів) з українською мовою навчання **оцінюють рівень викладання української мови** представникам національних меншин як **належний** (5 із 6 респондентів):

Що стосується нашої школи, то я вважаю, що у нас дуже сильна кафедра української мови, дуже сильна. Люди, які знають, володіють українською мовою досконало. Ми просто гордимся ними! (О-КШ-У-1).

Пройшло 5 років, кожного разу ми піднімались все вище і вище. Контингент дітей і батьків, які розуміють, що це треба робити (О-КШ-У-2).

Можу тільки стверджувати, якщо це стосується міських шкіл, то там на достатньо високому рівні, тому що вимоги йдуть однаково і вони всі входять в методоб'єднання українських філологів, вони виконують

всі розпорядження, директиви міністерства і так далі (О-КШ-У-3).

Проте існує й менш оптимістична точка зору стосовно цього питання, яку учасник глибинного інтерв'ю обґрунтовує специфікою Чернівецької області як багатонаціонального регіону:

Я зразу сказав на самому початку - про достатній рівень не може бути мова, коли нею взагалі не володіють. Вони на елементарному рівні. Тобто, так щоб спілкуватися... (О-КШ-У-3).

В нашому регіоні якісного викладання української мови і знання ніяк не може бути, тому що ми багатонаціональний регіон (О-КШ-У-3).

Більш самокритичними були представники **керівництва шкіл (ліцеїв, коледжів) з румунською мовою навчання**, оцінюючи рівень викладання української мови представникам національних меншин **як такий, над яким ще слід багато працювати** (3 із 6 респондентів):

Якість викладання не на належному, тому що мотивації немає (О-КШ-Р-1)

Неналежний рівень, тому що тут не лише знання (О-КШ-Р-5).

Ні, не в усіх відповідна якість (О-КШ-Р-6).

Хоча **половина респондентів з числа керівників середніх закладів освіти з румунською мовою** викладання задоволені станом викладання української мови (кадровим забезпеченням, методикою тощо) (*«Методики і якість викладання, у нас хороші вчителі української мови і літератури на сьогоднішній день, тому можемо пишатись тим, що вони є» (О-КШ-Р-2).*

Учителі української мови та інших предметів зі шкіл з українською і румунською мовами освітнього процесу

загалом вважають ситуацію з викладанням української мови **задовільною** (8 з 13):

Якщо взяти нашу гімназію і взяти якусь сільську школу з району, то різниця буде несуттєва (О-ВУМ-Р-1)

Протягом останніх років в Герцаївському районі не було проблем щодо мовної освіти, оскільки ми забезпечені тими кадрами, що володіють, як української, державною мовою, так і рідною мовою - румунською (О-ВУМ-Р-2)

Підручники вони мають свої, адаптовані до розуміння. Якість навчання, я знайома із вчителькою, яка працює у нас в гімназії - прекрасна людина, причому дасть фору будь-якому педагогові власне української стандартної школи (О-ВУМ-Р-4)

Щодо оцінки рівня викладання української мови в школах з викладанням мовами національних меншин (румунською), поданої **учнями старших класів шкіл як з румунською, так і українською мовами освітнього процесу**, маємо зазначити, що переважна більшість (9 із 10 опитаних) вважають цей рівень **задовільним**:

Українську мову вчителі дуже добре викладають, ми розуміємо все, і завдяки українській мові ми багато іншого можемо дізнатися про Україну (У-УСК-Р-1).

Відрадным є той факт, що всі опитані респонденти-**батьки учнів старших класів шкіл як з українською, так і румунською мовами освітнього процесу** (6 із 6) вважають, що українська мова викладається **на належному рівні**:

Думаю, що на належному. Нормально викладається, достатньо, щоб діти могли вільно спілкуватися (У-Б-У-1)

На сьогоднішній день, в тій школі, де ми зараз вчимося, я хочу сказати, що нам повезло із вчителем мови і літератури, і вона дійсно намагається оцінити дитину з різних позицій. (У-Б-У-3)

Усвідомлення необхідності володіння державною мовою. Результати аналізу даних інтерв'ю щодо усвідомлення необхідності володіння державною мовою демонструють майже повну єдність підходів. Так, **керівники шкіл як з українською, так і з румунською мовою навчання** стверджують тісний зв'язок володіння державною мовою і усвідомленням громадянської приналежності і перспектив подальшої освіти і працевлаштування в Україні:

Люди повинні знати рідну мову, щоб керувати тим чи іншим підприємством і в державній службі працювати (О-КШ-У-1).

Треба закон, що якщо не знаєш української мови, то не можеш працювати і не можеш мати паспорт (О-КШ-У-2).

Чим краще ти знаєш мову своєї держави, тим тобі легше в будь-яких установах обрати будь-яку професію, ти відчуваєш себе громадянином своєї країни, зрештою (О-КШ-У-3).

В Україні треба щоб була суто українська мова. Ніде, ні в одній державі не стоїть питання: вчити чи не вчити державну мову? (О-КШ-У-5).

Це є Україна, значить, він вчиться в українському навчальному закладі і повинен говорити українською мовою. Не без того, що вони говорять вдома, спілкуються своєю мовою (О-КШ-У-6).

А нам краще навчати державною мовою, нам краще українською і вчителька володіє, то чому б ні? (О-КШ-Р-1)

А чого заохочувати, вони мусять її вивчати, вони живуть у цій державі, вони є громадяни України, вони мають знати. (О-КШ-Р-1)

Слава Богу, за цей період за 27 років ... переважна більшість громадян усвідомили, що мову треба знати (О-КШ-Р-2).

Наші працевлаштовуються тут, тому українську знати потрібно (О-КШ-Р-4).

Подібні думки висловлюють і **вчителі української мови як шкіл з українською, так і румунською мовами навчання:**

Мова - наша основа, яка нас об'єднує. І знову ж таки, якщо ми не будемо говорити українською, не будемо нею користуватися, а будемо переходити на вигідні мови, то про яку націю можна говорити? (О-ВУМ-Р-1)

Я думаю так, що іноземну мову ніколи не пізно вчити, а ось державну мову треба вже змалечку (О-ВУМ-Р-3)

Державна школа має працювати державною мовою. Це теж на законодавчому рівні прописано у нас. Держава досить толерантна і не заважає жодній нації розвиватися тут (О-ВУМ-Р-4)

Схожі думки прозвучали й з вуст **вчителів інших предметів як зі шкіл з українською, так і румунською мовами викладання:**

Все навколо нас державною мовою – вищі заклади освіти, державна адміністрація, посадові документи. Діти мають вільно спілкуватися державною мовою (О-ВІП-Р-3).

Якщо говорити про державу, то, звісно, українську мову треба вивчати на державному рівні і приділяти належну увагу вивченню української мови (О-ВІП-У-1)

Ми розуміємо, якщо ми живемо в Україні, ми маємо знати українську мову. Ми ніколи від цього не осторонювалися, наші діти дійсно володіють українською мовою(О-ВІП-Р-4).

Підтверджують розуміння необхідності володіння українською мовою і **учні старших класів шкіл як з румунською, так і українською мовами освітнього процесу**, хоча лише 6 з 10 опитаних пов'язують свою подальшу освіту з Україною:

Український язык должны знать все. Одинаково (У-УСК-Р-6).

Українська мова-це головний аспект, який показує українську національність. Якщо не залучати дітей і не проявляти цікавість, то зрозуміло, що з часом, наступне покоління може забути мову, а якщо забути мову-забути націю (У-УСК-У-2).

Подібними до викладених вище є й думки **батьків учнів старших класів шкіл з українською і румунською мовами освітнього процесу** (6 із 6):

Потрібно, завжди потрібно вивчати рівень володіння української мови, взагалі будь-яку мовою треба володіти на високому рівні (У-Б-Р-2).

Ну, певно, треба, комусь треба, бо це мова батьків, бо це державна мова. (У-Б-У-1)

Ніякої державності не може бути, якщо не буде такого мовного акценту (У-Б-У-2).

Інформацію щодо оцінювання рівня викладання української мови в школах з українською і румунською мовами навчання та усвідомлення необхідності володіння державною мовою узагальнено в таблиці (див. табл. 20)

Отже, як видно з таблиці 20, найбільше опитаних (31) дали позитивну оцінку рівню викладання української мови в школах з викладанням мовами національних меншин (румунською), 6 опитаних визначили рівень як недостатній, а 3 не змогли дати визначеної відповіді. Всі опитані були переконані в необхідності володіння державною мовою на належному рівні.

Таблиця 20

Оцінювання рівня викладання української мови в школах з українською і румунською мовами навчання та усвідомлення необхідності володіння державною мовою

	Керівництво шкіл	Вчителі української мови	Вчителі інших предметів	Учні старших класів	Батьки	Всього
Позитивна оцінка рівня викладання української мови в школах з викладанням мовами національних меншин (румунською)	8	4	4	9	6	31
Негативна оцінка рівня викладання української мови в школах з викладанням мовами національних меншин (румунською)	4	1	1	0	0	6
Відсутність оцінки рівня викладання української мови в школах з викладанням мовами національних меншин (румунською) («не знаю», «не можу сказати» тощо)	0	0	2	1	0	3
Усвідомлення необхідності володіння державною мовою	12	5	7	10	6	40
Відсутність усвідомлення необхідності володіння державною мовою	0	0	0	0	0	0

Причини недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин

Джерелом інформації у цьому підрозділі є результати глибоких інтерв'ю з суб'єктами освітнього процесу: керівництвом шкіл та професійно-технічних закладів освіти, вчителями шкіл (української мови та інших дисциплін), батьками учнів та учнями старших класів загальноосвітніх шкіл. У рамках проекту було проведено глибокі інтерв'ю з 40 респондентами – суб'єктами навчального процесу, до яких ми відносимо освітян (керівників шкіл і вчителів), учнів старших класів і їхніх батьків (більш детальну інформацію щодо розподілу за населеними пунктами, мови освітнього процесу закладів освіти і кодування респондентів подано у попередньому підрозділі).

Серед причин недостатнього рівня володіння учнями-представниками національних меншин державною мовою респондентами-освітянами (керівниками шкіл та вчителями) було названо:

•Неможливість однаково добре володіти рідною (румунською) і державною (українською) мовами, мовну інтерференцію *«Якщо дитина більшу частину часу спілкується своєю рідною мовою, то вона не може так досконало володіти українською або іншою» (О-КШ-У-1). «Діти не вміють грамотно писати, або слова бувають у румунських класах путають «г» і «х», путають і «і» і «ї» путають, а це все помилки (О-КШ-Р-1). «Це дуже важке дітям випробовування і навантаження надзвичайне три мови, вони ще своїй добре не знають, а іноземну мову, я б, пізніше вводила – це моя думка» (О-ВУМ-Р-3). «Ні, це пов'язано не з якістю підручників і викладанням. Це пов'язано з тим, що діти не українці і їм тяжко, бо вони думають своєю мовою» (О-ВП-Р-4).*

•Різну кількість годин, відведену на вивчення предметів, винесених на ЗНО *«Не всі вивчають однаково – у когось 2 години на вивчення предмету, у когось 4-6» (О-КШ-У-1).*

•Учнівський контингент *«Коли мене «били по голові», я пояснювала, що 50 %, тому що такий контингент» (О-КШ-У-2). «Що стосується села, то вони часто йдуть в 10 клас, тому що*

просто немає куди йти і вони думають: закінчу 10 класів і піду на роботу. І тому там уже підбір дітей, у порівнянні нижчий» (О-КШ-У-3). «До нас приходять не найкращі випускники. І, розумієте, навіть якщо там буде викладання українською, то вони там так само не будуть нею володіти»(О-КШ-У-4).

• **Відсутність хороших учителів** «Там недостатньо кадрів для викладання саме українською мовою» (О-КШУ-3). «Кадри не є україномовні, там працюють вчителі російські, переформатовані на українських» (О-ВП-Р-1).

• **Відсутність мотивації з боку учнів** «Немає мотивації у дітей до вивчення мови. Вони все рівно знають, що для життя і для вступу їм треба румунська» (О-КШ-У-3). «Тут впливає фактор бажання навчатися» (О-КШ-У-4). «Викладач може бути прекрасний, може викладати чудово, але діти не хочуть цього взяти» (О-КШ-У-5). «Немає мотивації до навчання тих дітей, що не хочуть навчатися» (О-КШ-Р-1). «Учні самі винуваті, у них немає інтересу до цього» (О-ВП-Р-2). Не, якість викладання нормальна, діти не хочуть, їм не потрібні ці знання, не потрібні. Вони ідуть в бригади на стройки і мають гроші, не хочуть» (О-ВП-Р-6)

• **Обов'язковість ЗНО з української мови** «По-перше, не всім потрібно здавати це ЗНО з української мови, я розумію, що вони хочуть грамотних людей, але для того, щоб грамотних тягнути треба у них спитати, що їм потрібно» (О-ВП-Р-1). «Я не згоден із нашим ЗНО. Я би прийняв ЗНО лише на поступлення. Тільки ті, що хочуть на бюджет. І решта нехай оплачують своє навчання» (О-ВП-Р-5).

• **Недостатньо переконливі перспективи в Україні, орієнтованість молоді на виїзд закордон** «Учень, який зацікавлений у подальшому працювати за кордоном, він не буде зацікавлений у вивченні української мови» (О-КШ-У-4). «Все залежить не від того, чи володіє людина мовою, чи не володіє. Чи є перспектива в державі. Все залежить від економічного рівня і розвитку держави. Якщо, держава дає перспективи, то учень вивчить українську мову» (О-КШ-У-5). «Але діти не хочуть вивчати. Якби була мотивація тут жити – навчалися би тут» (О-КШ-Р-4). «Але, якщо хочеш посприяти, щоб вони лишилися тут, не залежно чи це румуни, чи українці, то створи їм умови,

щоб вони реалізувались після» (О-ВП-Р-1). «Знаєте, якщо держава нормальна, все добре в державі, то людина пишаються цим, а коли людина розуміє після 10-11 класу, що треба вчити польську чи якусь європейську мову, щоб вона поїхала заробити, то більше води, звісно» (О-ВП-У-1). «Є в нас діти, які кожного року поступають вчитись у Румунію» (О-ВП-Р-4).

• **Відсутність зацікавленості з боку родини** «А діти, які не вчилися, у них там немає батьків, соціальні сироти, скажемо так і батьки за кордоном, то вони не будуть знати» (О-КШ-У-4). «Батьки не бачать в українській мові перспектив і ніхто її вчити не буде» (О-КШ-У-5). «Якщо в родині не розуміють або не планують пов'язувати майбутнє з державою, а деє якесь орієнтири на Румунію, то є просто несприйняття» (О-ВУМ-Р-4).

• **Невідповідність ЗНО шкільній програмі** «У нас ЗНО включає те, що в програмі ніколи не читалося. Ти повинен додатково вчитися» (О-КШ-У-5).

• **Відсутність мотивації учителів викладати українською мовою** «У наших вчителів немає мотивації, щоб підвищувати свій професійний рівень» (О-КШ-Р-4).

Серед означених вище причин недостатнього рівня володіння учнями-представниками національних меншин державною мовою **учні старших класів згадують:**

• **Неможливість однаково добре володіти рідною (румунською) і державною (українською) мовами, мовна інтерференція** «А сочинения реально сложно было, потому что дома я говорю по-румунски, с друзьями по-русски, только в школе по-украински и поэтому мне было сложно» (У-УСК-Р-5). «У нас немає такої можливості (спілкуватися українською), бо українці з народження спілкуються українською» (У-УСК-Р-7).

• **Недостатньо переконливі перспективи в Україні, орієнтованість молоді на виїзд за кордон** «То есть, если человек хочет остаться и работать в Украине, то он сможет выучить украинский язык, потому что тут все так говорят и это невозможно. Человек может уехать за границу, не зная языка и там его выучить. Тут вопрос был в языке или в качестве жизни» (У-УСК-Р-4). «Был случай, что один мальчик говорил:зачем мне аттестат? Мой отец работает строителем в Москве и

брат мой тоже. Я тоже хочу туда уехать» (У-УСК-Р-6). «Вони їдуть туди, бо їм потрібні гроші. Вони там заробляють» (У-УСК-Р-8).

• **Відсутність хороших учителів** «Некоторых учителей надо, может, вообще менять» (У-УСК-Р-4).

• **Відсутність мотивації з боку учнів** «Потому что если заставит ребенка учить украинский, у него нету интереса и он просто учит, потому что надо и просто забывает» (У-УСК-Р-5). «Можна перевести хоч усі предмети на українську мову, але якщо дитина не зацікавлена у вивченні цієї мови, то вона її не вивчить» (У-УСК-У-1).

• **Невідповідність ЗНО шкільній програмі** «...е теми, які ми не потребуємо, а на них витрачається багато часу. Або, наприклад, коли ми готуємося до ЗНО, ми не використовуємо повний обсяг того, що ми вивчаємо на протязі років, від 5 класу» (У-УСК-У-1). «ЗНО надо оставить, но подходит по-другому, более лояльно. Потому что некоторые вопросы бессмысленны. Высокие требования, будто для филфака» (У-УСК-Р-4).

Респонденти з числа опитаних **батьків учнів старших класів** акцентують на таких причинах недостатнього рівня володіння українською мовою представниками національних меншин:

• **Відсутність хороших учителів** «Якщо ж вчитель заробітчанин від освіти, то діти відповідним чином знають. Результати цьогорічного ЗНО показали, що таких заробітчан у нас достатньо багато» (У-Б-У-3).

• **Відсутність мотивації з боку учнів** «Я не думаю, що причина в українській мові. Це просто неконкурентноспроможність, відірваність нашої освіти від ринку праці. Відсутність мотивації» (У-Б-У-2). «Якщо дитина бачить своє майбутнє в тому, що їй спілкування не потрібно» (У-Б-У-1).

• **Обов'язковість ЗНО з української мови** «Я вважаю, що ЗНО взагалі не потрібне для всіх, воно має бути для тих, хто має бажання поступати у ВНЗ, треба знати складнопідрядне речення, складносурядне речення, а той, хто має мати свою

ферму, той, що має фундамент заливати, то йому не треба розбирати ті речення» (У-Б-У-1).

• **Невідповідність ЗНО шкільній програмі** «Дуже велика прірва між тим, що вони здають на ЗНО, між тим, що вони вивчають в школі і не відповідає тій програмі, по якій готують дітей у школі (У-Б-У-2). «...ті правила, які є в підручниках з української мови, наскільки я пам'ятаю, 5-6 клас, вони мають бути менші за обсягом. Можливо, мають бути трохи цікавішими тексти, які більше цікавлять дітей у ХХІ столітті. Бо в мене таке враження, що частина текстів ще з мого дитинства, ну, адаптована, звичайно, до незалежної України» (У-Б-У-3).

• **Недостатньо переконливі перспективи в Україні, орієнтованість молоді на виїзд за кордон** «Так, відсутність роботи, заробітку» (У-БУ-Р-1). «Знайти мотивацію, правильну мотивацію, щоб учні не виїжджали за кордон після закінчення школи» (У-Б-Р-2). «Ті, хто бажає їхати за кордон, їдуть не через незнання української мови, а в пошуках кращого життя, бо тут немає роботи або вона низькооплачувана» (У-Б-Р-3). «Як раціонально мисляча людина, розумію, що поки що мабуть у нас немає світлого майбутнього і навіть саме навчання може посприяти якимось змінам в межах нашої держави» (У-Б-У-2).

Узагальнена в таблиці інформація (див. табл.21) дає підстави для висновків, що найбільш вагомими причинами недостатнього рівня володіння державною мовою представниками національних меншин є: недостатньо переконливі перспективи в Україні (14 респондентів), орієнтованість молоді на виїзд за кордон відсутність мотивації з боку учнів (13 респондентів), невідповідність ЗНО шкільній програмі (5 респондентів) і відсутність хороших учителів (5 респондентів) (див. рис. 1).

**Причини недостатнього володіння українською мовою
представників національних меншин**

	Керівництво шкіл	Вчителі української	Вчителі інших предметів	Учні старших класів	Батьки	Загальна кількість
Неможливість однаково добре володіти рідною (румунською) і державною (українською) мовами, мовна інтерференція	2	1	1	2		4
Різна кількість годин, відведена на вивчення предметів, винесених на ЗНО	1					1
Учнівський контингент	3					3
Відсутність хороших учителів	2		1	1	1	5
Відсутність мотивації з боку учнів	5	2	2	2	2	13
Обов'язковість ЗНО з української мови	1		2		1	4
Недостатньо переконливі перспективи в Україні, орієнтованість молоді на виїзд закордон	3		4	3	4	14
Відсутність зацікавленості з боку родини	3					3
Відсутність мотивації учителів викладати українською мовою	1					1
Невідповідність ЗНО шкільній програмі	1			2	2	5

Рис. 1. Причини недостатнього рівня володіння державною мовою представниками національних меншин

Шляхи розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин

Учасники інтерв'ю пропонували шляхи розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин. Серед шляхів, запропонованих директорами українських шкіл та вчителями (як української мови, так і інших предметів), переважають такі:

• **Самоосвіта і заняття з репетитором** «Вчителі, які викладають, точно знають, що дитина піде до репетитора і видасть ту інформацію, що треба» (О-КІІІ-У-2). «Це створено для того, щоб дитина більше додатково займалася самоосвітою, більше приділяла самоосвіті, або платила гроші для того, щоб з

нею займалися репетиторством» (О-КШ-У-5). «У місті дитина готується ще додатково і налаштована куди буде йти. Працюють над собою, над знаннями» (О-ВУМ-Р-1).

• **Психологічна підготовка учнів, встановлення і дотримання правил** «Встановити певні правила і людина мала би знати, що вона до того йде. Будь-де, де би ти не з'явився, ти маєш писати резюме українською, ти пишеш звернення в будь-яку установу українською, заяву, так далі. Іншого виходу ти не маєш» (О-КШ-У-3).

• **Збільшення кількості годин на вивчення української мови** «Ми мову підсилюємо, даємо її з варіативної частини, хоча би годинку-дві щоб підготувати випускників до ЗНО» (О-КШ-У-3). «Ну дивіться, якщо в наступному навчальному році в першому класі буде 5 год. укр. мови, то це добре, якщо з варіативною складовою ми можемо ще додати, то це краще» (О-КШ-Р-1). «Їм зручніше своєю мовою, але щодо української, - треба збільшувати кількість годин мови та літератури на тиждень» (О-ВУМ-Р-1). «Мені здається, що треба збільшувати кількість годин української мови і літератури. І наші деякі предмети викладати українською мовою» (О-ВІП-Р-2).

• **Підвищення якості життя в Україні** «Має бути обов'язково забезпечення роботою, якісь пільги роботодавцям щоб зріс сам рівень життя у нас в Україні, відповідно, люди будуть тягнутися до тої держави, в якій вони живуть (О-КШ-У-4).

• **Професійно-технічна освіта після закінчення 9 класу** «Йти шукати професійну технічну освіту. Чому? Тому що не треба здавати ЗНО. Вони могли отримати без великих травмувань сертифікат, атестат про середню освіту і таким чином, продовжувати освіту, далі продовжувати працювати уже за кордоном. У нас така ситуація» (О-КШ-У-4). «Зараз така сама ситуація, якщо минулого року закінчило 40, 5 пішло в університет, а решта в коледжі, в технікуми, декілька в училище, то я бачу той самий відсоток. Просто іде рівень володіння українською мовою, рівень сертифікату, але ж не всім дано вчитись в університетах» (О-КШ-Р-1).

• Навчання українською мовою з першого класу «Я вважаю, що з 1 класу, це є загально для всіх, вони ж потім десь зустрічаються, перетинаються і потім, мені здається, бувають такі моменти, десь не то, що стидаються, їм десь незручно стає, коли цей акцент, тому я кажу: хай вчать» (О-КШ-У-6) «Вони спілкуються краще, ніж я, бо вони почали вивчати українську мову з першого класу і на досить високому рівні державну мову, щоб спілкуватися тут ніяких перешкод нема» (О-КШ-Р-3). «Українська мова має вивчатися з молодшої школи, хай готують, то не страшно, чим більше мов, тим розумніша дитина і тим більше має можливостей» (О-ВП-Р-1)

• Проведення позакласних та позашкільних заходів українською мовою «Різні конкурси, позакласну роботу, які у нас проводяться 2 мовами» (О-КШ-Р-1). «Я Вам скажу, що у нас батьки не проти. У нас були конкурси – «Співає родина» або пісні, присвячені Яремчуку, співали і батьки і діти, разом. День матері, так само заохочували батьків. Відкладали гроші і купили подарунки, батьки навіть не здогадалися, що вони таке роблять. Саме на українській мові» (О-ВУМ-Р-2). «Проводити в школі виховні заходи на українській мові. У нас пісенні конкурси разом з батьками проводяться, то вони співають українські пісні» (О-ВП-Р-3).

• Використання української мови в медіа і інтернет-просторі «Треба фільми щоб були державною мовою перекладені. Ось, наприклад, комп'ютерні ігри лиш теж державною мовою. І комп'ютер, і телефон, і налаштування» (О-КШ-Р-1). «Це все Інтернет, від мобільного і все решта. У мене дитина змалку російською дивиться мультики, але в сім'ї ми російською не говоримо» (О-ВУМ-Р-1). «Ну, звичайно, що учнів привертає все сучасне, використання технічних засобів, соціальні мережі, які треба розвивати в Україні, саме на українській мові, а не на російській мові» (О-ВУМ-Р-5). «Засоби масової інформації треба застосовувати. Телебачення те ж саме, тому що це десь більше таке аудітивне сприйняття мови» (О-ВП-Р-4). «Це якісь україномовні сайти в Інтернеті, мультики, фільми, відеоігри, те, що цікавить дітей. Треба давати те, що їх цікавить» (О-ВП-Р-5). «То по телебаченні треба

на українській мові всьо, ну там є пару часів ті буковинські, як каже, але в основному так щоб в інтернеті, по телевізору, газетах, постійно якщо всім, хочеш не хочеш прекрасно будеш знати мову, це моя думка може вона не правильна но...» (О-ВП-Р-6).

• **Курси з української мови для дітей і учителів** «Ці курси он-лайн для початкової ланки, бачу, що їм це допомагає, якщо б впровадити курси он-лайн підготовки для вчителів, що викладають в школах українську мову» (О-КШ-Р-1). «Збільшити вебінари на українській мові, тренінги...» (О-ВУМ-Р-5). «Якби хотіли допомогти, то зробіть кадри, зробіть так, щоб могли пройти перекваліфікацію, зробіть якісь курси» (О-ВП-Р-1). «Я думаю, що ті вчителі, які не дуже володіють укр. мовою мають пройти якусь підготовку, можливо, навіть і не всі пройдуть, а ті, що володіють, то ще більше зростуть» (О-ВП-Р-2)

• **Спеціальна підготовка вчителів української мови для шкіл з викладанням мовами національних меншин** «Треба готувати вчителів української мови і літератури для шкіл національних меншин чи з румунською мовою викладання» (О-КШ-Р-2).

• **Поступовий перехід до викладання українською** «Поступово, 60-70% у випускних класах, це, напевно буде, не болячий перехід, це на мою думку» (О-КШ-Р-3). «Можливо, це і правильно, поступовий перехід на викладання в румунських класах деяких предметів українською мовою. Можливо, це і правильно. Ну у нас в школі вже багато років предмети в румунських класах викладаються українською мовою» (О-ВП-Р-4).

• **Матеріальне заохочення вчителів за викладання українською** «Треба доплати, якщо викладаєш українською» (О-КШ-Р-4). «Это долг каждого, но если взять прошлое, с преподаванием русского языка, они получали доплату 15%» (О-КШ-Р-5).

• **Пільги для випускників-представникам національних меншин** «...що так не можна, якісь пільги мають бути румуномовним» (О-ВУМ-Р-3).

• **Розвиток недільних шкіл** «Розвивайте свої культурні традиції, для цього є недільні школи. Для цього є позашкільні заняття, громади, які фінансуються тією самою Румунією, Польщею, Ізраїлем, Німеччиною, Канадою» (О-ВУМ-Р-4).

• **Надання вчителю права вибору підручника** («Дати можливість вчителю обрати підручники, а не спускати їх з міністерства освіти тендерами» (О-ВУМ-Р-4).

• **Створення освітніх центрів для випускників з українською мовою викладання** «Ну взяти навіть Чернівецьку область українські школи і румунські школи і якби створити такі центри, зараз створили такі громади на кожну громаду по одному вчителю не румуномовного, а україномовного, а вона так підходить і пояснює, щоб цим дітям було доступно» (О-ВІП-Р-1).

• **Запровадження двомовної системи на уроках** «Ще я прибічник білінгвальної системи (з використанням двох мов на уроці)» (О-ВІП-Р-3). «Мені кажеється треба і на румунськ і на українськ, якось паралельно» (О-ВІП-Р-6).

До названих освітянами шляхів розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин учні старших класів додають **необхідність удосконалення навчальної програми з української мови:**

Я вважаю, що треба покращити саму програму цього викладання. я вважаю, що варто деякі теми забрати з цієї програми для того, щоб учні могли краще підготуватися до ЗНО. То я вважаю, що не треба вчити 40 зайвих тем на такому самому рівні. Це забирає час (У-УСК-У-1).

Батьки учнів старших класів підтримують ідеї про **необхідність запровадження двомовної освіти** «Білінгвальна освіта у нас проводиться на кожному, але нема в статуті, правильно, нема так афішовано, що в школі білінгвальна, але на сьогоднішній день і наші студенти, коли їдуть у Чернівці, то мало хто може відрізнити» (У-Б-Р-2);

необхідність удосконалення навчальної програми з української мови «Я думаю, так. Знову ж таки, через специфіку самого ЗНО. Як воно складається. Самих уроків шкільних недостатньо» (У-Б-У-2);

проведення позакласних та позашкільних заходів українською мовою «Треба щоб працювало багато програм, заходів, інтерактивних ігор, квестів, які були би пов'язані з вивченням мови, використанням мови, поєднанням мови і культури» (У-Б-У-2).

На основі систематизації даних, отриманих під час інтерв'ю, можна узагальнити шляхи розв'язання проблеми недостатнього рівня володіння українською мовою представників національних меншин в Чернівецькій області (переважно румунської спільноти) (див. табл. 22)

Таблиця 22

Шляхи розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин

	Керівництво шкіл	Вчителі української мови	Вчителі інших мов	Учні старших класів	Батьки	Всього
Самоосвіта і заняття з репетитором	2	1				3
Психологічна підготовка учнів, встановлення і дотримання правил	1					1
Збільшення кількості годин на вивчення української мови	2	2	1	1		4
Підвищення якості життя в Україні	1					1
Професійно-технічна освіта після закінчення 9 класу	2					2
Навчання українською мовою з першого класу	2		1	1		4

Проведення позакласних та позашкільних заходів українською мовою	1	2	1	2	1	7
Використання української мови в медіа і інтернет-просторі	1	2	3			6
Курси з української мови для дітей і учителів	1	1	2			4
Спеціальна підготовка вчителів української мови для шкіл з викладання мовами національних меншин	1	1				2
Поступовий перехід до викладання українською	1	1	1			2
Матеріальне заохочення вчителів за викладання українською	2					2
Розвиток недільних шкіл		1				1
Надання вчителю права вибору підручника		1				1
Створення освітніх центрів для випускників з українською мовою викладання			1			1
Запровадження двомовної системи на уроках			2		1	3
Удосконалення навчальної програми з української мови				1	2	3

Результати аналізу запропонованих учасниками інтерв'ю шляхів розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин візуалізовані на рисунку (див. рис. 2).

Рис. 2. Шляхи розв'язання проблеми недостатнього володіння українською мовою представників національних меншин

Отже, викладене вище дає можливість виокремлення п'ять найбільш дієвих, на думку учасників інтерв'ю, шляхів удосконалення ситуації з недостатнім рівнем володіння державною мовою представників національних меншин у Чернівецькій області:

- проведення позакласних та позашкільних заходів українською мовою;
- використання української мови в медіа і інтернет-просторі;
- збільшення кількості годин на вивчення української мови;
- навчання українською мовою з першого класу;
- курси з української мови для дітей і учителів;
- самоосвіта і заняття з репетитором;
- запровадження двомовної системи на уроках;
- необхідність удосконалення навчальної програми з української мови.

Висновки щодо стану викладання української мови в школах Чернівецької області

На основі дослідження проаналізовано оцінки респондентами якості викладання української мови у школах Чернівецької області. За результатами анкетування з'ясовано, що більшість учнів, батьків і студентів задоволені якістю викладання української мови в школі (82 % учнів; 90 % батьків і 90 % студентів). Цю позицію підтверджено і оцінкою рівня викладання за 12-бальною шкалою української мови (середній бал 10,22) і української літератури (середній бал 10,53), що, фактично є одними з найвищих оцінок з усіх предметів шкільної програми. За результатами опитування виявлено, що 17 % учнів вважають, що найскладнішим для них буде складання ЗНО з української мови (для пор. – іноземна мова – 21%; історія – 15 %; математика – 34 %); 15 % батьків вважають, що ЗНО з української мови становитиме труднощі для їхніх дітей (для пор. – іноземна мова – 23%; історія – 17 %; математика – 25 %), і лише 6 % студентів стверджують що цей тест виявився для них найважчим. За результатами анкетування виявлено, що 10 % опитаних користуються послугами репетитора для підготовки до ЗНО з української мови.

Згідно з результатами анкетування з таблиці, молодь усвідомлює необхідність володіння державною мовою (69% учнів і 80 % студентів). Мотивацію володіти українською мовою як рідною, закладену у варіанті відзначили по 54 % школярів і студентів. Усвідомлення важливості володіння українською мовою для реалізації життєвих планів продемонстрували більше половини опитаних респондентів. Отже, в цілому опитані представники молоді усвідомлюють значення вивчення української мови як мови своєї держави, яка має значний потенціал для подальшої освіти і реалізації життєвих планів.

На основі аналізу 40 глибинних інтерв'ю з представниками керівництва шкіл та професійно-технічних закладів освіти, вчителями, батьками учнів та учнями старших класів з м. Чернівці, смт. Герца та смт. Новоселиця встановлено, що найбільше опитаних (31) дали позитивну оцінку рівню викладання української мови в школах з викладанням мовами

національних меншин (румунською), 6 опитаних визначили рівень як недостатній, а 3 не змогли дати визначеної відповіді. Усі опитані були переконані в необхідності володіння державною мовою на належному рівні.

Серед найбільш вагомих причин недостатнього рівня володіння учнями-представниками національних меншин державною мовою респондентами-освітянами (керівниками шкіл та вчителями) було названо: недостатньо переконливі перспективи в Україні; орієнтованість молоді на виїзд за кордон, відсутність мотивації з боку учнів; невідповідність ЗНО шкільній програмі; відсутність хороших учителів. Крім того, серед причин відзначено такі: неможливість однаково добре володіти рідною (румунською) і державною (українською) мовами, мовну інтерференцію; обов'язковість ЗНО з української мови; учнівський контингент; відсутність зацікавленості з боку родини; відсутність мотивації учителів викладати українською мовою; різну кількість годин, відведену на вивчення предметів, винесених на ЗНО.

Глибинні інтерв'ю стали підставою для виокремлення п'яти найбільш дієвих, на думку респондентів, шляхів поліпшення ситуації з недостатнім рівнем володіння державною мовою представників національних меншин у Чернівецькій області: проведення позакласних та позашкільних заходів українською мовою; використання української мови в медіа й інтернет-просторі; збільшення кількості годин на вивчення української мови; навчання українською мовою з першого класу; курси з української мови для дітей і учителів; самоосвіта і заняття з репетитором; запровадження двомовної системи на уроках; необхідність удосконалення навчальної програми з української мови.

Отже, незважаючи на належний стан викладання української мови в школах Чернівецької області, існує низка проблем, які потребують розв'язання, із залученням зусиль як основних суб'єктів освіти, так і творців освітньої політики, представників адміністрації і громадськості.

ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬОГО ВИБОРУ ВИПУСКНИКІВ СЕРЕДНІХ ШКІЛ У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Плани випускників після завершення середньої школи

У проведеному у Чернівецькій області анкетному опитуванні серед учнів шкіл та батьків окремий блок запитань був присвячений аналізу планів старшокласників після завершення навчання, місцю вищої освіти у системі їх планів та міграційним орієнтаціям молоді.

У таблиці представлено відповіді учнів та батьків щодо планів після закінчення школи на продовження навчання (див. табл. 23).

Таблиця 23

Плани випускників після закінчення школи на продовження навчання, %

Варіанти відповідей	Учні	Батьки
Ні, не планую	4	9
Так, планую вступати до закладу вищої освіти (університету, інституту)	64	55
Так, планую вступати до коледжу (технікуму)	19	23
Так, планую вступати до професійно-технічного закладу	8	7
Важко відповісти	5	6

Слід відзначити, що майже усі випускники школи планують продовжити освіту. Лише 4% учнів і 9% батьків вказали, що не мають таких планів. У здобутті подальшої освіти більшість зорієнтовані на вищу школу (це відзначили 64% учнів та 55% батьків), хоча цей показник, слід відзначити, не є надто високим. 19% учнів та 23% батьків вказали про зацікавлення навчанням у коледжі (технікумі). Професійно-технічна освіта не є популярною серед опитаних респондентів.

Батькам, які вказали про те, що їхня дитина не планує продовжувати навчання, ми поставили уточнювальне запитання, щоб з'ясувати мотивацію такої позиції. Оскільки

частка тих, хто не планує продовжувати навчання, є невеликою, у таблиці ми подали відповіді в абсолютних показниках і проранжували. Пропонувалося респондентам відібрати не більше 3-х варіантів відповіді (див. табл. 24).

Таблиця 24

Мотивація батьків щодо відмови від продовження навчання старшокласниками після завершення навчання

Якщо Ваша дитина НЕ ПЛАНУЄ продовжувати освіту після закінчення школи, то вкажіть, будь ласка, причини ? (оберіть не більше 3-х варіантів відповіді)	К-ть
Я не впевнений(-а), що отримання подальшої освіти надасть кращі можливості працевлаштування моїй дитині	11
Спочатку слід попрацювати, визначитись чим хочеш займатися, а тоді йти вчитися	9
Відсутня матеріальна можливість подальшого навчання дитини	9
Вища і професійно-технічна освіта в Україні – незадовільної якості	8
Подальше навчання – даремне марнування часу	5
Нехай дитина починає працювати і заробляти гроші	5
Інше	2

Найбільш значимим мотивом для батьків є те, що здобуття освіти не гарантує працевлаштування. Відзначали батьки також матеріальний чинник як бар'єр до продовження освіти. Однаковий за значимістю до попереднього є і мотив про те, що слід надати випускникові час попрацювати, щоб визначитись з бажаним фахом. Однак слід розуміти, що в такій ситуації випускник школи може розраховувати лише на найменш кваліфіковану, найчастіше фізичну, працю. Залишається питання: чи буде цей період часом підвищення рівня знань для успішного вступу до професійного або закладу вищої освіти чи знецінення здобутих у школі знань і відмови від продовження освіти.

Протилежним за змістом було уточнювальне питання до батьків, які вказали про наміри їхніх дітей продовжити навчання у коледжі чи професійно-технічному училищі, тобто зорієнтованих на неуніверситетську освіту. Відповіді представлені у таблиці (див. табл. 25)

Таблиця 25

**Мотивація батьків до навчання їхніх дітей в коледжі
чи професійно-технічному закладі після завершення
школи, %**

Якщо Ваша дитина планує навчатися в коледжі чи професійно-технічному закладі, то вкажіть причини? (оберіть до 5-ти варіантів відповіді)	% від кількості тих, що відповідали на питання
Професійна освіта більше відповідає майбутній професії моєї дитини, ніж вища освіта	28
Умови отримання професійної освіти більше відповідають фінансовим можливостям нашої сім'ї	20
Навчання в закладі професійної освіти дасть моїй дитині можливість краще визначитись з майбутньою професією	20
Навчання в коледжі чи ПТУ дасть моїй дитині можливість швидше почати працювати	18
Професії, які можна здобути у закладах професійної освіти, привабливіші з точки зору оплати праці, ніж професії, здобуті у закладах вищої освіти	18
Навчання в коледжі полегшить моїй дитині процес вступу до закладу вищої освіти	17
Наша сім'я не має можливості найняти репетиторів для підготовки до ЗНО	8
Моя дитина не відчуває себе підготовленою до складання ЗНО	6
Інше	0

Відповіді батьків вказують, що домінуючими аргументами до вибору коледжів та професійно-технічних училищ є орієнтація на ті види діяльності, які не вимагають вищої освіти. Також досить значимим фактором є фінансові можливості сім'ї. Тобто

батьки, обираючи такий варіант відповіді, вважають, що вищий рівень освіти потребує більших фінансових затрат.

До учнів було звернені декілька запитань про їхню професійну перспективу. На запитання про те, чи визначилися вони зі своєю майбутньою професією (таблиця 26), лише третина дали ствердну відповідь (36%). Ще 44% не цілком впевнені у своєму виборі. Решта – не визначилися або не змогли дати відповідь. Це учергове засвідчує потребу підвищення рівня профорієнтаційної роботи серед старшокласників

Таблиця 26

Професійне самовизначення старшокласників,%

Чи визначилися Ви з майбутньою професією?	Учні
Так	36
Частково	44
Ні	16
Важко відповісти	4

Контент-аналіз відповідей учнів, які визначилися з вибором майбутньої професії, засвідчив, що у виборі старшокласників домінують професії, які репрезентують сферу нематеріального виробництва, а, точніше, сферу послуг. Одержаний у відповідях спектр професій виявився не вузько стереотипним, а досить широким. До професій, які вимагають вищої освіти, учні зазначили бажання стати викладачем, вчителем, лікарем, програмістом, журналістом, юристом, перекладачем, фармацевтом, актором, художником, дизайнером та ін. До бажаних робітничих професій, які не передбачають здобуття вищої освіти, учні віднесли такі, як кухар, електромеханік, машиніст, перукар, візажист, ресторатор та ін.

Серед професій, якими б хотіли в майбутньому займатися учні, 58% потребують, на їхній погляд, вищої освіти, а 17% - не вимагають вищого освітнього цензу. Четверта частина опитаних, що є досить високим показником, не змогли визначитися з відповіддю.

Таблиця 27

**Думка учнів про потребу здобуття вищої освіти для
майбутньої професійної діяльності**

Чи потрібна для Вашої майбутньої професії вища освіта?	%
Так, потрібна	58
Ні, не потрібна	17
Важко відповісти	25

Як бачимо, більшість респондентів усвідомлюють прямий зв'язок між отриманням вищої освіти і реалізацією життєвих планів молоді.

Ставлення до здобуття вищої освіти

Плани старшокласників та їхніх батьків суттєво пов'язані з продовженням навчання після завершення школи, як засвідчують представлені нами у попередньому підрозділі дані. Більше половини опитаних учнів та батьків вказували про свої наміри на здобуття вищої освіти. У таблиці 28 подано порівняльний аналіз поглядів учнів, батьків та студентів щодо ролі вищої освіти.

Таблиця 28

**Погляди учнів, батьків та студентів щодо значення
вищої освіти (%)**

Що, на Вашу думку, дає людині вища освіта? (оберіть всі можливі варіанти)	Учні	Батьки	Студенти
Вважаю, що нічого не дає	15	10	4
Високий рівень професійної підготовки	52	39	54
Можливість отримати цікаву професію	42	31	44
Можливість отримати високооплачувану професію	52	47	26
Особистісний розвиток	52	47	36

Можливість працювати у кращих умовах	48	42	72
Корисні практичні навички, потрібні на ринку праці	14	16	20
Можливість навчання за кордоном	33	17	12
Можливість працевлаштування за кордоном	37	18	12
Інше	0	0	4

Найбільше скептиків, які вказали, що вища освіта нічого не дає, виявилось серед старшокласників – 15%. Серед опитаних студентів, які здобувають вищу освіту, таких лише 4 %, а серед батьків – 10%. Для учнів три риси вищої освіти виявилися домінуючими і рівнозначно важливими (відзначили по 52% респондентів) – забезпечує «високий рівень професійної підготовки», «можливість отримати високооплачувану професію» та «особистісний розвиток». Позиції батьків є досить співзвучними зі старшокласниками, і також найбільш значимими є «можливість отримати високооплачувану професію» та «особистісний розвиток» - вказали 47% опитаних батьків. Для студентів суттєво актуалізується такий потенціал отримання вищої освіти, як «можливість працювати у кращих умовах» (72%), тобто дає можливість займатися інтелектуальною працею, бути зайнятим у сфері послуг.

Більшою мірою оцінити особливості організації освітнього процесу в університеті можуть студенти, які безпосередньо до нього включені. Тому ми до цієї групи респондентів поставили запитання про труднощі, з якими вони зіштовхувалися на першому році навчання (Таблиця 29).

Важливо відразу відзначити в контексті досліджуваної нами проблем мови національних меншин, що останню рангову позицію серед освітніх бар'єрів посідає «адаптація до мови викладання» (4,3%). Найскладнішою для студентів впродовж першого року навчання виявилася «адаптація до вимог викладачів». тобто перехід з шкільної до університетської системи навчання (19,1%). Другою серед лідируючих позицій названо «недоліки освітньої програми» (17,1%) у зміст чого

вкладається «завантаженість непотрібними, з погляду студентів, предметами».

Таблиця 29

Думка студентів про труднощі першого року навчання у ЗВО, %

Що для Вас було найважчим на першому році навчання ? (оберіть до 3-х варіантів відповіді)	%
Адаптація до вимог викладачів	19,1
Звикання до нових умов життя (в гуртожитку, на квартирі)	18,8
Освоєння нової системи навчання	18,8
Недоліки освітньої програми (завантаженість непотрібними предметами)	17,1
Великий обсяг самостійної роботи	12,8
Входження до колективу	9,4
Фінансові обмеження, невеликий обсяг стипендії	7,7
Адаптація до мови викладання (для студентів, які є випускниками національних шкіл)	4,3
Інше	0

Добре проведена профорієнтаційна робота, усвідомлений вибір закладу освіти та фаху, за яким буде молода людина навчатися, позитивно впливають на рівень адаптації до освітнього процесу і визначають рівень задоволеності своїм вибором. Дані таблиці 30 відображають думку опитаних студентів про задоволеність вибором спеціальності та вибором навчального закладу, в якому навчаються.

З результатів відповідей бачимо, що рівень задоволеності вибором закладу освіти є вищим, аніж вибором спеціальності, однак є певна частка студентів усе ж декларують розчарування своїм вибором.

Таблиця 30

**Задоволеність студентів вибором спеціальності та
навчального закладу, %**

Варіанти відповідей	Чи задоволені Ви вибором спеціальності, за якою навчаєтесь?	Чи задоволені Ви вибором закладу вищої освіти, в якому вчитесь?
Так, повністю задоволений(-а)	44	54
Так, переважно задоволений(-а)	32	26
Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)	20	16
Ні, скоріше не задоволений(-а)	2	2
Ні, повністю не задоволений(-а)	0	0
Важко відповісти	2	2

58% опитаних студенті бакалаврського рівня планують продовжити навчання і здобути рівень магістра чи й здобути другий фах. 28% ще остаточно не визначилися зі своїми планами, а 14% категорично не планують навчання після здобуття ступеня бакалавра (Таблиця 31).

Таблиця 31

**Плани студентів на здобуття другого (магістерського)
рівня чи другого фаху**

Чи плануєте Ви продовжувати навчання (наприклад, в магістратурі або за іншим фахом)?	%
Так	58
Ні	14
Важко відповісти	28

Міграційні плани молоді

Серед завдань дослідження ми аналізували міграційні плани учнів, їхніх батьків та студентів на здобуття освіти за кордоном чи працевлаштування. Близькість Чернівецької області до кордону з Європейським Союзом робить привабливими перспективи навчання чи трудової діяльності у сусідніх країнах, для яких характерний вищий рівень життя. Ми розділяємо потенційну і реальну мобільність. Перша є завжди вищою і фіксується у ціннісних орієнтаціях планах.

До батьків було звернене запитання про наміри батьків на продовження навчання їхньої дитини і місце навчання (Табл.32).

Таблиця 32

Плани батьків щодо місця продовження дітьми освіти після закінчення школи

Який варіант навчання вашої дитини у закладі освіти є для Вас більш прийнятним ?	%
Моя дитина не продовжуватиме навчання після школи	5
В Україні	82
За кордоном	4
Важко відповісти	9

Загалом представлені у таблиці результати не вказують на високий потенціал освітньої мобільності. Лише 4% опитаних батьків вказали, що хотіли, щоб їхні діти продовжували навчання за кордоном, а 82% віддали перевагу вітчизняній освіті.

А от щодо планів на працю, то швидко зростає частка відповідей батьків, які прогнозують закордонну трудову міграцію своїх дітей (Таблиця 33).

Таблиця 33

Плани батьків щодо працевлаштування дітей після закінчення школи

Чи планує ваша дитина шукати роботу за кордоном ?	%
Так, планує	33
Ні, не планує	58
Важко відповісти	9

Третина батьків, які взяли участь в опитуванні, дали ствердну відповідь, а ще 9 % вагалися з відповіддю. 58 % вказали, що у їхніх дітей немає міграційних планів.

Звернення з аналогічним запитанням до учнів та студентів засвідчило бажання третини опитаних навчатися та проживати за кордоном (Таблиця 34).

Таблиця 34

Плани учнів та студентів щодо місця навчання та проживання через кілька років, %

Де Ви плануєте навчатись або працювати через кілька років?	Учні	Студенти
В Україні	31	32
У сусідніх з Україною державах	11	14
В інших зарубіжних країнах	26	20
Важко відповісти	32	34

Високі міграційні плани пов'язуються не лише з сусідньою Румунією чи іншими сусідніми країнами, як зазвичай прийнято вважати. Більші наміри опитаної молоді зорієнтовані на міграцію до інших західних країн, далекого зарубіжжя.

Ці наміри відображаються і у планах студентів на продовження навчання за кордоном (Таблиця 35). Часто навчання за кордоном є лише інструментом для того, щоб виїхати та закріпитися в іншій країні, а далі шукати можливості професійної та життєвої самореалізації.

Плани студентів щодо продовження навчання за кордоном

Чи розглядаєте Ви варіанти продовження навчання за кордоном ?	%
Так	30
Ні	56
Важко відповісти	14

Зростання кількості програм академічної мобільності, програм для українських студентів на здобуття другого магістерського ступеня в закордонних університетах, низка факторів соціального середовища, зокрема соціально-економічна та політична нестабільність в суспільстві, зумовлюють поступове зростання чисельності тих, хто бажає навчатися за кордоном. Важливу роль у цьому процесі відіграє і знання мови країни, де планується навчання. Саме тому в середовищі представників національної меншини ці процеси виявлені досить яскраво. Так, 30% опитаних студентів вказали на бажання продовжувати навчання за кордоном. Контент-аналіз відповідей щодо країн, в яких би хотіли навчатися студенти, засвідчив, що в полі зацікавлення не лише Румунія, яка однак вказувалася частіше за інші країни, але й Німеччина, Польща, Франція, Іспанія, США, Канада, Болгарія.

Отже, міграційні настрої виявлені в усіх трьох опитаних груп – учнів, батьків, студентів. Більшою мірою вони стосуються професійної самореалізації за кордоном, аніж академічної мобільності. Більш вираженими настрої щодо академічної мобільності виявлено серед студентської молоді, аніж серед учнівської. Привабливими щодо міграції для молоді є не лише сусідні країни, серед яких найближча Румунія, а й країни далекого зарубіжжя.

Роль української мови у досягненні життєвих планів

Одним із завдань нашого дослідження була перевірка поширеної в ЗМІ думки про збільшення можливостей вступу до закладів вищої освіти і, відповідно, життєвих шансів випускників шкіл з румунською мовою викладання внаслідок переходу на українську мову викладання більшості предметів. З цією метою респондентам було задано питання: «На Вашу думку, чи точним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах ПІДВИЩУЄ/ОБМЕЖУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти України випускників національних шкіл та, відповідно, ПОКРАЩУЄ/ЗНИЖУЄ їх життєві шанси?»

Згідно з отриманими даними кількісного дослідження, це твердження підтвердилося (див. табл. 36). Ми зафіксували досить консолідовані думки щодо того, що знання української мови і застосування її у освітньому процесі має більше позитивів, ніж обмежень у впливі на вступ до закладів вищої освіти та життєвих шансах.

Таблиця 36

Ставлення батьків до тверджень, що «перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах ПІДВИЩУЄ / ОБМЕЖУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти України випускників національних шкіл та, відповідно, ПОКРАЩУЄ/ЗНИЖУЄ їхні життєві шанси» (%)

Варіанти відповідей	підвищує можливості вступу у вищу школу / покращує життєві шанси	Обмежує можливості вступу у вищу школу / знижує життєві шанси
Так	78	19
Ні	7	55
Важко відповісти	15	26

Аналіз відповідей учасників глибинних інтерв'ю дає змогу поглянути на проблему з іншого боку.

Освітняни досить одноставно вважають, що зайвих знань не буває, належний рівень знання державної мови тільки додає людині плюсів у житті:

Так, їм буде легше в Україні і повсюду спілкуватись. Обов'язково треба знати (О-ВПП-Р-2).

Знання мови ніколи не заважає, воно дійсно збільшує можливості для людини (О-КШ-Р-4).

Знання будь-якої мови, крім рідної, збільшує шанси для самореалізації, а збільшення кількості предметів на українській мові полегшить дітям можливість вступити до ВНЗ (О-ВПП-Р-3).

Певна річ, тому що подолають мовний бар'єр, розуміння, їм буде набагато простіше спілкуватися, здобувати і розуміти (О-ВУМ-Р-4).

Частина учасників глибинних інтерв'ю з групи освітян вважає, що якщо учень не бажає, то він не буде вчитися і рідною мовою, в будь-якій справі головне – це бажання:

Я так не думаю, хто хоче - він сам добивається, наші вчителі з красним дипломом закінчили університет, вчилися на румунській, але там в університеті все добре було, хто хоче вчитися - то не має проблем. Їм не потрібні ці знання, не потрібні. Вони йдуть в бригади на стройки і мають гроші (по 500 грн на день), не хочуть вчитися (О-ВПП-Р-6).

...якщо тут він погано вчиться будь-якою мовою, то там він не доб'ється високих результатів. Знання, як на мене, то я не заперечувала би знання і мов національних меншин. У такому, не тільки розмовному вигляді, тому що ми можемо дійти до таких перегибів, що ви собі вдома спілкуйтеся як хочете, в школі і так далі спілкуйтеся тільки українською і діти теж будуть потерпати. Навіть їдучи за кордон (О-КШ-У-3).

Третя група освітян вважає, що мотивація вивчення української мови прив'язана до того, що населення не бачить перспектив, а молодь навіть більше, ніж старші, орієнтована на виїзд за кордон:

... я, думаю, що з румунською мовою він має можливості поїхати за кордон. Але, якщо хочеш посприяти, щоб вони лишилися тут, незалежно чи це румуни, чи українці, то створи їм умови, щоб вони реалізувались після. То не залежно від нації, якщо вони мають бажання залишитись тут, працювати для країни, то вони будуть тут, бо зрозумійте, що ніхто не хоче їхати за той закордон, то не є добре. Тут у нас є традиції, спосіб життя, захист, родини, це всьо, там інші моменти і думаєте, що це легко, для всіх - і для росіян, і для румунів, для всіх абсолютно? (О-ВІІ-Р-1).

Деякі учасники інтерв'ю з групи освітян вважають, що майбутнього в Україні не бачать передовсім батьки:

Все залежить від економічного рівня і розвитку держави. Якщо держава дає перспективи, то учень вивчить українську мову. Він оволодіє нею. Якщо він не бачить у ній перспективи, то давай годин стільки, хоч з 1 класу, хоч з садочку. Батьки не бачать. У першу чергу. Батьки не бачать в українській мові перспектив і ніхто її вчити не буде (О-КІІІ-У-5).

Серед учасників глибинних інтерв'ю з групи **учнів і студентів** ніхто не заперечував важливості знання української мови в досягненні життєвих успіхів. Як правило, вони пов'язують життєвий успіх з отриманням вищої освіти, якої не здобути без успішного складання ЗНО та навчання в українських закладах вищої освіти:

Я думаю, так, тому що зараз всі мають здавати ЗНО з української мови. Вони будуть більше знати, наберуть

більше балів і будуть мати більше можливостей щоб вступити у вузи (У-С-5).

Так, це допоможе, бо далі все на українській мові (У-УСК-Р-6).

Напевно, так, тому що цей диплом про вищу освіту дає якийсь статус людині (У-С-2).

Завжди добре знати більше мов. Залежно де вони планують майбутнє. Якщо вони планують жити в Україні, думаю так. Тому що їм буде набагато простіше. Навіть магазини, якісь державні органи, в будь-якому випадку їм треба буде звертатися до юридичної сторони, захочуть займатись підприємництвом (У-С-3).

Як видно з вищенаведених цитат, знання української мови необхідне не тільки для отримання диплома, воно, на думку респондентів, корисне в багатьох аспектах життя, у тому числі і при працевлаштуванні.

Водночас, учні у своїх інтерв'ю повторили думку освітян про те, що лише мотивація визначає бажання навчатися взагалі, а через це і впливати на життєві шанси:

Можливо покращить, дійсно. Але, тим не менш, залежить від шляху, який обирає собі учень. Якщо він, наприклад, не бачить себе в Україні, то йому більше потрібна мова, яка використовується за кордоном, тобто це зрозуміло. Але, тим не менш, якщо ми живемо в Україні, то ми маємо розуміти, що українська мова нам потрібна. Без неї ми нікуди. (інтерв'юер: То шанси не залежать від мови навчання?) Я не думаю. Головне, щоб людина була людиною (У-УСК-У-2).

Ще одна цитата з інтерв'ю з ученицею школи з українською мовою навчання також підтвердила думку про важливість зацікавлення у вивченні української мови:

Я вважаю, що це не так, тому що можна перевести хоч усі предмети на українську мову, але якщо дитина не

зацікавлена у вивченні цієї мови, то вона її не вивчить. Але, якщо, наприклад там дитина хоче вступити у вищий навчальний заклад, вона хоче проживати у цій країні, вона може вивчити мову за рік, за два і здати добре ЗНО і жити в цій країні без якихось проблем (У-УСК-У-1).

Взагалі питання життєвих шансів є спірним, кожен сприймає життєвий успіх по-своєму. Організатори дослідження пов'язували життєвий успіх із вищою освітою, яка відкриває більші можливості до соціального просування. Водночас, відповіді одного з випускників школи з румунською мовою навчання примушують подивитися на проблему з іншого боку:

Жизненные шансы сложно говорить, потому что есть примеры даже. Но, повысит ли поступление у нас, то есть сдачу ЗНО, то, думаю да. (інтерв'юер: А жизненные шансы не связаны с образованием?) Жизненные шансы с образованием? Тут как кому повезет. То есть, например, ты можешь стать хорошим бизнесменом без высшего образования. Есть миллионы таких случаев. Но без образования ты не станешь врачом или инженером. Это невозможно, если у тебя нету образования (У-УСК-Р-4).

Представники національно-культурних товариств висловили думку, що необхідність знання української мови повинно бути диференційованим залежно від бажань учня. Кожен сам визначає свою долю, певні професії вимагають знання української мови, а інші – ні: *«Так, але то в залежності де працювати, в органах державної влади – це звісно, але на будівництві чи в якомусь іншому місці – це абсолютно ніхто цього не вимагає» (Г-КТ-1).*

Інший учасник глибокого інтерв'ю вважає, що українські румуни не бачать в Україні перспектив, тому що *«способы украинской власти интегрировать нас в так сказать украинское общество нас не интересуют. Потому что тут пока общества мы не видим, мы не видим перспективы. Я не вижу, ни видел ни для дочки, ни для сына. У меня половина детей*

категорически не хотят учить украинский язык. Не хотят и все. Не хотят говорить на украинском языке. (Интерв'юер: А чем они это мотивируют?) Вот этим вот, этим насильем. Потому что мы, взрослые, это понимаем, это говорим, дети всегда воспринимают это чуть-чуть по-другому и чуть-чуть больнее, чем мы это воспринимают» (Г-КТ-6).

Представники політичних партій вважають, що вивчення української мови збільшує шанси на життєвий успіх, оскільки дає можливість більшого вибору:

Думаю так. В принципі покращить. Треба щоб запрацювала ще економіка в Україні. (Знання мови) дає більшу свободу вибору і більший вибір дитині куди вона бажає піти. Якщо вона знає досить добре українську і добре там румунську, угорську, то це дає більше можливостей, скажімо так, з позиції дитини, будемо з її позиції дивитися. Так що, я думаю, так (Г-П-2).

Натомість, інша представниця групи «політичні партії» вважає, що знання державної мови не збільшує шансів на життєвий успіх (Г-П-3). Отже, ставлення представників політичних партій неоднозначне.

На оцінки **чиновників** впливає їх етнічна приналежність. Зокрема, чиновники з румунською етнічністю, які пройшли етап адаптації у закладах освіти з українською мовою викладання і на власному досвіді знають, як це важко: «Вони йдуть у вищі навчальні заклади і мало що там розуміють. З того, що їм там викладають, тим більше, якщо це наукові терміни якісь в предметах, то їм взагалі дуже важко дається. Якщо таку розмовну мову вони ще десь чують кругом в себе, то те, як викладають в навчальних закладах, на мою думку, їм це дуже важко» (О-У-4). Саме тому, на їх думку, не варто всім знати українську мову на такому рівні, який вимагається від випускників, що мають наміри бути абітурієнтами: «Скажіть, будь ласка, оце ЗНО потрібно всім? От тому, тій людині, тому хлопцеві, який хоче йти на штукатурку, чи будівельнику - це є норма, це суперові люд!. Це є людина суперова, але він не хоче

вивчати ні українську, він свою мову не хоче вивчати. Він не хоче писати, він не хоче того читати» (О-У-4).

Однак, більшість вважає, що знання додаткової мови розширює можливості, зокрема, в першу чергу впливає на можливість працевлаштування. *«Я думаю, що так, тому що, навіть якщо знають іноземну мову, ну румунську чи молдавську, українську, то, все рівно, треба знати, тому що не всі роботодавці румуномовні, і якщо знати і українську мову, то є більше варіантів, більше шансів працевлаштуватися до україномовного роботодавця» (Г-Р-1).*

Так само розмірковують і **роботодавці**. З одного боку, це полегшує життя з багатьох сторін – і в роботі, і в навчанні, в житті в цілому. Не зважаючи на це, головне в будь-якій справі – це мотивація:

Да, я думаю, если они будут знать в совершенстве украинский язык, то им будет легче освоиться в жизни, работать, учиться. Опять же, это все относительно. То есть человек сам не хочет, у него нет четкой мотивации, опять же, которая дается в школе. Но, если их в школе сами преподаватели не смотивировали к тому, чтобы выучить украинский язык, почему не смотивированы они, потому что их тоже заставляют из-под палки учить украинский язык. Это идеология (Г-Р-2).

Висновки щодо освітнього вибору випускників середніх шкіл у Чернівецькій області

Результати опитування засвідчили високі плани випускників шкіл на продовження навчання. Більше половини опитаних зорієнтовані на здобуття вищої освіти – це відзначили 64% учнів та 55% батьків. Зауважимо, що цей показник не є надто високим. 19% учнів та 23% батьків вказали про зацікавлення навчанням у коледжі (технікумі). Професійно-технічна освіта не є популярною серед опитаних респондентів.

Підтверджено потребу підвищення рівня профорієнтаційної роботи серед старшокласників. Зі своєю майбутньою професією визначилися лише третина опитаних старшокласників (36%). Ще

44% не цілком впевнені у своєму виборі. Решта - не визначилися або не змогли дати відповідь.

Контент-аналіз відповідей учнів, які визначилися з вибором майбутньої професії, засвідчив, що у виборі старшокласників домінують професії сфери послуг. Серед професій, якими б хотіли в майбутньому займатися учні, 58% потребують, на їхній погляд, вищої освіти, а 17% - не вимагають вищого освітнього цензу. Четверта частина опитаних, що є досить високим показником, не змогли визначитися з відповіддю.

До професій, які вимагають вищої освіти, учні зазначили бажання стати викладачем, вчителем, лікарем, програмістом, журналістом, юристом, перекладачем, фармацевтом, актором, художником, дизайнером та ін. До бажаних робітничих професій, які не передбачають здобуття вищої освіти, учні відзначили такі як кухар, електромеханік, машиніст, перукар, візажист, ресторатор та ін.

Більше половини опитаних учнів та батьків засвідчили свої наміри на здобуття вищої освіти, назвавши найважливішими аргументами для здобуття вищої освіти виявилися такі: забезпечує «високий рівень професійної підготовки», «можливість отримати високооплачувану професію» та «особистісний розвиток».

Близькість Чернівецької області до кордону з Європейським Союзом робить привабливими перспективи навчання чи трудової діяльності у сусідніх країнах, для яких є характерним вищий рівень життя. Міграційні настрої виявлені в усіх трьох опитаних груп – учнів, їхніх батьків, студентів. Більшою мірою вони стосуються професійної самореалізації за кордоном, аніж академічної мобільності. Лише 4% опитаних батьків вказали, що хотіли, щоб їхні діти продовжували навчання за кордоном, а 82% віддали перевагу вітчизняній освіті.

Високі міграційні плани на працевлаштування за кордоном пов'язуються не лише з сусідньою Румунією чи іншими сусідніми країнами, як зазвичай прийнято вважати. Більші наміри опитаної молоді зорієнтовані на міграцію до інших західних країн, далекого зарубіжжя. Контент-аналіз відповідей щодо країн, у яких би хотіли навчатися студенти, засвідчив, що в полі

зацікавлення не лише Румунія, яка однак вказувалася частіше за інші країни, але й Німеччина, Польща, Франція, Іспанія, США, Канада, Болгарія.

Результати опитування вказують, що є розуміння серед усіх опитаних груп суб'єктів того, що знання української мови не знижує життєвих шансів молоді, а, навпаки, розширює їх.

Визначальним чинником у сприйнятті української мови у освітньому процесі є мотивація. Від того, якої реалізації батьки і діти хочуть, залежить і ставлення до навчання українською мовою. Так, якщо батьки хочуть, щоб дитина навчалась і жила за кордоном, вони не наполягають на знанні української мови. Якщо ж мають плани щодо навчання і подальшого працевлаштування в Україні, ставлення до навчання українською мовою набагато краще. Натомість, якщо учні планують працевлаштування, яке передбачає фізичну працю, вони не пов'язують життєвий успіх з вільним володінням українською мовою.

Попри те, що більшість учасників глибинних інтерв'ю не заперечують важливості знання будь-якої мови взагалі, а української як державної особливо, вони, тим не менш, пов'язують небажання навчатися українською мовою з тим, що населення не бачить перспектив в Україні.

Також представники декількох груп респондентів наголосили на важливості зацікавленості до навчання. Отже, використання сучасних методик в процесі викладання може бути тим важливим напрямом, який допоможе змінити ставлення учнів до проблеми.

МОВНЕ ПИТАННЯ ТА РЕФОРМА ОСВІТИ

Інформованість про зміст статті 7 ЗУ «Про освіту» та ставлення до неї

Мовне питання – питання, яке відіграє важливу роль в поліетнічному суспільстві. Мова як основний компонент етнічної культури відіграє важливу роль у збереженні етносу, його національної самобутності й ідентичності. Саме тому румунський етнос Чернівецької області з хвилюванням зустрів появу нового Закону про освіту (статтю 7, яка передбачає зміни у функціонуванні шкіл з румунською мовою навчання). Саме тому ми задали респондентам, які взяли участь в кількісному дослідженні, питання: «Стаття 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» викликала широку громадську дискусію. Чи відомо Вам щось про це?».

Таблиця 37

Інформованість респондентів про громадську дискусію щодо Статті 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту», %

Варіанти відповідей	Учні	Батьки	Студенти
Мені про це відомо	40,0	69,7	62,0
Мені про це невідомо	38,0	21,2	30,0
Важко відповісти	22,0	8,1	8,0

Як бачимо з таблиці, **рівень поінформованості студентів і батьків** досить високий. Привертає увагу те, що 38 % випускників шкіл нічого невідомо про мовний закон. Можна припустити, що батьки та вчителі не бачили сенсу обговорювати цю тему з учнями, які завершили навчання в середній школі.

За ставленням освітян до Закону (згідно з результатами глибоких інтерв'ю) їх умовно можна поділити на три групи – тих, які сприйняли його нормально, не бачать проблем, яківін

може викликати; тих, хто сприйняв його із застереженням, що треба збільшити час переходу на українську мову викладання; тих, хто негативно сприйняв закон, оцінюючи його як засіб асиміляції.

Погляди першої групи освітян найбільш переконливо виражені словами директорки єврейської школи:

Що стосується таких шкіл, як наша з вивченням національної мови, то повністю були, є і завжди будемо з українською мовою викладання і іврит будемо вивчатися як мова національної меншини, правда, йде зменшення годин, відповідно до нових програм і нового закону, але ми не переживаємо, тому що наша івритська громада вважає, що ми маємо бути конкурентоспроможними при вступі у вищі навчальні заклади. Українська мова як державна має бути на належному рівні, тут проблем нема (0-КІІІ-У-2).

Друга група освітян висловлює застереження різного характеру, до яких переважно можна віднести швидкість переходу, складність опанування термінології, значне навантаження на дітей тощо:

Вважаю, що це треба робити дуже поступово, не поспішати. Ряд предметів в нашій школі вже викладаються українською – це історія України, географія в старших класах, захист Вітчизни, фізкультура. Вважаю, що це корисна справа, бо так їм легше засвоїти термінологію. Головне – робити зміни поступово: в цьому році – декілька предметів, в наступному – ще декілька» (0-КІІІ-Р-4).

...маленьким діткам українська мова не споріднена і їм це дуже важко, якщо це вони вивчають іноземну мову. Якби моя воля, то я би так зробила: початкові класи вивчають рідну мову, перший клас тільки рідну мову, а потім вивчають українську, бо це все-таки державна мова, починають вивчати українську мову без вивчення

іноземної. ... Це дуже важке дітям випробовування і навантаження надзвичайне три мови, вони ще своєї добре не знають, а іноземну мову, я б, пізніше вводила – це моя думка» (О-ВУМ-Р-3).

...Вважаю, що це корисна справа, бо так їм легше засвоїти термінологію. Головне – робити зміни поступово: в цьому році – декілька предметів, в наступному – ще декілька (О-КШ-Р-4).

Третя група – ті, хто не сприймають закон, обґрунтовуючи це порушенням закону щодо прав національних меншин і висловлюючи побоювання щодо закриття шкіл з мовами національних меншин як мовами освітнього процесу:

Він не є правильний і порушуються десь наші права» (О-ВП-Р-1);

Так зникнуть школи національних меншин. Краще, щоб в одній школі було 2 класи – з викладанням українською і румунською, а батьки разом з дітьми обирали б мову викладання. Ще я прибічник білінгвальної системи (з використанням двох мов на уроці). Ми зараз саме так працюємо, бо багато дітей хочуть йти навчатися далі в Чернівцях, і їм потрібна українська мова» (О-ВП-Р-3).

Існує недовіра до влади, яка виражається в побоюванні прискорення процесу переходу на українську мову викладання: *«Ми не віримо в те, що обіцяє влада. Влада обіцяє робити зміни через роки, а завтра прийдемо – наказ викладати виключно українською» (О-КШ-Р-4).*

У випускників шкіл і студентів невисокий рівень поінформованості – переважали варіанти відповіді «щось чула, але добре не знаю» (У-УСК-Р-1, У-УСК-Р-8, У-УСК-Р-2, У-УСК-Р-3, У-С-1).

Оцінки закону учнями румунських шкіл різні. Частина вважає, що у такий спосіб відбувається ущемлення їхніх прав:

Конечно, не нравится, это по сути ущемление прав. Каждый человек имеет право разговаривать на языке, на котором он хочет, и учиться на том языке, который он хочет. То есть, это вполне нормально» (У-УСК-Р-10); ...забирают его материнский язык. По-моему, это нехорошо, потому что он сам развивается неправильно и потому что душа его румынская и это неправильно и я отношусь к этому негативно (У-УСК-Р-4).

Водночас, частина респондентів вважають, що «кому не треба - той і не буде вчити (українську мову)» (У-УСК-Р-6).

Учні старших класів практично не обговорюють новий закон з учителями. Натомість **батьки старшокласників з шкіл з румунською мовою навчання** (спілкування відбувалось з мамами старшокласників) негативно оцінюють закон: «Так, відомо. Мені це зміни дуже не подобаються. Я вважаю, що треба залишити як було. Це наступ на наші права, неповага до молдаван» (У-Б-Р-3); «нічого хорошого, нічого хорошого» (У-Б-У-1).

У свою чергу, **батьки старшокласників з українських шкіл** називають закон правильним: «Але ж ніхто не забирає право на навчання рідною мовою, тобто його не забирають, але просто пропонуються децю інші умови навчання загалом у державних школах. У нас ніхто не закриває приватні школи, вони все-таки існують. Національно-культурні товариства можуть проводити свою просвітнянську роботу» (У-Б-У-3).

Політики також неоднозначно ставляться до прийняття ст. 7 Закону, усвідомлюючи, що збільшення частки предметів, що викладаються українською мовою, означає витіснення румунської мови в освітнього процесу: «відомо, що основною мовою стане українська, відповідно витіснять мови меншин» (Г-П-1); «наскільки я пам'ятаю, там вводиться більший обсяг годин в молодшій школі, трошки за рахунок того, що, ну, ми розуміємо, що обсяг годин він сталий. Якщо йде збільшення в одному напрямку, йде зменшення в іншому і збільшення використання саме української мови в середній освіті» (Г-П-2).

Роботодавці практично не цікавляться цією проблемою, лише в загальних рисах характеризують закон: «Вот этот

скандальный проект, который нашумел сейчас и до сих пор происходит, что наши соседи всячески блокируют Украину на арене европейской политики. Венгры активно начали защищать свои национальные меньшинства и румыны, если не ошибаюсь» (Г-Р-2).

Районні чиновники оцінюють рівень готовності освітньої галузі до реалізації статті 7 Закону як належний. *«Я б сказав, що це нормальний, урівноважений закон і має бути сприйнятий лояльно і в принципі він так і сприймається. У принципі кадри в нас підготовлені» (О-У-5).*

Представники національно-культурних товариств найбільш негативно сприймають статтю 7 Закону. На їх думку, ця стаття спрямована на асиміляцію румуномовного населення (Г-КТ-1), суттєво обмежує право національних меншин на освіту рідною мовою (б1). *«Это было полной неожиданностью для нас. ... национальные меньшинства не были лишены образования на родном языке ни при Сталине, ни при Хрущёве, ни при Брежневте, то есть при тоталитарном режиме» (Г-КТ-4).*

Отже, ставлення статті 7 Закону «Про освіту» залежить від цільових груп: найбільш лояльне серед батьків та студентів, найменш – серед представників національно-культурних товариств.

Якісний метод збору інформації у соціології (зокрема, глибинне інтерв'ю) має суттєву перевагу над кількісним, оскільки дає можливість дізнатись про такі причини явища чи мотиви діяльності, про які дослідник може навіть не здогадуватись. Саме тому питання «На Вашу думку, чому деякі представники національних меншин непокояться щодо змін до Закону України «Про освіту»?» було задане в якісному, а не кількісному, дослідженні. Це стратегічне питання, вивчення якого може сприяти пом'якшенню ситуації, започаткуванню діалогу. Цілком логічно, що різні групи учасників якісного дослідження по-різному сприймають мовну статтю і висловлюють різні причини занепокоєння.

Учні і студенти, які були учасниками дослідження, неоднорідні у своїх оцінках. Наприклад, учень школи з румунською мовою навчання вважає, що спротив чинять

передовсім вчителі, які не хочуть переходити на українську мови викладання (*«Это в первую очередь полная перепланировка. Некоторых учителей надо, может, вообще менять. (інтерв'юер: То есть, в основном учителя против?) В основном учителя. Тут больше вопрос как бы организационный, политический» (У-УСК-Р-10).*

Також на важкість адаптації до навчання українською мовою звертають увагу інші учасники дослідження:

Може, тому що вони вчилися і розмовляли іншою мовою і не звикли (У-УСК-Р-6).

Напевно, через те, що всі вже звикли до таких обставин і завжди кожна зміна сприймалась негативно. Тому що треба переадаптовуватися, щось нове (У-С-2).

Разом з цим, одна з випускниць школи з румунською мовою викладання зауважила, що підстав для хвилювань немає, учнів і батьків це не хвилює:

Як бачите, національні громади непокоїть саме те, що пов'язано з українською мовою. Вони думають, що все абсолютно буде на українській мові, тому їх це непокоїло. Зараз більш нічого, але навіть у школі проводились батьківські збори і пояснювалось, що це таке і як це...і ніхто ніяк не реагував, негативно ніхто не реагував. (інтерв'юер: Тобто напруги немає?) Ні між батьків, ні між дітей (У-УСК-Р-3)

Мабуть, однією з найважливіших причин хвилювань національних меншин, тим не менш, можна вважати їхні побоювання щодо втрати власної ідентичності. На це звертали увагу і учні, і студенти:

Так, забудуть саме мову, вона буде побутова (У-С-4).

Їх тут утискають, може це так вплине на розвиток їхньої літературної мови (У-С-5).

Забирають право розговориватись на рідному мові (У-УСК-Р-4).

Можливо, їм буде важче, по-друге, втрачається їхня ідентичність. Вони будуть переходити на українську, а що тоді їм залишиться від румунської? Тобто вони також би хотіли би, щоб враховували їхні якісь особливості, а не так, що якщо вони живуть на цій території, то переходити на особливості цієї території (У-С-1).

Напевно, кожна нація непокоїлась би, якби таке б сталося, адже, все-таки мова – це нація. І якщо скорочувати години навчання і так далі, то, звичайно, це може відбитись негативно на самій нації. Ясно, що їх це буде непокоїти, адже це їхнє, це бере за живе (У-УСК-У-2).

Вони не знають української мови. По-друге, ідеологічна складова. Як угорці в Закарпатті. Там великі проблеми були. Вважали, що ущемлюють їхні права, що мають право навчатися своєю мовою і хочуть підтримувати і зберігати свої традиції (У-С-3).

Можливо, вони бояться заборони шкіл на їхній мові і це їх непокоїть. Скоротиться кількість шкіл. Тобто вони не зможуть розвиватися як національні меншини і це може їх непокоїти, тому що це питання особисто кожного (У-УСК-У-1).

Батьки учнів румунського походження (переважно мами) дотримуються думки, що не можна забороняти навчатися рідною мовою, тому національно-культурні товариства правильно оцінюють 7 статтю Закону «Про освіту» як крок до асиміляції:

Бо рідна мова є рідна мова. Вони хочуть, щоб навчалися діти і зберігали рідну мову? Так (У-Б-Р-1)

Все рівно вже йде обмеження, бо не буде даватись так багато літератури, це вже почнеться певний утиск (У-Б-Р-2)

Найголовніша причина – це призведе до асиміляції. А ми ким будемо, ну всі предки були румунами, а тепер ми

ким будемо? Ніким...Румуни швидко губляться. А чому - не знаю, це якась слабкість. Якщо такий край у нас багатомовний, то ми всі мови маємо знати, хоча б на побутовому рівні, щоб запитати, як твоє здоров'я, як справи? Як це буде приємно, якщо запитає у єврея по-єврейськи. А румуна по-румунськи - мені буде дуже приємно.

Це повага, мінімум – повага, а кажуть, що любий керівник, не простий смертний мав знати всі мови, які побутують у краї. І до любого, хто до нього прийде, він звертався тою мовою, носієм якої він був. А у нас треба піти на поклон до чиновника, звертатися тільки на державній мові, можливо, так, але в такому краї це було б не зайве.

Бо ти – дурний молдаван, ти не мішайся, державну мову ти не знаєш, бо ти дурний. А я знаю це з середини... Коли говорять про румуна, то мене болить, я заступаюся. Коли говорять про українця, то мене – болить, але, якщо це правда, якщо це правильно (У-Б-У-1).

Також зустрічається думка, що закон передбачає надто стислі терміни виконання, і це також викликало негативну реакцію.

Через те, що в нас намагаються реалізувати якісь певні настанови набагато швидше, ніж вони продумуються. Тобто, щоб це не було знову ж таки штучне насадження, викручування рук без підготовки дітей, тому що це, звісно, складно, але якщо робити це поступово і з маленького віку, то я думаю, що самі діти не будуть від цього в прогріші (У-Б-У-2)

Досить ґрунтовне пояснення причин незадоволення статтею 7 ми отримали з інтерв'ю мами випускника школи з українською мовою навчання. Дозволимо собі навести велику цитату, яка, на наш погляд, досить об'єктивно розкриває причини наявного незадоволення:

Я думаю, що тут є дуже багато факторів. Перший – це особистісний, ментальний, врешті-решт, моя власна ідентифікація. Чому я повинен переходити на іншу мову, якщо моя рідна така і я навчався так, мої батьки навчалися так? Мої діти навчалися так і тут раптом, з дива, я повинен переходити на іншу мову? От цей момент виключно особистісний. Ми говоримо просто про людину. Другий момент - це потребує зусиль. Тому що, якщо в тебе дитина йде в 1 клас - це одна справа, а якщо дитина уже 5, 6, 9, 10 - це вже трошечки інші підходи. Третє - це те, що Румунія пропонує відносно багато стипендій і можливостей для навчання і будемо називати речі своїми іменами. У нас є певний відсоток населення, які відправляють своїх дітей на навчання в Румунію і щоб вони в подальшому шукали своє майбутнє за межами країни, тому що їм так ближче. Це певні перспективи європейської освіти, тому що Румунія є членом ЄС, плюс не будемо забувати, що все ж таки частина дітей і батьків мають румунські паспорти, особливо прикордонна зона. І це так само спрощує от ці моменти перетину кордону. А ті, які найбільше кричать, які роблять політичні дивіденди, то в них є ще політичний інтерес, тому що насуваються вибори 2019 року, мовне питання буде актуалізоване. Під час виборів ми піднімаємо це питання і населення реагує дуже, бо це питання болюче (У-Б-У-3)

Отже, група респондентів «батьки школярів» вважають, що стаття 7 Закону «Про освіту» спрямована на асиміляцію румуномовного населення, і це викликало негативну реакцію. Також існує незадоволення через надто стислі терміни переходу до навчання українською мовою. Серед причин також бажання частини батьків щодо отримання дітьми вищої освіти в Румунії. Мовне питання завжди актуалізується напередодні виборів (а в Україні вибори у 2019 році).

Найбільш негативно сприйняли нову редакцію Закону «Про освіту» представники **національно-культурних товариств**. І це

логічно, бо їх функція – збереження мови, національних культурних традицій, налагодження зв'язків із закордоном, де цей етнос складає більшість. Аналіз їх відповідей можна узагальнити в такому вигляді:

1. **Запровадження статті 7 – це асиміляція**, причому оцінки варіюються від «прихованої» асиміляції до «примусової» («Мені здається, що це прихована асиміляція. Це з акцентом на майбутнє, але, фактично, прихована асиміляція румуномовного населення і не тільки, а всіх національних меншин. Мені здається, що в основному це стосується нас, румунів, у Чернівцях» (Г-КТ-1). «Відбувалася плавна, мирна асиміляція на добровільних засадах. Якщо людина хоче зберегти свою ідентичність, вона зберігає, якщо не хоче, то віддає дитину в україномовну школу. Проблем немає. А коли воно ззовні, грубим чином в такій політичній ситуації, то це сприймається негативно і скептично» (Г-КТ-3). «Это, безусловно, ассимиляция. Причем насильственная. Значит, и процессы ассимиляции проходят в любом государстве и в любое время. Но, он должен быть природным, натуральным, значит, естественным» (Г-КТ-4).

2. Найбільше **національні меншини образило те, що з ними не проводились консультації** («Як прийняли цей Закон, при тому, що ані румунська (меншина), ані угорська, про російську взагалі окрема розмова, Міносвіти не провели ніяких консультацій ні з якою національною меншиною. Справа в тому, що нас просто поставили перед фактом» (Г-КТ-1). «І знаєте, коли ми обговорювали текст і був за 2 години до голосування прийнятий інший. Це є великою загрозою для правової держави. Воно трошки обговорювалось на комітетах ради. Прийняли те, що не обговорювали. Тому це викликало у мене обурення» (Г-КТ-3).

3. **Стаття 7 – це порушення Конституції України, де гарантується право отримання освіти рідною мовою** («Конституція України нам гарантує право самим обирати мову, якою ми хочемо вчитись і виявляється їх права порушуються» (Г-КТ-5). «Існували права, право навчатися рідною мовою в рамках школи, а зараз ці права обмежуються,

видозмінюються, вводять певні квоти, зміни, проценти, тобто вони досить болісно це сприймають, ці національні меншини, представники» (Г-КТ-3)

4. **Політизація мовного питання.** Країна знаходиться у важкій ситуації, не варто ускладнювати стосунки з сусідніми державами («Це не на часі, це не в інтересах України, мати погані стосунки з іншими державами» (Г-КТ-1). «...я дуже боюсь, що цим питанням досить скоро будуть користуватися певні політичні сили, які можуть прийти до влади. Але це питання не вирішать, і вони цим скористаються. Я думаю, це питання буде використано на загальнонаціональному рівні, різними опозиційними силами. Я згідний, що цей закон спрямований проти російського світу. Але разом з тим, він зачіпає і інтереси інших маленьких національних меншин, які себе ізольовано відчували, жили собі компактно, можливо в певній ізольованості від більшості» (Г-КТ-3)).

5. **Відсутність інтересу влади до національних меншин** впродовж всього попереднього періоду з часів незалежності України («Протягом 25 років українська влада нічого майже не зробила для інтеграції цих національних меншин. А зараз від них обурено щось вимагати і чогось чекати, я думаю, що це абсолютно неправильне трактування і цей вид діалогу з національними меншинами приведе до все більшої прірви між центром і периферіями» (Г-КТ-3). «А способы украинской власти интегрировать нас, так сказать, в так сказать украинское общество нас не интересуют» (Г-КТ-6)

6. **Наслідком дій влади стало пробудження націоналізму серед румунів** («Проснувся певний націоналізм у румунському середовищі. Процес пішов навпаки. Я думаю, що певні рішення, які прийняті будуть, будуть так само скептично сприйняті. Це певний процес. Десь 1-2 роки буде так» (Г-КТ-3)

Отже, представники національно-культурних товариств надали аргументовані відповіді, які дають змогу виявити основні причини невдоволення.

Реакцію на статтю 7 Закону України «Про освіту» **освітян** можна описати як занепокоєння і стурбованість кількома спірними моментами:

1. **Занепокоєння, що закриють школи і вони будуть позбавлені права навчатись рідною мовою** («Спочатку було занепокоєння, що закриють румунські школи, потім це якось зникло і зараз їх взагалі нічого не непокоїть, тому що і в Законі «Про освіту» і в проекті Закону «Про повну загальну середню освіту» написано, що класи є, будуть, написано, що якщо буде бажання у батьків навчатися з румунською мовою навчання, то вони будуть відкриті, в залежності від кількості дітей, якщо буде більше 5 заяв, так що...» (О-ВУМ-Р-5). «Не буде шкіл національних меншин» (О-ВІП-Р-3). «Їх непокоїть, що українська держава позбавляє їх права на те, щоб вчитися рідною мовою» (38). «Почнуть закривати школи. Вони зникнуть» (О-ВІП-Р-4)).

2. **Політики використовують ситуацію в своїх інтересах, роздмухують національне питання** («Політикани «переборщують» в цьому напрямі. Бо мовне питання дуже вразливе, і якщо не хочуть вирішувати інші питання, починають шукати мовне питання. Якщо на сьогоднішній день не сильно чіпати, турбувати румуномовне населення – ніяких претензій, що стосуються України, вони не будуть мати. Просто дати їм більше привілеїв по складанню екзаменів» (О-КІІ-У-1))

3. **Хвилювання з приводу того, що викладання румунською мовою буде менше** «Саме викладання, якого буде менше» (О-ВУМ-Р-2).

4. **Хвилювання вчителів, які навчалися у вищому навчальному закладі не в Україні**, багато років викладали румунською, їм буде дуже складно. Також **вчителі румунської мови бояться втратити роботу** «У румуномовних школах більшість вчителів ще з 90 років - це ті, які отримали освіту в Румунії, Молдові, які не можуть вільно володіти предметом на українській мові і у людей є страх, що якщо батьки зараз хлинуть в українські школи, вони можуть лишитися без роботи» (О-У-3). «Деякі вчителі вчилися в Румунії, Молдові і скільки років навчали румунською мовою, а зараз буде державна, тобто поки що вони не готові відразу перейти на державну мову. Якщо взяти молодих, то тут ніяких перешкод немає,

багато з них вчилися в національному університеті і володіють державно мовою на рівні, на якому навчаються» (О-КШ-Р-3). «...що робити з цими людьми, які викладають румунську мову? Їм звільнитись? Що їм робити? Я не розумію, як це можна зробити з 5 класу» (О-ВІП-У-1).

5. **Занепокоєні, що зникне мова, буде втрачена ідентичність** «Я знаю цю думку, що вони бояться, що зникне мова» (О-ВІП-Р-2). «Діти зможуть забути свою рідну мову, так само як Чагрі, Коровії, які були румуномовними і де школи перейшли на державну мову повністю. Вони не чистою румунською мовою розмовляють, а Коровії можна говорити, що вони забули рідну мову, а говорять більше суржилом і так далі» (О-У-1). «Вони бояться втратити ідентичність, тому що мова - це ідентичність» (О-ВІП-У-1). «Знищить молдованів і румунів як націю» (О-КШ-Р-6). «Мені здається, ідентичність. Якщо всі з 23 року, всі школи будуть українською мовою, то взагалі зникне така громада як румуни. Припинять не то що спілкуватися, не буде того, що було досі. Як не як зберігалась румуномовна громада. У будь-якої нації заберіть церкву і мову, то нема цієї нації. Ми говоримо більше, що є страх асиміляції. Навіть не асиміляції, такого розтворення в другому просторі» (О-ВІП-Р-5).

6. **Буде важко, бо мислять румунською, а потім перекладають** «Ми мислимо румунською, а потім перекладаємо» (О-КШ-Р-4). «Вони теж це розуміють, що дітям буде важко» (О-ВУМ-Р-3).

7. Негативна реакція спричинена тим, що **такий варіант Закону «Про освіту» не обговорювався з представниками національних меншин** «Найбільша помилка, яка була зроблена Міністерством або центральним органом виконавчої влади – це було те, що вони навіть не проконсультувались з національними меншинами, тобто їх поставили просто перед фактом. Ми прагнемо йти в Європу, де спочатку обговорюється, люди знають про що говорять, для того, щоб дійти до якогось консенсусу, а тут вони поставили перед фактом, тому вони зреагували негативно» (О-У-1).

8. **Побоювання реформи взагалі викликає занепокоєння** «Взагалі будь-яка реформа викликає страх.

Якщо людина не знає, що її очікує - людина боїться. А коли людина боїться, то вона захищається» (О-У-3). «Як і будь-які інші реформи, вона приведе якісь ускладнення. Відповідно, ніхто не захоче звільняти своє добре насиджене місце, на яких сиділи роками» (О-КШ-У-4).

Отже, як бачимо, думки освітян дещо перегукуються з думками представників національно-культурних товариств. Додається занепокоєння щодо закриття шкіл, зникнення робочих місць та важкості переходу на викладання українською мовою замість румунської.

Представники політичних партій, які були учасниками глибоких інтерв'ю, вживали набагато менше різких формулювань. З одного боку, вони зауважують, що від початку незалежності України цьому питанню не надавалось належної уваги. З іншого – ця реформа передбачає вихід зі звичної зони комфорту. Додається вплив економічного чинника – якщо населення має підвищену міграційну мобільність, то воно не надто зацікавлене у вільному володінні державною мовою:

Кожній людині важко вийти із зони комфорту, скажімо так. Для них це було зручно і ось така сталась ситуація, що зараз себе переучувати на щось нове - це важко і ось тому йде таке несприйняття. Плюс ще зараз ці міграційні процеси, люди не розуміють навіщо їм це, випускник вчиться в школі і він розуміє, що він тут не зможе себе реалізувати в такій мірі як за кордоном, то в принципі він не розуміє навіщо йому це потрібно. Якщо він думає, що поступить у кращому випадку в румунський університет, польський, угорський - це в кращому випадку, а в іншому поїду на заробітки, скажімо так (Г-П-2).

Це зона комфорту і накручування ще з боку сусідніх держав (Г-П-2)

Вони бояться, що втратять свою національну мову, ідентичність, це на культуру вплине. Я думаю, за це вони більше хвилюються. Хоча це розкручують сильно (Г-П-3).

Отже, спостерігається повтор аргументів, наведених іншими групами.

На відповідях **управлінців** яскраво позначається їх етнічна приналежність. У тому випадку, якщо вони відносять себе до румунського етносу, ставлення категоричне, запровадження 7 статті оцінюється як таке, що буде мати наслідком закриття шкіл з румунською мовою навчання, знищення їхньої етнічності.

Ми думаємо румунською мовою, ми молимося румунською мовою – я не знаю, кому ми заважаємо? Чому нас треба знищити? Навіщо робити з друзів ворогів? Найкраще навпаки, розумні люди роблять навпаки! Бо чим більше від людини відбираєш, тим більше ти пробуджуєш агресію проти тої... (О-У-4)

Управлінці освітньої галузі, які мають впроваджувати статтю 7 Закону «Про освіту», відкидають аргументи своїх опонентів:

Абсолютно надумані речі, які не переймають основний склад населення. Тобто їм пропонують думку звідкись нав'язану, скажімо, що буде обмежено знання рідної мови - це неправда, тому що знання рідної мови дають батьки переважно і ніхто їх не може викоринити. Вони кажуть, що то буде побутова мова. Неправда. Батьки спілкуються не тільки про хліб і про борщ, а якщо інтелігентна сім'я розвинута в усіх відношеннях, то в сім'ї спілкуються абсолютно про все і це є основа на все життя. Тобто це і ментальність, і релігія, і духовність, все починається з сім'ї. На Буковині в кожній родині, навіть ті, які займались сільським господарством або сферою послуг, знали по 8 мов. І, напевно, це був один із найкращих прикладів у світі (О-У-7)

Державні службовці, які не працюють в освіті, менш категоричні, але вони згадують, що ще в 2006 році ОБСЄ, яка проводила моніторинг в нашій області, звернула увагу на недостатню роботу з інтеграції румунської молоді («Суспільство на це звернуло увагу, бо у нас є райони, де дійсно анклав» (О-У-8))

Також вони вважають, що національні громади побоюються асиміляції. Але економічні причини найважливіші («Це рівень загальнодержавний. Коли діти отримують тут роботу, коли вони зрозуміють, що тут, отримавши вищу освіту, вони можуть достойну роботу тут отримати і достойну зарплатню, то зрозуміло, що зовсім поміняється ця ситуація» (О-У-8)).

Роботодавці-учасники дослідження найбільш прагматичні. На їх думку, примушувати вивчати державну мову не треба, якщо цього не потребує людина. Вона робить свій вибір – ким їй бути, і якщо вона не хоче реалізувати себе краще, то їй не треба примушувати її:

Я несколько раз был в Америке. Там люди живут поселениями и не знают английского языка. Разговаривают на испанском, на русском, там в магазине везде русский язык. Люди живут по 25 лет и никто их ни в чем не ущемляет. Но есть вторая возможность. Человек, если ты хочешь быть успешным - иди учись. Есть румынские села, они там еле разговаривают на русском языке. Если ты хочешь прорваться, то ты выучишь язык. Это нормально (Г-Р-2)

Мовна політика країни – найнебезпечніша галузь, бо наслідком може мати конфлікти в суспільстві. Тому якісь дії слід робити в тому випадку, коли суспільство має сильну економіку:

Как по мне, не язык определяет сильную страну, а экономика. То есть я больше сторонник того, чтобы сделали сильную экономику, дали рабочие места, накормили людей, а потом предлагайте. На французском, румынском языках. ...Самые большие конфликты, которые происходят в обществе - это религия, национальность и языковая. Тут идет внутренний раскол страны (Г-Р-2).

Підсумовуючи аналіз відповідей на питання щодо причин стурбованості національних меншин змінами до Закону України «Про освіту», можна зауважити таке.

- Від різних груп учасників лунала думка про те, що реформа – це вихід із звичного простору, не завжди комфортний, який потребує багатьох зусиль (учнів, вчителів, батьків).

- Деякі представники національних меншин вважають, що їх в такий спосіб позбавляють права розмовляти рідною мовою, власної етнічної ідентичності, а ще трагічніше – їх позбавляють гарантованої Конституцією можливості отримувати освіту рідною мовою. Реалізація статті 7 Закону «Про освіту» сприятиме асиміляції румуномовного населення, перетворенню їх мови на побутову.

- Також існує невдоволення надто стислими термінами реалізації статті 7 Закону «Про освіту».

- Частий аргумент серед учасників дослідження – небажання навчатися українською мовою, яке пов'язано з відсутністю перспектив в Україні, безробіттям, підвищеною міграційною мобільністю, особливо в прикордонних районах області.

- Однією з найвагоміших причин обурення національних громад є стрімкість прийняття Закону, відсутність узгодження його положень з представниками національних меншин.

- Ця стаття використовується політиками у власних інтересах, роздмухування національного питання в умовах відсутності інтересу до цих меншин впродовж всього періоду існування незалежної України є свідченням політичних ігор, які не на часі.

- Невдоволеними є і вчителі старших вікових груп, які отримували вищу освіту в закладах освіти Румунії або Молдови, тому не хочуть переходити на українську мову викладання.

Шляхи знаття напруги при реалізації Статті 7 Закону «Про освіту»

З вищенаведеним питанням безпосередньо пов'язане наступне: **«Що треба зробити, щоб зняти цю напругу?»** Відповіді можна умовно поділити на три групи:

1. Напругу можна зняти, якщо активніше здійснювати роз'яснювальну роботу, а саме:

- Проводити зустрічі з управлінцями і керівниками закладів освіти різних рівнів, директорів шкіл з батьками, представниками громади, на яких основний акцент робити на тому, що зміни будуть поступовими, не різкими.

- У школах виховувати любов до української мови, запровадити поглиблене вивчення української мови зі збереженням мережі шкіл з румунською мовою навчання.

Треба сісти за стіл переговорів, говорити для того, щоб вчити на укр. мові, так деякі предмети треба поступово ввести, там історія України, географія (Г-КТ-1)

...більше робити зустрічей, доносити до педагогів, вони донесуть далі все самі. І до батьків, і до школярів. Що передбачають зміни. Що не є страшно, ці зміни, що це не вбиває культуру, що меншини будуть навчатися і далі. Треба доносити все до людей правильно. Такого як бунту, такого аж немає (Г-П-1).

Кожен директор, керівник закладу румуномовного може говорити з представниками громади про те, директори мають вплив і якимось пояснювати це все і пояснювати на конкретних прикладах, чому це треба (О-КШ-У-2).

Спокійно перечекаати, знаєте навіть в родині, коли хочеться щось швиденько придбати, якусь машину, телевізор, але все приходить з часом, поступово. І має розуміти і влада, і суспільство, що поступово цей перехід відбудеться. Зважено, з терпінням, з розумінням, і в школах виховувати любов до української мови (О-ВУМ-Р-2).

Більше роз'яснюючої роботи проводити, потрібно вивчати і ситуацію в інших країнах, розвинених, звісно, що там викладається мова і там ніхто нікого не притісняє (Г-П-3).

Школи національних меншин мають бути, але можна додати поглиблене вивчення українською мовою, без питань, і ніхто не буде проти (О-У-2).

Тримати чітку, конкретну лінію, як це робиться і зараз. Не йти на поводу, або схилитися, міняти дорогу, тому що це правильне рішення. Це по-перше. По-друге, більше робити спілкування, роз'яснення, зустрічей, що це не буде різко і складно всім. У процесі впровадження цієї новації поступово вирішиться, і я думаю, що вони зрозуміють теж (О-КШ-У-3).

2. Зняття напруги можливе лише за умови скасування статті 7 Закону «Про освіту». Такий варіант пом'якшення ситуації бачать переважно представники національно-культурних товариств.

Скасувати цю 7 статтю, бо дратують оці моменти (О-ВІП-Р-1).

Відмінити статтю, відмінити або в новій редакції або якимось чином зробити, щоб дати гарантію і можливість навчатися рідною мовою починаючи з дитячого садку і до докторської дисертації (Г-КТ-2)

Я вважаю, що повинні знайтися воля, політична воля, щоб привести це у відповідність до Конституції України. Бо якщо ми перечеркнемо ці речі, то це означає, що топчемо Конституцію України (Г-КТ-5).

Надо отменить эту 7 статью, оставьте в покое как было эту страну, пусть я захочу и мой ребенок захочет выучить украинский язык, найдите способы притянуть ребенка, заинтересовать его, чтобы он выучил этот язык, потому что действительно мова чудова, пречудова, традиції, ну таких просто немає у світі, і одяг, і музична

культура, і історія дуже багата. Дітям треба зробити так, щоб це їх приваблювало, а не відталкувало (Г-КТ-6).

3. Необхідно пом'якшити деякі положення статті 7 Закону «Про освіту», зокрема, подовжити термін впровадження, крім діалогу з вчителями, які є першими в цьому ланцюжку, треба вести діалог з державами, які мають безпосередній вплив на національні меншини.

Я думаю, варто зробити певні зміни, певний відкат. Все одно цю статтю якось імплементувати. Так само як воно було задумано спочатку, іншими методами, іншими полями, відкат потрібен, і потрібен Україні дипломатично. Але я не бачу тієї політичної волі, щоб це зробили. Навіть щоб прийняли це перехідний період. Інших варіантів не бачу (Г-КТ-3).

Я думаю, що треба вести діалог з вчителями, тому що вони основні проповідники людей, плюс долучити так само діалог з державами, які мають безпосередній вплив на ці меншини. Ну і, думаю, все ж таки ці громадські організації якось збалансовувати (Г-П-2).

Ще одне питання, яке було запропоноване останнім в переліку питань глибинних інтерв'ю, дає можливість ознайомитись з поглядами учасників дослідження на можливі варіанти виходу з конфліктної ситуації. Наведемо його повністю: «В експертних висновках Венеціанської комісії запропоновано в межах виконання закону налагодити діалог з представниками національних меншин щодо мовного питання в освіті. Чи відомі Вам конкретні заходи для реалізації цього положення? Чи, на Вашу думку, слід здійснювати такі заходи? Якщо так, то які саме заходи потрібно здійснювати?»

Наведемо відповіді, надані представниками національно-культурних товариств. Їх умовно можна поділити на чотири групи:

1. Ті, які вважають, що треба продовжувати діалог у максимально широкому форматі – з батьками, вчителями, громадою, громадськими організаціями.

Обов'язково треба. Тільки спілкування приведе до миру. Ніколи сварки не приводили до хороших результатів, заходи ми вже проводимо. Ми зустрічаємось, до нас приїжджають в школи на заходи румунські делегації, наші діти їздять туди, ми спілкуємось з громадськими організаціями, висловлюємо свою позицію і будь-який захід, який буде направлений на діалог, роз'яснювальна позиція нашої держави буде мати користь, а спілкуватися треба обов'язково і зустрічатися не тільки з громадськими організаціями. Треба спілкуватися з батьками, вчителями, треба спілкуватися з людьми, які не мають відношення до школи, тобто проводити заходи і запрошувати громаду. І показувати: ми так живемо і ми добре живемо, тому що наша дитина може говорити румунською, українською, знає англійську. Скільки мов ти знаєш, стільки разів ти людина (О-У-3).

Не то, що провести діалог, а увійти в положення національних меншин, почути їх. Напевно, лише через діалог. Йти на поступки: десь там поступитися, десь там. Треба робити діалог, щоб не допускати конфронтації. Нам треба зберегти все одно національні школи. Новоселиця потихеньку сама перейде (О-ВП-Р-4).

Якщо ви вивчите українську мову, станете на посаду, держава вам буде давати таку заробітню плату, якою ви зможете прожити. Не кошик зібрати, а просто прожити. Якщо так буде, то всі потягнуться до цього. Ми не бачимо кінцевого результату, куди ми йдемо. Треба, щоб румуни розуміли, що якщо вони будуть працювати на якійсь посаді, їм не зашкодить українська мова. Будете бачити, що українську будуть всі вивчати (О-КШ-У-1).

2. Другий напрям пропозицій – діалог слід здійснювати на місцевому рівні, на рівні сіл, переконувати батьків.

Діалог можливий, кожна людина може вислухати і свої думки висловити. Бесіди потрібно проводити, але не на рівні, як я Вам казала, району, а на рівні сіл (О-ВУМ-Р-5).

Зустрічі освітян, переконувати батьків. Є ряд батьків, які непроінформовані, тобто треба просто виносити, спілкуватися (О-КШ-Р-3).

Ну, перш за все, це має бути на місцевому рівні. Треба всіх заохотити. Щоб були і чиновники, узгоджено, щоб знайшли серединку, всі за і проти. Тоді можна буде. А просто так вводити, то зазвичай, це погано. Це викликає обурення (О-ВУМ-Р-1).

На місцевому рівні. Не треба міністра, освітяни мають то робити. Просто не всі хочуть робити свою роботу (О-КШ-У-4).

3. Третя група пропозицій – не робити основний акцент на національно-культурних товариствах, оскільки вони не можуть висловлювати думку всіх. Навіть пролунала думка про матеріальну зацікавленість деяких активістів націоналістичного спрямування. Саме тому слід орієнтуватися в пошуку діалогу на ширше коло, саме тих, кого буде стосуватися закон, – переважно батьків та вчителів.

Не знаю. Націоналісти кричать, а самі мають житло в Румунії. Саме так було і в Тирасполі. Там народ підбурювали, а самі потім поїхали звідти. Так само і в нас. Нам тут жити, тому до націоналістів ставлюсь із застереженням (О-КШ-Р-4).

Я би не сказав, що круглі столи – це панацея, трохи посперечалися, потім знайшли, ніби якусь спільну мову, потім знову щось не то пішло, і допобачення, бо ми хочем так і все. Треба, щоб культурні товариства прислуховувались до думки національних меншин або румун. Це ніяк не так, не можна, щоб культурні товариства сказали – ні, і все, бо населення визначає (О-У-1).

Деякі можуть не хотіти, тому що відстоюють свої права і мають підтримку фінансову із-за кордону, не хочуть стояти між двох вогнів. Якщо вони підуть на уступки з цього закону, то зрозуміло, що не будуть мати такої підтримки і обирають менше (0-КШ-У-3).

4. Остання група виражена в поглядах опонентів з обох сторін, які заперечують можливість будь-якого діалогу:

Просто це не є нормальний діалог. Нас не чують. Наші пропозиції просто не чують. Ми їх надаємо письмово, ми їх надавали на всіх рівнях, як їх не чують на нашому обласному рівні, так само не чують і на інших (Г-КТ-5).

У нас стільки вже тих діалогів...непочатий край. У нас є круглі столи, діалоги, разом в міністерство їзимо. Не знаю, я, напевно, в цьому плані була б трошечки категоричніше. Я кажу: один раз показали і пояснили, а якщо не розумієте, тоді просто дивіться. Чим більше говориш, говориш, говориш, говориш, вони все більше починають розбухувати. Час, тільки час. Це є кілька людей, які збентежені, але не всі (О-У-6).

Отже, однією з найважливіших проблем в реалізації статті 7 Закону «Про освіту» є вміння налагодити діалог між тими, хто повинен відповідно до своїх посадових обов'язків упроваджувати її вжиття, і національними громадами. Ключовими фігурами можна вважати освітян низового рівня (директорів шкіл та вчителів шкіл з румунською мовою навчання), які, з одного боку, можуть бути першими агітаторами, а з іншого – тими, хто може чинити опір реалізації статті 7. Найбільший спротив чинять представники національно-культурних товариств. У процесі реалізації проекту в Чернівецькій області виявлене ігнорування спроб проведення діалогу саме з боку цієї цільової групи. Їх попередній досвід спілкування з освітянами (починаючи від міністра освіти та науки і закінчуючи співробітниками Департаменту освіти та науки Чернівецької обласної державної адміністрації) засвідчив

небажання йти назустріч. Натомість, вони займають надто жорстку позицію, наполягаючи винятково на скасуванні означеної статті, що позбавляє можливості ведення діалогу.

Вбачаємо необхідним налагодження співпраці в першу чергу з вчителями, оскільки, за результатами кількісного дослідження, вплив національно-культурних товариств на національні громади незначний, значна частина опитаних нічого не знають про їхню діяльність. На думку деяких учасників дослідження, найбільш радикально налаштовані представники національно-культурних товариств свідомо розхитують ситуацію, тому роботу слід здійснювати на рівні сільських громад.

Мовна політика держави в місцях компактного проживання національних меншин

Мовна політика держави демонструє рівень цивілізованості суспільства. Її можна трактувати як «теорію й практику свідомого впливу суспільства на хід мовного розвитку, тобто цілеспрямоване й науково обґрунтоване управління функціонуванням існуючих мов та створенням і вдосконалюванням нових мовних засобів спілкування [7, с. 143]. Мовна політика держави стосується різних сфер громадського життя – політики, науки, освіти, культури, засобів масової інформації, а також виробничої діяльності. При цьому одним із основних завдань мовного регулювання є забезпечення загального засобу комунікації для даної територіальної (державної) одиниці при одночасному забезпеченні умов для збереження й розвитку мов усіх народів, що населяють цю державу.

Оцінки мовної політики учасниками дослідження (див. табл. 38) продемонстрували найвищий рівень її підтримки батьками, а найнижчий рівень – школярами. З одного боку, батьки мали би формувати ставлення до мовної політики у свідомості дітей, проте відповіді школярів свідчать про відмінності в оцінках батьків і дітей. Негативне сприйняття майже третьою школярів мовної політики держави можна пояснити хіба що небажанням

прикладати більше зусиль для переходу на українську мову під час навчання в школі.

Таблиця 38

Оцінка мовної політики держави в освітній сфері

	Учні	Батьки	Студенти
Це правильна політика, яка спрямована на інтеграцію національних меншин в українське суспільство і посилення їхньої конкурентоспроможності	38	51	48
Це хибна політика, спрямована на обмеження прав і культури національних меншин	31	20	28
Важко відповісти	31	29	24

Наступне питання («Закон України «Про освіту» в статті 7 визначає пріоритетну роль державної (української) мови в закладах освіти. На Вашу думку, такий підхід...») демонструє рівень поінформованості щодо існуючих в світі практик щодо мовного законодавства (див. табл. 39).

Таблиця 39

Підхід до формулювання Статті 7 Закону України «Про освіту», що визначає пріоритетну роль державної (української) мови в закладах освіти

Варіанти відповідей	учні	батьки	Студенти
Притаманний законодавству європейських держав	55	58,2	64,0
Порушує визнані в європейських державах права та норми	20	13,3	10,0
Важко відповісти	25	28,5	26,0

Як бачимо, варіант «важко відповісти» обрала четверта частина учасників дослідження. Це ті, хто продемонстрували низький рівень обізнаності. Відсоток тих, хто вважає, що цей закон порушує визнані в Європі права і норми – незначний, найбільша кількість тих, хто вважає, що Закон порушує права, в групі «учні». Водночас, більше половини респондентів в усіх групах учасників кількісного дослідження вважають, що Закон відповідає європейському законодавству.

Близьким за змістом до цього питання було питання, яке задавалось на глибинних інтерв'ю: **«Чи відповідає, на Вашу думку, мовна політика в закладах освіти України політиці європейських держав?»** Частина респондентів вважає, що мовна політика в нашій країні не може відповідати європейській через низький економічний рівень:

У мене таке враження, що «мы все учились чему-нибудь и как-нибудь». Так і там, десь побачили щось в Норвегії, щось в Італії, в Німеччині й принесли сюди. У нас менталітет не той, наш рівень життя не той, у нас зарплати не ті. Розумієте, якби усіх цих проблем не було би, якби будівельник мав в 10 раз менше, як я вчитель. І коли би він мав 500 доларів, а я би мала 5 тис. як вчитель, то тоді би всі сиділи і вчили, і так би зубрили, і так би румуни себе показали. Вау, це треба вчитися, дивіться, інженер скільки має чи там медсестра скільки має. Навіщо нам вчитися, якщо простий якийсь має 500 грн. на день, я вже не кажу майстрів. А я маю захватися, що живу у батьківській хаті, в радянській ще, я пішки ходжу, хоча я вже вчитель вищої категорії і старший вчитель уже (У-Б-У-1).

Мені здається, що слідує практиці (європейських держав), але не хоче пристосовуватись і до наших проблем. Там просто немає національних шкіл. Там нема національних шкіл, але все рівно викладають. У Канаді викладають українську як другу мову, як факультатив, бо людина просто має знати багато мов (У-Б-Р-2).

Інший респондент акцент робить на тому, що всі країни здійснюють асиміляційну політику або політику інтеграції, і це нормально:

Ви знаєте, як би це прикро не звучало, але кожна держава так чи інакше проводить асиміляційну політику. Ми можемо називати і політикою інтеграції, це звучить більш приємно і я би хотіла це називати виключно так. Давайте подивимось на українців в Румунії. Скільки є українських шкіл, причому українських шкіл, де викладання всіх предметів йде українською мовою, де викладалась українська мова і література, можливо історія України, не так багато, наскільки я знаю. Якщо ми подивимось по інших країнах, переважно в більшості це якісь приватні, недільні школи. Тобто це є ініціатива громад. Держава фінансує ті школи, які вона вважає за необхідне. Запитайте будь-якого українця, який проживає на території Румунії: чи він не знає румунської мови? Він буде просто румуном, він не зрозуміє вашого питання, тому що він володіє чудово румунською мовою і він її вивчав і вивчає з 1 класу, або навіть усі предмети він вивчає румунською мовою. Це не викликає сумніву. Єдине, що акцент у державній політиці ставиться таким чином, що українці почувуються захищеними, і вони вважають, що це асиміляційна політика. От і все. Тут просто питання в акцентах, в тому, як це подається. Ну, напевно, треба було зробити трошечки по-іншому (У-Б-У-З).

Інші респонденти основний акцент роблять на тому, що в нашій країні мова є інструментом маніпуляції, який використовують політики, тому краще цього питання уникати.

Думаю, залежно як яка держава. Є дійсно держави, де визнані державою кілька мов. Вони всі на рівних працюють. Є держави, де близька політика до нашої. Але справа в тому, що, мабуть, у нас така ситуація, що мова в нас чомусь була завжди таким наріжним каменем, який

використовували як інструмент маніпуляції, тому, мабуть треба рухатися до того, щоб це питання просто знімалося з порядку денного. Чим більше буде людей, які все ж таки, принаймні, будуть розуміти, я не говорю про те, що вже володіти українською мовою в повному обсязі – тим краще (У-Б-У-2).

Отже, оцінка респондентами відповідності мовної політики в Україні європейській прив'язується ними до економічного рівня країни або до інтеграційної політики України стосовно національних меншин.

Одне з питань («Яке Ваше ставлення до заяв керівників ряду сусідніх держав (Румунії, Угорщини, Болгарії) стосовно оцінки мовної політики в закладах освіти України?») задавалося лише групі «батьки». Воно стосувалося вивчення ставлення респондентів до політичних заяв керівників сусідніх держав стосовно мовної політики в закладах освіти України (див. табл. 40).

Як бачимо, рівень підтримки заяв сусідніх держав невеликий – 16,2 % респондентів. Можливо, частина тих, хто вагався з відповіддю, прихована серед тих, хто обрав варіант відповіді «важко відповісти» - а таких аж 44,4 %. Більше третини учасників анкетування не підтримують активну позицію держав у питанні захисту своїх національних меншин.

Таблиця 40

Ставлення до заяв керівників ряду сусідніх держав (Румунії, Угорщини, Болгарії) стосовно оцінки мовної політики в закладах освіти України?

Варіанти відповідей	%
Підтримую їх заяви щодо негативної оцінки впровадження статті 7 Закону України «Про освіту»	16,2
Не підтримую їх заяви щодо негативної оцінки впровадження статті 7 Закону України «Про освіту»	39,4
Важко відповісти	44,4

Учасникам якісного дослідження (група національно-культурних товариств, політики, роботодавці) задавалося схоже питання: **«Як Ви ставитесь до негативної оцінки, різкої**

критики мовної політики в закладах освіти України з боку керівництва ряду сусідніх держав (Румунії, Угорщини, Болгарії)?»

Відповіді респондентів з цих груп можна згрупувати в такий спосіб:

1. Ті, які схвалюють дії сусідніх держав. Як правило, це представники політичних партій та національно-культурних товариств, які мають румунську етнічну приналежність. І це зрозуміло, психологічно приємно, коли твої інтереси захищає країна, в якій даний етнос є домінуючим. Отже, в даному випадку оцінка залежить не від професійного статусу, а від етнічності. Наведемо приклади висловлювань:

Я рахую, що їхня позиція правильна. Наприклад, якби прищемляли десь українську діаспору чи українську меншину в Польщі там, я б відреагував аналогічно. Тобто позиція країн-сусідів правильна. Вони захищають історично десь прикордонні чи свої зони. Вони захищають. Кожна країна захищає це. У Молдові проблем немає (Г-П-1).

Абсолютно правильное и отношение Венгрии, и отношение Румынии. То, что каждое из этих государств выбрало свой подход к разрешению этого вопроса в своих взаимоотношениях между государствами и Украиной - это другое дело. Безусловно, это родственные государства, которые хотят, чтобы их национальные меньшинства сохранили свой язык. Сейчас идет переговорный процесс, насколько мне известно, и с Венгрией, и с Румынией. Дай бог мудрости всем мужам государственным, чтобы нашли общий язык. Но, должно быть учтено и наше мнение. То есть, наша судьба не должна где-то наверху там решаться и мы оказались перед фактом. Нас тоже должны спрашивать. И мы свое отношение, нашу точку уже высказали (Г-КТ-4).

...я просто людина, а хто ще нас буде захищати? (Г-КТ-2).

Я думаю, що підстави для критики є і напевно є певний непрофесіоналізм у сфері освіти наших чиновників.

Відсутність пояснень сусідам, щоб їм допомогти, а не зашкодити. Тобто в ЄС політика не робиться через ніч, не робиться через коліно. І тому, я думаю, що підстави є і вони безпосередньо зароджені в Києві і цієї критики, думаю, можна уникнути, якщо компетентно до того поставитися (Г-КТ-3).

Те, що ми одночасно звернулися до Президента України, Парламенту України, навіть звернулися до Венеціанської комісії напрямУ, то ми звернулися і до своєї історичної батьківщини, бо за Конституцією України, за міжнародними угодами між Україною і Румунією нам забезпечуються права як з боку нашої держави, так само і з боку держави Румунія. У Конституції Румунії також стаття говорить про те, що вони дбають про наше існування, про збереження рідної мови і так далі. Хто би нас тоді захистив у даному випадку? (Г-КТ-5)

2. Є й такі респонденти, які вважають, що на кожному боці грають свої гравці, кожен в такій ситуації знаходить якийсь зиск. Ситуація нормальна і природна.

Думаю, це теж політична складова, яка всередині країни робить їм ще рейтинг і так само в прикордонних областях, щоб люди були більш лояльні до держави національної. Для влади це взагалі козир, я б сказав, якщо сусідні країни приймають такий закон. (Інтерв'юер: Це добре чи погано, що вони так критикують наш закон?) – Та добре, бо тут показує і наша влада, наша дипломатія дійсно буде вболівати за цей закон, переконувати, подавати в ті ж суди, комісії різні створювати. Це звичайний прогрес, все нормально (Г-П-3).

3. Серед україномовних учасників глибинних інтерв'ю (представник місцевого осередку Блоку Петра Порошенка) зустрічається і різко негативна оцінка, яка відбуває думку про те, що такі дії є втручанням у наші внутрішні справи. Цілком логічною для цієї сторони виглядає підтримка кроків уряду.

Погано, дуже погано, тому що вони не можуть нам вказувати. Тому що якщо ми подивимося як у них, то повірте, у нас досить все добре. Якщо ми подивимося, скільки в Румунії українських шкіл, в Угорщині... Скільки років незалежності не звертали достатньо уваги, плюс така політика на рівні держав, що вони мають підтримувати свої діаспори за кордоном. Щоб вони не асимілювались. Я думаю, все таки політика держав у цьому напрямку ведеться. Те саме ми мали з Росією у Криму і на Донбасі. Росія всіляко підтримувала ці рухи козачі, мовні товариства, які так само склалися в інфраструктуру (Г-П-2).

Отже, оцінки політичних кроків урядів сусідніх держав прив'язані до етнічної та партійної приналежності.

Вивчення оцінок практичного значення впровадження положень статті 7 Закону про освіту дає можливість виявити наслідки цього процесу з точки зору респондентів (див. табл. 41).

Таблиця 41

Можливі наслідки впровадження положень статті 7 Закону України «Про освіту» в практику освітнього процесу

Варіанти відповідей	учні	батьки	студенти
Забезпечить рівні можливості для здобуття якісної освіти на всіх рівнях	36,4	32,3	30,0
Розширить можливості абітурієнтів для вступу в різні заклади освіти	10,1	9,1	10,0
Стимулює виховання національно-свідомого покоління громадян	5,1	7,1	22,0
Розширить вживання української мови в школах національних меншин	7,1	10,1	4,0
Обмежить права національних меншин на вивчення рідної мови	8,1	4,0	8,0

Ускладнить здобуття вищої освіти для учнів шкіл	1,0	-	-
Інше (<i>напишіть</i>)	1,0	-	2,0
Важко відповісти	31,2	37,4	24,0

Як бачимо з таблиці, найбільшу кількість як позитивних, так і негативних оцінок дали респонденти з групи «учні». Водночас, найбільша кількість вибору варіанту відповіді «обмежить права національних меншин на вивчення рідної мови» також належить учням (8,1 %) та студентам (8 %). Лише 10 % респондентів вважають, що подібний крок може сприяти збільшенню можливостей абітурієнтів для вступу в різні заклади освіти. А вважають, що перехід національних шкіл на українську мову викладання буде стимулювати виховання національно-свідомого покоління громадян, 22 % студентів (саме в цій групі респондентів найбільше тих, хто так вважають).

Показником гостроти проблеми може бути частота її обговорення. Як бачимо з таблиці, найважливішим колом для обговорення для обох цільових груп є друзі та вчителі. Отже, осередок формування ставлення до проблеми мови навчання обмежується найближчим колом спілкування та освітянським середовищем.

Таблиця 42

Обговорення проблеми мови навчання

Варіанти відповідей	Учні	Батьки
з друзями	52	46
з вчителями	47	51
з дітьми/ з батьками	58	31
з представниками національно-культурних товариств	10	10
з представниками органів місцевого самоврядування	-	18
з представниками політичних партій	-	6

Представники національно-культурних товариств, попри компактне проживання національних меншин, відіграють незначну роль в обговоренні проблеми. Можна припустити, що

вони бажають доносити свої хвилювання щодо мовної статті безпосередньо владі, розраховуючи на активну підтримку громади. Отже, для створення діалогу варто робити основний акцент на батьків дітей дошкільного та шкільного віку.

Перспективи впровадження статті 7 в освітній процес

Реалізація законів є тим індикатором, який характеризує правову державу, тому конкретні кроки, спрямовані на впровадження Закону про освіту, мають значну вагу. Зважаючи на те, що допоки не прописаний чіткий механізм поступового переходу на українську мову викладання, пропозиції суб'єктів освітнього процесу та ставлення до певних перспектив реалізації мовної статті можуть істотно впливати на освітню політику і галузі викладання державної мови представникам національних меншин.

Досить широкий спектр варіантів упровадження державної мовної політики прозвучав у глибинних інтерв'ю, учасники якого давали відповідь на такі запитання:

На якому рівні, на Вашу думку, повинно вирішуватись питання мови навчання в державних закладах освіти?

Який, на Вашу думку, оптимальний шлях реалізації мовної політики в Україні?

Серед респондентів, яким були запропоновані ці питання – керівники та вчителі різних предметів (у т.ч. української мови) шкіл і ліцеїв з українською і румунською мовами освітнього процесу та управлінці в освітній галузі.

Рівень розв'язання питання мови навчання в державних закладах освіти. На запитання щодо **рівня розв'язання мови навчання** думки респондентів розділилися. Найбільше опитаних (15) вважають, що це є прерогативою держави, а, отже, повинно вирішуватися **на загальнодержавному рівні** з метою дотримання законності усіма регіонами України і підтримки державних інтересів усіма громадянами України (*«Почали з державного рівня, то має бути цей рівень» (0-КШ-Р-3) «На загальнодержавному рівні» (0-КШ-Р-6).* *«Якщо ми говоримо про державу і мову, то звичайно, на*

державному рівні» (О-ВП-У-1). «То все одно держава, люди мають бути законослухняними і виконувати» (О-ВУМ-Р-2). «Однозначно на загальнодержавному рівні. Ми єдина держава, ми не є різними, є національні меншини, звичайно, воно має бути якимось так, знаєте, не то, що відхилення, а давати можливість» (О-У-68). «Знаєте, я би не дуже робила осередків, тому що єдина держава. На загальнодержавному рівні це має бути» (О-У-7). «Я думаю, все таки на рівні держави. Щоб відстоювати державні інтереси» (О-У-8)).

Вони вважають, що у такий спосіб можна уникнути різночитань і ухиляння від виконання закону («Якщо є законодавство – то ми кажемо: «Відповідно до Закону України...» На загальнодержавному - буде для всіх» (О-КШ-У-1). «Освіта – це є загальнодержавна галузь, тут не можна роздавати наліво або на право, має бути чіткий підхід до освітнього процесу і чітко розмежувати, що лишається незмінним, а що можна міняти, але це треба робити чітко, тоді буде порядок (О-КШ-Р-2). «Я думаю, что должна была быть одна мера государственная, если будет каждый поступать по-своему, то что это будет (О-КШ-Р-5)). Крім того, на думку респондентів, саме на загальнодержавному рівні можна створити умови, які дадуть змогу уникнути проблем з фінансуванням окремих кроків упровадження Закону про освіту («Тільки на рівні держави. Держава фінансує. Не громада ж фінансує освіту. Фінансує держава і вибачте таке порівняння, але хто платить гроші, той замовляє музику» (О-ВУМ-Р-4). «Загальнодержавний, тому що якщо на загальнодержавну рівні це буде, то це буде сприяти і друку підручників, а якщо це піде лише на регіональний рівень, то скажуть, що немає грошей на утримання цих шкіл за рахунок місцевих бюджетів. Якщо це питання буде загальнодержавним, то, я вважаю, що це буде перспективніше і ці школи будуть мати майбутнє» (О-ВП-Р-4).

Водночас учасники інтерв'ю наголошують на необхідності врахування думок зацікавлених сторін – дітей, батьків, громади національних культурних товариств тощо («Ну, напевно, на державному рівні, тому що ми, як навчальні заклади, не можемо вирішувати, що нашим дітям потрібно. Хоча спілкування з

батьками також обов'язково залучати до вирішення проблем» (О-ВУМ-Р-5). Загальнодержавний і у співбесіді, і розмовах із національними громадами (О-ВІП-Р-5)).

Частина опитаних вважають (3), що питання мови навчання в державних закладах освіти має вирішуватись **на державному і регіональному рівнях** («Я думаю, як мінімум, регіональний, тому що місцева громада може подавати якісь свої позиції і заявки» (О-КІІ-У-3). «Взагалі питання мови повинно вирішуватись на рівні держави, але з врахуванням специфіки областей» (О-ВІП-Р-3). «Я думаю, що це має бути загальнодержавний рівень з урахуванням всіх нюансів територій, тому що на заході і будуть дуже великі проблем з цим і угорські школи, польські» (О-У-2).

Кілька опитаних (2) обстоювали суто **регіональний рівень** прийняття рішень щодо мовної політики в середній освіті («Я думаю на регіональному рівні повинно вирішуватись... Але чому на регіональному, бо румунську мову на рівні країни – нащо?» (О-ВІП-Р-1). «Чесно кажучи, я про це не думала, але мені здається, що це замутилося, то краще, може, дійсно регіонам віддати. От взяли Чернівецьку область, тут 77 національностей – більшість що є: румуни і поляки і... так вирішуйте на цьому» (О-У-4)) суто локальний рівень (2) («Мені особисто подобаються ці реформи децентралізації і я вважаю, що районний рівень, тобто рівень місцевої громади, звичайно, має це контролювати» (О-КІІ-У-4). «Мені здається, що на рівні громад» (О-ВІП-Р-2)) або **поєднання регіонального і локального рівнів** (1) («Якщо я скажу, що на рівні держави, то це не буде зовсім правильно або, щоб кожний регіон, кожна область, кожен район буде мати вплив, від громади багато що залежить» (О-КІІ-У-2)).

Проте у відповідях значної кількості опитаних прозвучала впевненість у необхідності **об'єднання зусиль на усіх рівнях**, що може бути запорукою успішної реалізації статті 7 Закону про освіту:

На всіх, от тоді буде результат, а якщо на одному, то воно не вирішить це питання (О-ВУМ-Р-3).

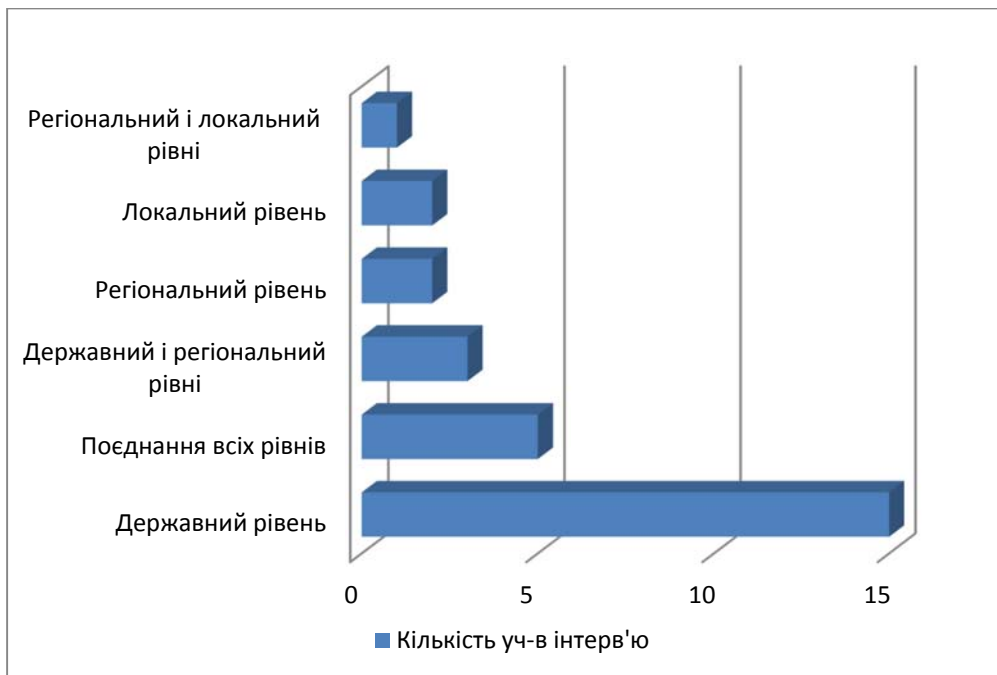
Я думаю, що це має бути співпраця місцевих, обласних і на рівні держави, якщо держава каже так, то ми не можемо казати – ні (О-ВУМ-Р-2).

А найкраще – це є питання діалогу між найнижчою і найвищою ланкою, коли можна дійти до певного консенсусу, інакше, якщо перша ланка з ОТГ, районної ради не буде ніякого порозуміння у баченні питань, то і центр нічого не буде робити, бо або це викличе ще один новий конфлікт, заворушення, хоча, чесно скажу, що румуни по своїй натурі, вони не заворушники і на революцію також не підуть. Треба дійти до консенсусу – спілкування, спільного бачення ситуації, але тільки за порозуміння і консультації (О-У-1).

Я думаю, державна політика має базуватися на детальному аналізі і вивчення питань на місцях, і так воно має піти далі, далі, доки не приймається рішення остаточно (О-У-5).

Спільна має бути думка, тоді вона реально здійсниться без великих розборок, але має бути аналіз зробленого і вивчено це питання. І зараз так, як і всі питання вивчаються на рівні громад, громад районів, регіонів областей і так далі (О-У-5).

Узагальнену інформацію щодо бачення рівня, на якому слід приймати рішення для успішної реалізації статті 7 Закону про освіту, представлено в діаграмі (див. рис.3).

Рис. 3. Визначення респондентами рівня, на якому має розв'язуватися питання мови навчання в державних закладах освіти

Як видно з діаграми, переважають думки респондентів, що питання мови навчання в державних навчальних закладах має розв'язуватися або на рівні держави, або бути у сфері відповідальності усіх рівнів, починаючи з локального. Крім того, опитані підкреслюють необхідність урахування інтересів і потреб суб'єктів освітнього процесу, а також специфіки регіону і локальної громади.

Оптимальні шляхи реалізації мовної політики в Україні.

При визначенні оптимальних шляхів відповіді респондентів можна умовно поділити на три групи:

- загальні перспективи впровадження мовної статті Закону про освіту;
- перспективи щодо права прийняття рішень про вивчення предметів українською мовою в школі;
- перспективи щодо періоду поступового розширення викладання предметів українською мовою в школі;

- перспективи щодо зростання частки предметів, що викладатимуться українською мовою.

Серед **загальних перспектив упровадження мовної статті** Закону про освіту учасниками інтерв'ю було озвучено такі:

- **Подальше проведення роз'яснювальної роботи (3 учасники інтерв'ю):**

Можна давати на розсуд областей – тоді буде правильно доведена інформація, бо невідомо, як подасться ця інформація (О-КШ-У-1).

Спочатку треба пояснити людям. Всі проблеми виникають через те, що люди не обізнані. Їм сказали, от, переходять на українську і в них виникає питання: а що буде з нами? І в них паніка. Куди ми дінемось? (О-ВУМ-Р-)

Куди ми підемо зі своєю реформою? Говорити, говорити з людьми, спілкуватися, знати різні погляди. Завжди десь можна знайти золоту серединку (О-ВІП-Р-5).

- **Поступове впровадження змін (4 учасники інтерв'ю):**

Якщо ми надамо громаді вирішувати, як би вони хотіли це бачити, а не бачити, як це треба з боку держави, – це питання буде трошки відхилене. Рубати з плеча нам не потрібно – нам треба час (О-КШ-У-1)

Поступово, тільки поступово, якщо це буде різко, то буде тільки негатив (О-КШ-Р-6).

Я думаю, що поступово. Ми це розпочали давним-давно, але з кожним роком ще додаються предмети, то я думаю, що з цього року і викладання історії, географії буде на українській мові. У нас є хороші фахівці, які це спокійно сприйняли і спокійно дадуть знання. Діти, коли йдуть на ЗНО, то вони не обирають переклад румунський, а йдуть на український варіант ЗНО (О-ВУМ-Р-2).

Але прямо сказати: з садочка переводимо вас на державну мову, теж цього робити не можна, тому що дитина від народження чує тільки рідну мову, вона

спілкується з батьками рідною і це може травмувати її і бажання до навчання, тому саме таке поступове впровадження є правильним (О-У-3).

• Розроблення україномовного медіаконтенту (1 учасник інтерв'ю):

Для того, щоб українську мову краще втілити в своєму народі – де телебачення? Де радіо? Де ті передачі, які спрямовані на підтримку державної мови? Де ті мультимики? (О-КШ-У-1).

• Запровадження білінгвальної освіти (1 учасник інтерв'ю):

Можна зробити дві мови, але знову таки хоча би початковий період, щоб не було стресу. Зробіть дві (О-ВІІ-У-1).

При визначенні **перспектив щодо права прийняття рішень про вивчення предметів українською мовою в школі** учасниками інтерв'ю запропоновано такі опції:

• Надання закладу права прийняття рішень (в рамках автономії освітнього закладу) (3 опитаних):

Звичайно, заклад теж має право внести якісь-там зміни... Ніхто не знає краще нас, що є тут, в школі. Ми бачимо свої проблеми, свої здобутки, бачимо, куди нам рухатися (О-КШ-У-1).

Звичайно, це може бути на визначення керівників закладів освіти. Чому? Тому що, якщо я можу забезпечити сьогодні викладання математики, фізики, інформатики українською мовою, то, будь ласка, цього року започатковуємо. Якщо на наступний рік у мене появляються кваліфіковані кадри на інші предмети, звичайно, я буду використовувати мовний цей (О-КШ-У-4).

Краще дати педагогічному колективу, учитель розуміє, які предмети легше, які зрозуміє лише українською мовою. Бо якщо брати хімію, фізику, там у них багато там своїх термінів, якщо зразу перейти на українську мову, то їм буде важко. А от історію України – можна, зарубіжну літературу – можна, гуманітарні... (О-ВУМ-Р-3).

• Надання громаді права прийняття рішень щодо мови викладання (3 опитані):

Можуть подавати, але тоді вже на регіональному рівні приймають рішення настільки, на який відсоток викладання румунською тих предметів чи інших. Тобто на місцях все одно це видніше кому треба (О-КІІІ-У-3).

Я би казав, це має контролюватися від громади будь-яким чином від громади, від регіону, але не в такому вигляді, що ти мусиш це зробити. Це не має бути примусово, це має бути добровільно, але має бути зроблено (О-КІІІ-У-4).

Можна в принципі надати право вибору громаді, але тут буде одностайне рішення (О-ВУМ-Р-1).

• Надання учневі / батькам права прийняття рішення щодо мови вивчення окремих предметів (2 опитаних):

Найкращий варіант, на мою думку, це поставити на високому рівні стан викладання державною мовою, а надалі можливість людям, на свій вибір вивчати предмет тією мовою, якою він вже вважає, бо такі реалії на сьогоднішній час (О-КІІІ-Р-2).

Я думаю, що коли говоримо про демократію, то дати можливість людині обирати ... Але, звичайно, має бути програма навчання, де в школах нац. меншин у нашому районі, області, в західному регіоні, у східних в російському, поглиблене вивчення укр. мови, батькам обрати для дитини, що дитина хоче вчити математику укр. мовою

чи рідною, як вона буде сприймати краще математику (О-У-2).

Отже, як ми бачимо з результатів інтерв'ю, попри переконаність респондентів, що питання мови навчання в державних закладах освіти має розв'язуватися або на рівні держави, перспективи щодо права прийняття рішень про вивчення предметів українською мовою в школі вони пов'язують з основними суб'єктами освітньої діяльності – учнями, батьками, вчителями та шкільною адміністрацією, - та з місцевою громадою. Саме вони найбільшою мірою усвідомлюють місцеві та індивідуальні потреби. Зважаючи на це, неабияке значення має розроблення механізмів прийняття та впровадження цих рішень, які не повинні порушувати ані законодавство України, ані права національних меншин, які проживають на її території. Міністерство освіти і науки України надає роз'яснення щодо механізмів реалізації мовної статті:

З 5-го класу запроваджуватимуть предмети українською мовою, насамперед гуманітарного циклу – Історія, Географія, Право тощо – де терміни, імена та інша важлива фактологічна інформація вже є українською, тому й вивчати її українською логічніше. При цьому двомовне навчання заохочуватиметься на всіх рівнях, аби дати дитині природно оволодіти як материнською, так і державною мовою. Частка рідної та української мов може відрізнятися залежно від потреб учнів та їхнього знання мови. У старшій школі збільшуватиметься частка предметів, які вивчаються українською. Співвідношення навчання державною та рідною мовами буде визначатися з урахуванням потреб та особливостей меншин. Крім того, буде надано двомовні словники, які дозволять дітям вивчати термінологію певних предметів обома мовами [19].

У відповідях на запитання, що торкалися **перспективи щодо періоду поступового розширення викладання**

предметів українською мовою в школі, прозвучали такі пропозиції:

• Викладати українською мовою з першого класу і раніше (4 опитаних):

Я думаю, з 1 класу краще. Дитина ж потім, я не знаю, ну, ми живемо на Буковині, у нас різні національності і кожен по-різному говорить. Я думаю, це ясно (О-КШ-У-6).

І чим раніше зараз, тим краще тому, що чим далі, тим важче (О-У-5).

З дитячого садочка. Сто відсотків. Тому що ми говоримо, середня школа і так далі, ви знаєте, що період розвитку мовлення у дитини від року до п'яти. Коли дитина найкраще володіє різними видами мовлення і тому, для того щоб говорити, щоб дитина не ламалась, нормально це сприймала і це фонетичний звук, який ми слухаємо розвивається, це найкраще робити з дитячого садочку, якщо ми хочемо отримати справді хороші відгуки, результати, ну, і саме головне, громадянина України (О-У-5).

Ну я б запровадила українську мову з першого класу і паралельно румунську мову також (О-У-7).

• Поступове збільшення кількості годин, починаючи з п'ятого класу (4 учасники):

Якщо буде, як Гриневич каже, коли діти поступово, з п'ятого класу, вони вже сформовані – діти вже володіють українською мовою. Пару років – тихенько, спокійно, без зайвих рухів... (О-КШ-У-1).

У п'ятому класі, мабуть, менше.. у шостому більше... Відразу...це - ні (О-ВУМ-Р-5).

Я вважаю, що має бути певний консенсус, в тому питанні, що скільки предметів вивчати з 5 класу державною мовою. Тільки кілька предметів, наприклад, визначити, які предмети саме, я ще раз можу в цьому переконатися, то всі гуманітарні предмети (О-У-1).

Ви знаєте, мені подобається той напрямок, який зараз прописаний в законодавстві, тому що ми розуміємо, що на виході маємо мати випускника, який, крім рідної мови, має досконало володіти державною мовою (О-У-3).

Поступове збільшення кількості годин, починаючи з дев'ятого класу (1 респондент):

Може бути в старших класах, там в 10-11, там 40-60-80 там вже можна говорити, виходячи з інтересів дітей. А до 9 класу я би не поміняв (О-ВІІ-Р-5).

Як бачимо, респонденти переважно усвідомлюють необхідність засвоєння другої мови (державної) якомога раніше, принаймні, починаючи з п'ятого класу, і поступового розширення спектру предметів, що викладаються українською мовою.

Перспективи щодо зростання частки предметів, що викладатимуться українською мовою. Важливим питанням у визначенні ставлення до стратегії реалізації статті 7 Закону могло бути ставлення учасників дослідження до збільшення кількості предметів, які будуть викладатися з 5 класу. Щодо обсягу предметів, що читатимуться українською мовою, то його учасники анкетування бачать по-різному. Їм було поставлене запитання: «Відповідно до ст.7 ЗУ «Про освіту» з 1 вересня 2020 року у закладах освіти для національних меншин з 5-го класу буде відбуватися поступове збільшення кількості навчальних предметів, що вивчаються державною (українською) мовою. Вкажіть, будь ласка, Ваше ставлення до цього». Більше половини учасників з групи «батьки» та «студенти» підтримують цю ідею, однак, викликає занепокоєння високий рівень непідтримки її учнями шкіл (див. табл. 43).

Можна припустити, що учні усвідомлюють складність такого переходу для дітей, які будуть навчатися після них. Також школярі ще не зіткнулися з інститутом середньої спеціальної та вищої освіти, ринком праці, тому недооцінюють важливість вільного володіння української мови в дорослому житті.

Таблиця 43

Ставлення учнів, батьків і студентів до зростання частки предметів, що викладатимуться українською мовою

Варіанти відповідей	Учні	Батьки	Студенти
Підтримую	41	59	54
Не підтримую	40	19	30
Важко відповісти	19	22	16

Якщо порівняти відповіді респондентів, які підтримують цю ідею, залежно від мови спілкування в сім'ї, то абсолютно логічним виглядає високий рівень підтримки серед україномовної частини учасників дослідження (див табл. 44).

Таблиця 44

Підтримка учнями, батьками і студентами поступового збільшення кількості навчальних предметів, що вивчаються українською мовою, залежно від мови спілкування вдома

Групи опитаних	Українською	Румунською (російською)	Двома мовами
Учні	78	21	39
Батьки	74	51	42
Студенти	82	27	27

Якщо ж проаналізувати відповіді респондентів з румунською мовою спілкування в сім'ї, то найбільший рівень підтримки серед представників трьох цільових груп серед батьків. Зі свого боку, в сім'ях з двома мовами спілкування рівень підтримки вищий, ніж у румуномовних сім'ях.

Освітняни-учасники глибоких інтерв'ю (управлінці, керівники шкіл і вчителі) пропонували **збільшити обсяг викладання предметів українською мовою до 50 %** («Мені здається, що треба збільшувати кількість годин української мови і літератури. І наші деякі предмети викладати

українською мовою. Який відсоток? Десь 50 десь у цьому районі» (О-ВП-Р-2)), **60 %** («Я думаю, що 60% - це поступове збільшення, то буде нормально, бо дитина зразу перехід з румунської до української їм буде важко, бо у них ще адаптація, перехід, де багато різних вчителів, то у них буде занадто сильне навантаження на дитину (О-КШ-Р-1). Поступово, 60-70% у випускних класах, це, напевно буде, не болячий перехід, це на мою думку (О-КШ-Р-3)) або навіть **до 90 %** («Чому? З урахуванням того, що діти хочуть навчатися у наших вищих навчальних закладах і їм ніхто не буде потім викладати математику чи інші предмети на мові тій, які вони вчили, вивчали» (О-КШ-У-5). Вважаю, що треба поступово вводити викладання всіх дисциплін з 5 класу (Р23)).

Отже, як бачимо з результатів дослідження, існує певний дисонанс між ставленням до реалізації мовної статті Закону про освіту освітян, учнів і їхніх сімей. Перша група більш оптимістично ставиться до перспектив розширення частки предметів, що викладатимуться українською мовою, що певною мірою засвідчує їхню готовність до переходу на державну мову викладання. Також – це можна пояснити тим, що серед учителів-предметників, крім учителів української мови, учасниками інтерв'ю були лише 6 учителів румунських шкіл, з яких 1 – вчитель румунської, а 5 – вчителі дисциплін природничо-математичного циклу (математики, хімії, географії). З одного боку, поняттєво-термінологічний апарат цих дисциплін ґрунтується переважно на символах і міжнародній лексиці, а з іншого – йдеться про першочерговий перехід предметів гуманітарного циклу на українську мову викладання.

Висновки щодо діалогу навколо мовного питання та реформи освіти

Рівень поінформованості щодо статті 7 Закону «Про освіту» серед школярів невисокий, а ставлення – невизначене.

Причин невдоволення статтею 7 Закону «Про освіту» декілька. Закон позбавляє національні меншини комфортного середовища, він має надто стислі терміни реалізації. Частина учасників дослідження вважають, що результатом реалізації статті 7 буде позбавлення гарантованої Конституцією можливості отримувати освіту рідною мовою. Крім того, цю статтю можна оцінювати і як крок до свідомої асиміляції. Небажання отримувати освіту українською мовою пов'язане, з-поміж іншого, і з відсутністю перспектив в Україні, з емігрантськими настроями. Серед освітян найбільше невдоволені ті, хто отримував вищу освіту в Молдові та Румунії. Освітяни стурбовані тим, що збільшення обсягів викладання українською мовою сприятиме скороченню мережі шкіл з румунською мовою викладання, і внаслідок цього румунська мова набуде статусу побутової.

Ключовими фігурами для діалогу можна вважати освітян низового рівня (директорів шкіл та вчителів шкіл з румунською мовою навчання), які, з одного боку, можуть бути першими агітаторами, а з іншого – тими, хто може чинити опір реалізації статті 7.

Найбільше незадоволення змістом статті 7 демонструють представники національно-культурних товариств. Вони займають надто жорстку позицію, наполягаючи винятково на її скасуванні, що позбавляє можливості ведення діалогу.

Стаття 7 Закону «Про освіту» є свідченням політизації мовного питання і викликає похваллення націоналістичних настроїв серед національних меншин. Водночас, вплив національно-культурних товариств на національні громади незначний, багато учасників дослідження не ознайомлені з їхньою діяльністю. Тому роз'яснення слід вести на рівні сільських громад із залученням освітян. Основною цільовою групою для роз'яснень мають бути батьки дітей дошкільного і шкільного віку.

Найвищий рівень підтримки мовної політики держави демонструють батьки, а найнижчий – школярі. Це можна пояснити небажанням докладати більше зусиль для переходу на українську мову під час навчання у школі.

Більше половини учасників кількісного дослідження вважають, що Закон відповідає європейському законодавству.

У питанні мови навчання в закладах освіти необхідно враховувати специфіку регіону і локальної громади, але дане питання має вирішуватись на рівні держави.

Найважливішими суб'єктами, які мають приймати рішення про вивчення предметів українською мовою, мають бути учні, батьки, вчителі, шкільна адміністрація.

Оцінюючи перспективи поступового розширення викладання предметів українською мовою, учасники дослідження пропонували найчастіше або викладати українською мовою з першого класу, або поступово збільшувати кількість годин, починаючи з п'ятого класу.

Загальними перспективними напрямками впровадження мовної статті Закону «Про освіту» є здійснення подальшої роз'яснювальної роботи, поступове впровадження змін, розроблення україномовного медіаконтенту та запровадження білінгвальної освіти

ЗАХОДИ З ОБГОВОРЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАТТІ 7 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»

Круглий стіл «Реформа освіти і мовне питання: точка зору суб'єктів освіти»

Дата проведення – 17 липня 2018 р.

Місце проведення – Чернівецька обл., м. Герца, Районний будинок культури.

Час проведення: 12.00 – 14.45

Організатор заходу: Українська асоціація дослідників освіти

Партнер заходу: ГО «Інститут місцевого самоврядування»

Проект: «Сприяння міжкультурному діалогу щодо вивчення української мови представниками національних меншин у Чернівецькій області» (Грантова угода від 02.05.2018 р. № РФР-38-2018)

Кількість учасників: 21 особа.

17 липня 2018 року у м. Герца Чернівецької області відбувся «круглий стіл» на тему «Реформа освіти і мовне питання: точка зору суб'єктів освіти». Захід проводився Українською асоціацією дослідників освіти в рамках проекту «Сприяння міжкультурному діалогу щодо вивчення української мови представниками національних меншин у Чернівецькій області» (Грантова угода від 02.05.2018 р. № РФР-38-2018). Цей проект є складовою проекту – «Просування реформ в регіони», який реалізується Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій та «Європейською правдою» за сприяння Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження».

За круглим столом у малій залі районного будинку культури м. Герца, керівником якого є Адріан Медведь, начальник відділу культури національностей та релігії Герцаївської РДА, зібралися представники місцевої адміністрації (відділ освіти, молоді та спорту Герцаївської РДА, відділ культури, національностей та релігій Герцаївської РДА), національно-культурних товариств (Чернівецьке обласне товариство молдавської культури ім. Міхая Емінеску, Міжрайонне товариство молдавської культури «Буковина», Громадська організація «Фундація ім. Георгія Асакі»),

громадських організацій, засобів масової інформації (Центр масмедіа «БукПрес», Інформаційний портал «Герца Інфо»), вчителі, учні. Всього учасниками круглого столу були 21 особа, серед яких 8 чоловіків та 13 жінок. Місто Герца та Герцаївський район представляють регіон з найбільшою часткою представників національної меншини (румунської), яка складає 94% населення району. У районі 19 шкіл, одна з яких україномовна.

Модератори зустрічі – професор Світлана Щудло (президент Української асоціації дослідників освіти, доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка) і доцент Сергій Яремчук (голова партнерської у цьому проекті організації - ГО «Інститут місцевого самоврядування», кандидат історичних наук, доцент Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича) розповіли присутнім про формат зустрічі та підготовчу роботу, яка була до неї проведена, а також сфокусували увагу на ключових питаннях дискусії.

Професор Оксана Заболотна (віце-президент УАДО, доктор педагогічних наук) зробила огляд основних видів діяльності, якими займається Українська асоціація дослідників освіти, наголосивши на тому, що проекти, які реалізовує Асоціація, спрямовані насамперед на підвищення якості української освіти. Одним із них є проект «Сприяння міжкультурному діалогу щодо вивчення української мови представниками національних меншин у Чернівецькій області», мета якого – проведення емпірико-соціологічного та аналітичного дослідження, а також розробка рекомендацій для налагодження діалогу між усіма зацікавленими сторонами (представниками національних громад Чернівецької області, керівниками місцевої влади, освітянами, учнями та їхніми батьками тощо) щодо ефективної реалізації мовної статті Закону України «Про освіту» з урахуванням зауважень Венеціанської комісії.

Доцент Тетяна Медіна (член УАДО, кандидат соціологічних наук, доцент Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича) поінформувала присутніх про особливості

проведеного в межах проекту дослідження, його мету, учасників та окреслила труднощі, що виникали в процесі збору емпіричної інформації. Професор Світлана Щудло ознайомила з попередніми результатами проведених серед учнів та їхніх батьків опитувань, зокрема зазначила, що вони ставлять низку нових неочікуваних питань, на які можна спробувати дати лише спільну відповідь, наприклад: чому набагато більша частка батьків, аніж учнів, підтримують збільшення кількості предметів державною мовою (59 % та 40 %, відповідно) та вважають мовну політику України в сфері освіти правильною (51 % та 38 %, відповідно)? Чому 17% опитаних учнів і 20 % опитаних батьків не підтримують надану національним меншинам можливість навчатися рідною мовою в дошкільних закладах та початковій школі? Чому лише третина батьків обговорюють проблему мови навчання зі своїми дітьми? Якщо 73 % випускників планують навчатися в Україні, чому лише 31 % опитаних бачать себе в Україні в майбутньому? Глибший аналіз одержаних у результаті анкетного (кількісного) опитування учнів, їхніх батьків та студентів буде зроблений завдяки матеріалам численних глибинних інтерв'ю (а їх аж 70), які зібрані під керівництвом доц. Тетяни Медіної членами УАДО.

Під час круглого столу в центрі дискусії були питання сприйняття мовної статті Закону України «Про освіту» різними суб'єктами освіти; причини виникнення напруги навколо мовного питання та шляхи її зниження; рівень вивчення української та румунської мов у закладах середньої освіти Герцаївського району; вплив вивчення української мови на життєві шанси старшокласників та ін.

На ці та інші питання намагалися дати відповідь учасники круглого столу, адже лише в процесі діалогу можна виробити спільну стратегію, прийнятну для всіх громадян України, незалежно від їхньої етнонаціональної ідентичності, мови спілкування в сім'ї чи побуті. Серед головних причин, які призвели до напруженої ситуації з мовою навчання, були названі: відсутність попереднього діалогу з представниками національних меншин (*«Якби був певний діалог до прийняття Закону, ми б дійшли до консенсусу»*). – Міну Павалакі, в.о.начальника відділу освіти, молоді та спорту Герцаївської

РДА); неврахування особливостей національної ситуації і структури громади (*«Меншини бувають різними за кількістю. У нашому (Герцаївському) районі майже всі румуни (авт. - 94%)»* - Ольга Прескурій, вчитель української мови Герцаївської ЗОШ I-III ст.); небезпечна тенденція до втрати ідентичності та забуття рідної мови (*«Там, де школи україномовні, діти забувають рідну літературну мову»* - Олександр Платонов, редактор інформаційного порталу «Герца Інфо», голова Громадської організації «Фундація ім. Георгія Асакі», *«Проблема в тому, що самі батьки не хочуть берегти рідну (авт. - румунську, молдавську) мову і ідентичність»* - Юрій Стаднійчук, голова Міжрайонного товариства молдавської культури «Буковина», *«Батьки самі не хочуть, щоб діти вивчали румунську мову»* - Таїсія Бортіка, учениця Герцаївської ЗОШ I-III ст.); відсутність можливостей гідного заробітку в Україні (*«Якби держава давала більше можливостей працевлаштування, це все б змінило»* - Міну Павалакі); відсутність диференціації завдань ЗНО за рівнями (*«Є випускники, яким ЗНО не потрібне. Воно потрібне лише тим, хто хоче поступати в Україні»* - Василь Бику, голова Чернівецького обласного товариства румунської культури імені М. Емінеску); зниження інтересу батьків до навчання їхніх дітей (*«Коли батьки хочуть, щоб дитина здобула освіту, вони нею цікавляться. Сьогодні батьки перекладають відповідальність на школу»* - Міну Павалакі).

Сьогоднішня ситуація, на думку учасників круглого столу, характеризується тим, що в середовищі батьків, і дітей простежується зростання усвідомлення необхідності належного вивчення державної мови (*«Навчання повинно вестися рідною мовою. До 10-11 класу поступово (!) переходити на викладання українською мовою»* - Ольга Прескурій; *«Це (авт. - вивчення української мови) не слід розглядати як порятунок для не надто розумних людей шляхом їхньої інтеграції в українське суспільство. Той, хто хоче знати українську - знатиме її»* - Олександр Платонов; *«Ми давно інтегровані і в українське, і в європейське суспільство. Ми проти фейків, які щодо нас закидають. Україну можна любити і румунською мовою. Ми за нормальну двомовність, яка має практичне підґрунтя»* - Василь

Бику, голова Чернівецького обласного товариства румунської культури імені М. Емінеску; *«Події після прийняття Закону нормальні. Ненормальні спекуляції політичних партій»* - Міну Павалакі; *«Немає людей, яким перешкоджає знання мов»* - Таїсія Бортіка, учениця Герцаївської ЗОШ I-III ст.). Діалог перейшов у площину того, що вивчення української мови не витісняє румунську (чи молдовську), а додає молодій людині культурний капітал і дає більше життєвих шансів. Сучасна людина буде почувати себе більш адаптованою, що більше мов буде знати, і на порядку денному постає ще й якісне вивчення у школах англійської мови.

Шляхи подолання проблем і викликів, перед якими сьогодні постала українська спільнота у зв'язку з прийняттям закону «Про освіту», учасники круглого столу вбачають у веденні діалогу з представниками національних меншин та надання громадам та школам права вибору мови навчання дітей (*«Ніхто не любить, коли їх ставлять у рамки. Людям слід давати вибір. Людей слід поважати»* - Юрій Стаднійчук; *«Має вирішувати громада»* - Ольга Прескурій); належна підготовка школярів-представників національних меншин до складання ЗНО (*«Цінною є практика створення Освітніх округів підготовки до ЗНО українською мовою, при чому не лише для випускників, а починаючи з 9 класу за підтримки держави»* - Ольга Прескурій); надання представникам національних меншин широкого спектру можливостей для збереження їхньої національної ідентичності та введення різних рівнів ЗНО залежно від життєвих планів випускників. Червоною ниткою в розмові проходила думка, що оволодіння українською мовою залежить від майстерності вчителя, його здатності донести матеріал до учня та внутрішньої мотивації учнів до вивчення мови.

Діалог під час круглого столу пройшов у невимушеній і щирій атмосфері і продемонстрував небайдужість активних громадян щодо долі як своєї національної спільноти, так і Української держави. У цьому матеріалі ми подали вислови учасників без редагування (курсивом в лапках), оскільки вони досить яскраво відтворюють їхнє ставлення до проблеми так, як вони це відчують і бачать зсередини.

Після завершення дискусії учасники заповнили анкети, в яких оцінили зміст та організацію круглого столу, висловили свої враження та пропозиції. Загалом було отримано позитивні відгуки. Організацію заходу 18 учасників оцінили на «5», двоє на «4» і один – на «1». Аргументом низької оцінки було незадоволення малим представництвом учителів румуномовних шкіл, оскільки вчителі української мови (а це єдина українськомовна школа з дев'ятнадцяти в Герцах) виявилися досить активними під час круглого столу.

Серед побажань – більше залучення вчителів румуномовних шкіл та проведення таких заходів в ширшому середовищі з залученням різних категорій учасників. Слід відзначити, що запрошені чотири директори румуномовних шкіл та вчителі цих шкіл в зв'язку з відпустками не прийшли на захід. Цей недолік буде врахований під час організації другого круглого столу, що пройде в Чернівцях у жовтні. Загалом середня оцінка організації заходу – 4,7 за 5-бальною шкалою.

Зміст заходу оцінили 15 учасників на «5», 5 – на «4» та 1 – на «3». Середній бал 4,3 за 5 –бальною шкалою.

На запитання «Чи поліпшилося Ваше розуміння тематики заходу?» 16 учасників вказали «значно поліпшилося», а 5 – «дещо поліпшилося».

Щодо корисності одержаної під час заходу інформації, то 11 учасників вказали, що інформація була «дуже корисною», 9 – «корисною», один – «дещо корисною». Відповіді про те, що інформація не була корисною, не виявилось жодної.

Усі учасники відповіли ствердно про те, що зацікавлені брати участь у наступних заходах проекту та отримувати інформацію про його хід та результати, а також вказали свої електронні адреси для листування.

Серед відгуків і коментарів лише позитивні відгуки, серед яких: «все було добре, маю надію зустрітись в майбутньому», «вітаю, гарні й корисні дебати», однак є й застереження «не проводити в канікулярний час».

Завершився круглий стіл підбиттям підсумків та прийняттям резолюції, яку організатори зобов'язалися донести до керівників сфери освіти та до широкої громадськості. На

завершення майже тригодинної зустрічі учасники отримали сертифікати, що засвідчували їхню активну участь у круглому столі.

Думки учасників круглого столу є особистою позицією спікерів і можуть не відображати точку зору Європейського Союзу.

Круглий стіл «Реформа освіти і мовне питання: продовження діалогу»

Дата проведення – 18 жовтня 2018 р.

Місце проведення – м. Чернівці, вул. Банкова, 1, Зелена зала Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Час проведення: 11.30 – 14.30

Організатор заходу: Українська асоціація дослідників освіти

Партнер заходу: ГО «Інститут місцевого самоврядування»

Проект: «Сприяння міжкультурному діалогу щодо вивчення української мови представниками національних меншин у Чернівецькій області» (Грантова угода від 02.05.2018 р. № РФР-38-2018)

Кількість учасників: 28 осіб.

18 жовтня 2018 року у м. Чернівці відбувся «круглий стіл» на тему «Реформа освіти і мовне питання: продовження діалогу». Це другий публічний захід, який проводився Українською асоціацією дослідників освіти в рамках проекту «Сприяння міжкультурному діалогу щодо вивчення української мови представниками національних меншин у Чернівецькій області» (Грантова угода від 02.05.2018 р. № РФР-38-2018). Цей проект є складовою проекту – «Просування реформ в регіони», який реалізується Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій та «Європейською правдою» за сприяння Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження».

За круглим столом у зеленій залі ЧНУ імені Юрія Федьковича зібралися керівники обласного управління освіти, Чернівецької

філії Інституту модернізації освіти МОН України, керівники районних відділів освіти, представники національно-культурних товариств, громадських організацій та румунських засобів масової інформації (Центр масмедіа «БукПрес»), голови об'єднаних територіальних громад, де компактно проживає румуномовне населення, керівники закладів освіти, вчителі, студенти. Всього учасниками круглого столу були 28 осіб, серед яких 9 чоловіків та 19 жінок, з яких 12 представників регіональних органів управління освітою, 7 директорів, викладачів та вчителів, 4 представників національно-культурних товариств та масмедіа національних меншин, 3 представники об'єднаних територіальних громад та громадських організацій, 2 студенти - представники національних меншин.

Модератори зустрічі – професор Світлана Щудло (президент Української асоціації дослідників освіти, доктор соціологічних наук, професор, зав. кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка) і доцент Сергій Яремчук (голова партнерської в даному проекті організації - ГО «Інститут місцевого самоврядування», кандидат історичних наук, доцент Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича) розповіли присутнім про формат зустрічі та підготовчу роботу, яка була до неї проведена, а також сфокусували увагу на ключових питаннях дискусії.

Професор Оксана Заболотна (віце-президент УАДО, доктор педагогічних наук) зробила огляд основних видів діяльності, якими займається Українська асоціація дослідників освіти, наголосивши на тому, що проекти, які реалізовує Асоціація, спрямовані на проведення досліджень у галузі освіти для впливу на вітчизняну освіту, підвищення її якості. Одним із них є проект «Сприяння міжкультурному діалогу щодо вивчення української мови представниками національних меншин у Чернівецькій області», мета якого – проведення емпірико-соціологічного та аналітичного дослідження, а також розробка рекомендацій для налагодження діалогу між усіма зацікавленими сторонами (представниками національних громад Чернівецької області, керівниками місцевої влади, освітянами, учнями та їхніми

батьками та ін.) щодо ефективної реалізації мовної статті Закону України «Про освіту» з урахуванням зауважень Венеціанської комісії.

Доцент Тетяна Медіна (член УАДО, кандидат соціологічних наук, доцент Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича) поінформувала присутніх про особливості проведеного в межах проекту дослідження, його мету, учасників та окреслила труднощі, що виникали в процесі збору емпіричної інформації.

Професор Світлана Щудло ознайомила з основними результатами проведених досліджень та підсумками і основними напрацюваннями попереднього круглого столу, що відбувся 17 липня 2018 року у м. Герца Чернівецької області, де компактно проживає румунська національна громада.

Світлана Щудло представила результати опитування, проведеного серед учнів та їхніх батьків і студентів. Також було представлено основні висновки з глибинних інтерв'ю, проведених серед осіб, які є зацікавленими сторонами в реалізації мовної статті освітньої реформи (опитано 70 осіб).

Спираючись на результати глибинних інтерв'ю, Світлана Щудло акцентувала увагу на основних висновках з опитувань:

- найбільш активну позицію у дискусіях щодо ст. 7 займають представники національно-культурних товариств, лідери національних громад;

- низька ефективність попереднього діалогу в обговоренні законодавчого документа щодо мови навчання;

- опору представників національних громад щодо вивчення української мови у школах немає, швидше, спостерігаємо бажання не втратити ідентичність (зменшення чисельності дітей в румуномовних класах, максимальне зниження заяв на румунську філологію в університеті);

- низька мотивація учнів до вивчення мови, оскільки частина не планують продовжувати навчання у вищій школі, а частина не пов'язують своє майбутнє з Україною.

- ключовою у якості освіти є якість вчительських кадрів, їхня готовність професійно зростати і бути більш адаптивними до нових освітніх викликів та змін;

- якість вчительських кадрів, неготовність вчителів професійно зростати і бути більш адаптивними до змін.

Серед пропозицій респондентів щодо зняття напруги і більш ефективної реалізації статті 7 Закону України «Про освіту» було запропоновано:

- ведення діалогу з представниками національних меншин та надання громадам та школам права вибору мови навчання дітей;

- збільшення перехідного періоду впровадження положення ст.7, що зніме напругу;

- надання представникам національних меншин широкого спектру можливостей для збереження їхньої національної ідентичності та введення різних рівнів ЗНО залежно від життєвих планів випускників;

- належна підготовка школярів-представників національних меншин до складання ЗНО;

- підвищення рівня педагогічних кадрів – оволодіння українською мовою залежить від майстерності вчителя, його здатності донести матеріал до учня, рівня кваліфікації;

- системне вирішення проблеми, в т.ч. формування україномовного медійного простору, зорієнтованого на вікові особливості дітей на молоді;

- посилення інформаційної кампанії щодо мети, змісту та очікуваних результатів освітньої реформи.

Під час круглого столу в центрі дискусії були питання сприйняття мовної статті Закону України «Про освіту» різними суб'єктами освіти; причини виникнення напруги навколо мовного питання та шляхи її зниження; рівень викладання української та румунської мов у закладах середньої освіти, в тому числі для національних меншин; вплив вивчення української мови на життєві шанси старшокласників та ін.

На ці та інші питання намагалися дати відповідь учасники круглого столу, адже лише в процесі діалогу можна виробити спільну стратегію, прийнятну для всіх громадян України, незалежно від їхньої етнонаціональної ідентичності, мови спілкування в сім'ї чи побуті.

Передовсім, у процесі обговорення учасники висловили своє бачення мовного питання у сучасному реформуванні української освіти. Згідно з позицією переважної більшості учасників обговорення, для сприйняття мовної статті Закону про освіту є політичне та ідеологічне підґрунтя (*«7 стаття – це захист територіальної цілісності держави», «Мова і релігія – це елементи агресії з боку інших держав», «Ця проблема акцентується напередодні передвиборної кампанії»*) (Октавіан Магас, начальник відділу освіти, молоді та спорту Герцаївської РДА). Було вказано на прямий зв'язок з економічними проблемами в Україні (*«Якщо будуть зрушення в економічній сфері, будуть зрушення і в освіті»*) (Оксана Палійчук, директор Департаменту освіти та науки Чернівецької ОДА); *«Ніхто не хоче йти вчителі з зарплатою 3 тис гривень в румунську школу»* (Олена Нандриш, голова ОТГ с. Магала Новоселицького району); *«Виїзд за кордон представників нацменшин відбувається не тому, що вони не знають української мови, а з економічних питань»* (Герман Марін, голова Медіацентру «БукПресс»).

Серед головних причин, що призвели до напруженої ситуації з мовою навчання, були названі: відсутність детальних роз'яснень щодо механізмів упровадження мовної статті (*«Мають бути деталізовані механізми в Законі України «Про загальну середню освіту»*) (Сергій Гакман, працівник Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників державної влади); *«Коли побачать, що в Законі все чітко прописано, коли побачать навчальний план, практику, тоді стане все зрозуміло», «Важливо проводити роз'яснення далі»* (Оксана Палійчук, директор Департаменту освіти та науки Чернівецької ОДА); *«Немає конкретики, тому роздувається конфлікт»* (Степан Кіцак, студент ЧНУ імені Юрія Федьковича); *«Якщо розумно підійти до роз'яснення закону і укладання програм, напруги не буде»* (Світлана Гавка, директор НВК «Боянська гімназія»); *«Люди часто не читали статті 7, а спекулюють на ній»* (Василь Барарюк, начальник управління освіти Глибоцької РДА) і небезпечну тенденцію до втрати ідентичності та забуття рідної мови (*«Страх непереможний. Якщо люди бояться втратити ідентичність – вони її втраять»*

(Октавіан Магас, начальник відділу освіти, молоді та спорту Герцаївської РДА); *«Існує фрустрація щодо боязні втратити ідентичність»* (Герман Марін, голова Медіацентру «БукПресс»).

Учасниками круглого столу було підкреслено визначальну роль головних суб'єктів освіти – учнів, учителів і батьків (*«Все залежить від учителя і від самих учнів»*) (Степан Кіцак, студент ЧНУ імені Юрія Федьковича); *«Батьки є основними замовниками освітніх послуг»* (Василь Барарюк, начальник управління освіти Глибоцької РДА), *«Якою мовою і які предмети будуть вводитися – визначає школа та батьки»* (Любов Тарангул, начальник Чернівецької філії ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України); *«Вчителі, намагаючись допомогти дітям, самі допомагають їм, укладаючи українсько-румунські словники для учнів»* (Оксана Палійчук, директор Департаменту освіти та науки Чернівецької ОДА); *«Щодо засобів навчання – все обирається навчальним закладом і батьками»*; *«В жодній області не визначався насильно вибір підручників»* (Любов Тарангул, начальник Чернівецької філії ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України). Остання цитата була контраргументом на твердження щодо передчасного і примусового впровадження української мови в дитячих садках і початкових класах школи (*«Ми згадували 7 статтю, ми її успішно порушуємо. Там написано, що з 5 класу впровадження української, а уже зараз зобов'язують з дитячого садка. Порушення статей 22 і 53 Конституції України, де гарантується культурна автономія, навчання рідною мовою. У початкових класах уже викладання здійснюється напівукраїнською-напіврумунською»*) (Александріна Чернова, викладач румунської мови, представник румунського національно-культурного товариства).

Серед основних шляхів розв'язання мовної проблеми було названо необхідність фокусування уваги на інтересах дитини (*«Всі готові поступитися – на користь дитини»*) (Любов Тарангул, начальник Чернівецької філії ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України); необхідність віднайдення балансу між збереженням національної ідентичності і володінням державною мовою (*«Питання в тому, як знайти баланс, щоб і знати державну мову, і зберегти власну ідентичність»*) (Сергій Гакман,

працівник Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників державної влади); та поступовість упровадження реформи (*«Якщо ми в закладах нацменшин будемо поступово вводити предмети українською мовою, діти будуть лише вдячні»* (Мар'яна Чигурян, головний спеціаліст департаменту освіти і науки Чернівецької ОДА).

Сьогоднішня ситуація, на думку учасників круглого столу, характеризується тим, що і серед батьків і дітей простежується зростання усвідомлення необхідності належного вивчення державної мови. Діалог перейшов у площину того, що вивчення української мови не витісняє румунську, а додає молодій людині культурний капітал і дає більше життєвих шансів. Сучасна людина буде почувати себе більш адаптованою, чим більше мов буде знати (*«Дитина, яка хоче навчатися, буде знати різні мови»* (Олена Нандриш, голова ОТГ с. Магала Новоселицького району); *«Треба впроваджувати не тільки румунську і українську, а й інші іноземні мови»* (Оксана Палійчук, директор Департаменту освіти та науки Чернівецької ОДА). Загалом учасники підкреслили необхідність проведення досліджень з метою розвіювання міфів про ставлення національних меншин до вивчення державної мови (*«Розвіяно міф, що представникам нацменшин не потрібна українська мова»* (Герман Марін, голова Медіацентру «БукПресс»).

У цьому матеріалі ми подали вислови учасників без редагування (курсивом в лапках), оскільки вони досить яскраво відтворюють їхнє ставлення до проблеми так, як вони це відчують і бачать зсередини.

Після завершення дискусії учасники заповнили анкети, в яких оцінили зміст та організацію круглого столу, висловили свої враження та пропозиції. Ми отримали анкети від 20 учасників. Організацію заходу 17 учасників оцінили на «5», двоє на «4» і один – на «1». Аргументів низької оцінки не було вказано, однак вважаємо, що така оцінка була пов'язана з встановленим часовим регламентом виступів в дискусії (5 хв.), що не дало можливості повністю висловити представникові національної меншини своєї позиції, яка була альтернативною до інших.

Загалом середня оцінка організації заходу – 4,7 за 5-бальною шкалою.

Зміст заходу оцінили 18 учасників на «5», 2 – на «4». Середній бал 4,9 за 5-бальною шкалою.

У коментарях до вказаних оцінок ми отримали лише позитивні відгуки про корисність і актуальність інформації, ефективність діалогу.

На запитання «Чи поліпшилося Ваше розуміння тематики заходу?» 15 учасників вказали «значно поліпшилося», а 5 – «дещо поліпшилося».

Щодо корисності одержаної під час заходу інформації, то 13 учасників вказали, що інформація була «дуже корисною», 6 – «корисною», 1 – «дещо корисною». Відповіді про те, що інформація не була корисною, не виявилось жодної.

Усі учасники, окрім одного, відповіли ствердно про те, що зацікавлені брати участь у наступних заходах проекту та отримувати інформацію про хід та результати проекту та вказали свої електронні адреси для листування.

Серед побажань в анкетах зазначено такі: якнайбільше поширити інформацію про даний захід у національних та регіональних ЗМІ; намагатися більш чисельно залучати представників національно-культурних товариств до таких діалогів; більш активно проводити інформаційну кампанію, оскільки через незнання зростає напруга та ажіотаж навколо мовного питання; донести на вищі владні щаблі інформацію про потребу збільшення перехідного періоду та продовження діалогу; не політизувати означене питання; доповнити опитування учнів, батьків та студентів ще опитуванням вчителів. Слід відзначити, що запрошені директори румуномовних шкіл та вчителі не прийшли на захід, мотивувавши тим, що свою участь повинні узгоджувати з міським відділом освіти.

Завершився круглий стіл підбиттям підсумків та прийняттям резолюції, яку організатори круглого столу зобов'язалися донести до керівників сфери освіти та до широкої громадськості. На завершення майже тригодинної зустрічі учасники отримали сертифікати, що засвідчували їхню активну участь у круглому столі.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОСЛАБЛЕННЯ НАПРУГИ НАВКОЛО МОВНОГО ПИТАННЯ І МОВИ НАВЧАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Результати емпірико-соціологічного дослідження вказують на необхідність провадження мовної політики з урахуванням специфіки північної Буковини, на території якої сьогодні розташована Чернівецька область, як багатомовного регіону, що полягає у: близькості до румунського і молдовського кордонів, наявності місць компактного проживання румуномовного населення (переважно у сільській місцевості); високому рівні національної самосвідомості румунської громади завдяки діяльності національно-культурних товариств, румуномовних видань та преси; слабкості асиміляційних процесів у місцях компактного проживання румуномовного населення; у наявності системи підготовки вчителів румунської мови у Чернівецькому університеті; розгалуженої системи закладів середньої освіти з румунською мовою викладання.

Зважаючи на це, автори пропонують низку рекомендацій, що можуть бути використані для послаблення напруги навколо мовного питання у місцях компактного проживання представників румуномовної спільноти у Чернівецькій області. Головним критерієм при розробленні цих рекомендацій було тяжіння до балансу між необхідністю володіння державною мовою і прагненням зберегти національну ідентичність. Автори умовно поділили рекомендації на рівні (державний, університетський, регіональний, локальний, шкільний та індивідуальний), водночас усвідомлюючи, що лише партнерська співпраця на усіх цих рівнях може бути запорукою успіху.

На думку авторів, на **державному рівні** доцільним є: розроблення детального покрокового плану реалізації мовної політики в школах з мовами національних меншин та ознайомлення з ним всіх зацікавлених осіб. У цьому контексті є важливим закладення відповідних положень у Закон «Про загальну середню освіту». Важливо, щоб школярі-представники національної меншини (румунської, молдовської) були віднесені до категорії учнів з особливими освітніми потребами як ті, хто вважають рідною мову, яка не належить до слов'янської групи

мов, а заняття в таких класах проводили учитель і асистент учителя з двомовного навчання. Усвідомлюємо, що це певною мірою не відповідає нормативам, визначеним Постановою Кабміну від 15 серпня 2011 р. № 872, що, з одного боку, вказує на те, що до категорії дітей з особливими освітніми потребами зможуть підпадати не тільки учні з інвалідністю, а з іншого, – обмежує кількість учнів з особливими потребами в одному класі до трьох, описуючи серед критеріїв суто фізичні і ментальні проблеми. Отже, якщо йдеться про інклюзію як філософію, що дає змогу створити максимально сприятливе середовище для розвитку потенціалу дитини, то саме таке середовище вимагається для відповідної шкільної освіти представників національних меншин. Йдеться про повноцінне двомовне середовище, яке може бути створене, крім учителя, асистентом учителя з двомовного навчання, що доводить практика провідних європейських країн і США. Водночас маємо відзначити, що в Україні відсутня кваліфікація «асистент двомовного навчання», і, як наслідок, університети не здійснюють підготовки з цього фаху. Більше того, у програмах підготовки вчителів не враховано необхідність набуття навичок роботи в двомовному середовищі. Проте, як ми переконалися з останніх подій, ігнорування проблеми зовсім не означає їхньої відсутності.

На нашу думку, важливо, щоб **на університетському рівні** підготовку вчителів до роботи у двомовному освітньому середовищі було інтегровано в навчальні програми кількох видів: як окремий курс «Основи роботи у двомовному освітньому середовищі», що є частиною програми підготовки бакалавра-вчителя різних предметів (йдеться не лише про вчителя української мови); як окрему програму підготовки фахівця «Асистент вчителя двомовного навчання», який матиме змогу працювати з учителем- предметником у класі в школах у місцях компактного проживання національних меншин; як курс для підвищення кваліфікації учителів.

Як виявило дослідження, складність викликає якраз не стан викладання української мови для загальних цілей, який учні вивчають як шкільний предмет. Проблеми і вчителів, і учнів

пов'язані з оволодінням як українською, так і рідною мовою для специфічних цілей – опанування термінологічного апарату окремих дисциплін та відповідного його практичного застосування. Отже, підвищення якості викладання української мови в контексті лише предметів «українська мова» і «українська література» проблеми не розв'яжуть. На думку учасників глибинних інтерв'ю проблеми з викладанням предметів українською мовою виникають у фахівців, які навчалися не в Україні, а в Румунії або Молдові, що жодним чином не применшує їхньої професійності. Володіння румунською мовою на належному рівні і професійність у викладанні свого предмету можуть бути доповненими володінням українською мовою для специфічних цілей (не загальних), що відповідають специфіці їхньої дисципліни. Такий підхід, з одного боку, може зустріти вищий рівень зацікавленості учителів-предметників, оскільки він відповідатиме їхнім професійним потребам. З іншого – ми усвідомлюємо складність забезпечення викладання української мови окремо для вчителів різних циклів дисциплін, що, в першу чергу, викликано відсутністю фахівців, готових викладати українську мову для математиків, біологів, хіміків, фізиків тощо. Отже важливо, щоб при підготовці вчителів української мови університети ввели модуль «викладання української мови для специфічних цілей», який би передбачав володіння підходами та вміння відбирати, адаптовувати і розробляти матеріали для різних категорій. Такий модуль також може бути інтегрований в програму підвищення кваліфікації учителів української мови – так можна забезпечити кадри для викладання української мови для специфічних цілей працюючим учителям різних предметів. Особливо цінним такий досвід міг би бути для забезпечення україномовної спеціалізованої підготовки вчителів-предметників на рівні області і районів компактного проживання національних меншин.

Також на **регіональному рівні** не слід применшувати ролі Інституту післядипломної освіти, який також може запропонувати модуль «Викладання у двомовному середовищі» в контексті підвищення кваліфікації учителів. Цьому сприятиме

надіслане на місця навчально-методичне забезпечення у вигляді двомовних словників.

На **локальному рівні** підготовку до викладання у двомовному середовищі можна здійснювати у ресурсних центрах ОТГ. Важливо, щоб на рівні з державною мовою значну увагу було приділено й румунській мові для специфічних цілей як рідній мові представників національних меншин.

На **шкільному рівні** важливою є організація позакласних заходів з популяризації як державної, так і рідної мови учнів. Обміну інформацією щодо навчально-методичних розробок можуть сприяти створені мережі вчителів. Цінною може бути і організація спільних зі школами з українською мовою навчання заходів, що підсилять як співпрацю вчителів, так і учнів, створять автентичне середовище, що активізує потребу володіння обома мовами.

На **індивідуальному** рівні всі заходи можуть переважно фокусуватися на подоланні мовної інтерференції та підвищенні внутрішньої мотивації до володіння українською мовою на належному рівні.

Крім того, загальними перспективними напрямками впровадження мовної статті Закону «Про освіту» є здійснення подальшої роз'яснювальної роботи, поступове впровадження змін, розроблення україномовного медіаконтенту та запровадження білінгвальної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 14.05.2019).
2. Асамблея румунів Буковини просить Порошенка надати їм територіальну автономію в Чернівецькій області // Цензор.НЕТ. – 2016. - 20 червня. – С. 4.
3. Буковина в боротьбі з Туреччиною // Історія міст і сіл Української РСР [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://ukrssr.com.ua/cherniv/bukovina-v-borotbi> (дата звернення 14.05.2019).
4. Буковина у епоху ранніх феодальних відносин // Історія міст і сіл Української РСР [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://ukrssr.com.ua/cherniv/bukovina-u-epohu-feodalnih> (дата звернення 14.05.2019).
5. Буковина: історичний нарис / За ред. С. С. Костишина. — Чернівці : Зелена Буковина, 1998. – 416 с.
6. Василюва В. А. Становище національних меншин та етнополітичний аспект українсько-румунських відносин у 90-х рр. ХХ ст. / Валентина Василюва // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки : Історичні науки. – Луцьк: ВНУ ім. Л. Українки, 2010. – № 1. – С. 157-163.
7. Григорьев В.П. Культура языка и языковая политика / В.П. Григорьев // Общественные науки и современность. – 2003. – № 1. – С. 143-157.
8. Державний архів Чернівецької області : Путівник. – Том 1. Фонди дорадянського періоду. - Київ-Чернівці, 2006. – 429 с.
9. Джаман В., Заблотовська Н., Костащук І., Старик В. , Халавка Т. Етнічна мапа буковинського прикордоння на зламі тисячоліть. – Чернівці, 2011. – 58 с.

10. Джаман Я. В. Організація румунського етнографічного екскурсійного маршруту поліетнічними Чернівцями [Електронний ресурс] / Я. В. Джаман. Режим доступу : // <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/5806/1/%D0%94%D0%B6%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BD%20%D0%AF.%D0%92..pdf> (дата звернення 14.05.2019).

11. Довідка щодо забезпечення прав національних спільнот на Буковині (Чернівецька обласна державна адміністрація) [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://versii.cv.ua/news/rumunskuj-aspekt-v-chernivetskij-oblasti/4019.html> (дата звернення 12.06.2019).

12. Загарбання Північної Буковини королівською Румунією // Історія міст і сіл Української РСР [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://ukrskr.com.ua/cherniv/zagarbannuyam-pivnichnoyi-bukovini> (дата звернення 14.05.2019).

13. Звіт про роботу освітньої галузі у 2017 році [Електронний ресурс] / Департамент освіти і науки Чернівецької обласної державної адміністрації. – Чернівці, 2017. – 86 с. – Режим доступу : <http://https://onedrive.live.com/?authkey=%21ACjHjp5yamoNWxA&cid=4F521571FA64E419&id=4F521571FA64E419%21169163&parId=4F521571FA64E419%21169162&o=OneUp> (дата звернення 12.06.2019).

14. Зеркаль М. М. Особливості діяльності середніх закладів освіти по задоволенню освітніх потреб етносів України (1990–2000 роки) [Електронний ресурс] / М. М. Зеркаль // II Международная научно-практическая конференция «Язык и межкультурная коммуникация» (28-29 ноября 2012 г.) – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2012_11_28/5_zerkal.htm (дата звернення 12.06.2019).

15. Етнічні громади Чернівецької області [Електронний ресурс] // Буковина толерантна. – Режим доступу : http://buktolerance.com.ua/?page_id=182 (дата звернення 12.06.2019).

16. Костащук І. До питання про етапи формування національного складу населення Чернівецької області / І. Костащук // Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. - Випуск 2 (10). - С. 76-81.

17. Круглашов А., Щербатюк О. Регіональні аспекти діяльності груп інтересів в Україні (на прикладі Чернівецької області) / А. Круглашов, О. Щербатюк // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2013. - № 5. – С. 290-306.

18. Населення Чернівецької області [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Чернівецька_область (дата звернення 12.05.2019).

19. Новий закон «Про освіту» : що він змінює для шкіл з угорською та румунською мовами навчання (2017). МОНУ. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://nus.org.ua/articles/novyj-zakon-pro-osvitu-shho-vin-zminyuuye-dlya-shkil-z-ugorskoju-ta-rumunskoju-movamy-navchannya/> (дата звернення 14.05.2019).

20. Офіційний звіт про проведення в 2016 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – К. : Український центр оцінювання якості освіти, 2016. – Т. 1. – С. 73-78. - Режим доступу: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/01/ZVIT_ZNO_2016_Tom_1.pdf (дата звернення 12.05.2019).

21. Офіційний звіт про проведення в 2018 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – К. : Український центр оцінювання якості освіти, 2018. – Т. 1. – С. – 120, 126, 156, 162, 168, 174. - Режим доступу: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/ZVIT-ZNO_2018-Tom_1.pdf (дата звернення 12.05.2019).

22. Офіційний звіт про проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх закладів освіти у 2011 р. [Електронний ресурс]. – К. : Український центр оцінювання якості освіти, 2011. – С. 269-274. - Режим доступу : <http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2017/01/Report2011.pdf> (дата звернення 12.05.2019). Пилипенко Т. Окремі аспекти українсько-румунських відносин в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Т. Пилипенко // Форум націй. – 2009. - № 4/83. – Режим доступу : <http://www.forumn.kiev.ua/2009-04-83/83-08.html> (дата звернення 12.05.2019).

23. Ротар Н., Мельничук І. Результати моніторингу діяльності органів влади щодо формування збалансованих міжетнічних відносин та виконання регіональних програм / Н. Ротар, І. Мельничук // Довідник міжетнічної толерантності / упоряд. Н. Ю. Ротар; за ред. А. М. Круглашова. – Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2011. – С. 151-172.

24. Румунія-Україна-Республіка Молдова : Програма для транскордонної співпраці. Опис Чернівецька область [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.jobs-centre.eu/uk/content/%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81-%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C> (дата звернення 14.05.2019).

25. Старик В. П. Чернівці мультикультурні / В. П. Старик – Чернівці : Золоті літаври, 2012. – 18 с.

26. Шевченко С. Організація навчального процесу у школах національних меншин в умовах незалежної України (1991-1997 рр. ХХ ст) / С. Шевченко // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. Випуск 21 (2–2016). Частина 1. – С. 205-215.

27. Шевченко С. С. Особливості розвитку угорських, молдовських і румунських шкіл в умовах незалежної України як відображення зовнішньої диференціації в організації шкільної

освіти (1991–2010) [Електронний ресурс] // Режим доступу :
<http://lib.iitta.gov.ua/705134/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%A1.%D0%9C.2016%20%D1%80..pdf> (дата звернення 12.05.2019).

КОДУВАННЯ УЧАСНИКІВ ГЛИБИННИХ ІНТЕРВ'Ю

№	Група	Категорія респондентів	Школи з укр.м	Школи з мовами нац.	Кодування	№ інтерв'ю
Освітняни (О)						
		Керівництво шкіл (КШ)				
1.	О	КШ	У		0-КШ-У-1	1
2.	О	КШ	У		0-КШ-У-2	19
3.	О	КШ	У		0-КШ-У-3	37
4.	О	КШ	У		0-КШ-У-4	55
5.	О	КШ	У		0-КШ-У-5	57
6.	О	КШ	У		0-КШ-У-6	62
7.	О	КШ		Р	0-КШ-Р-1	7
8.	О	КШ		Р	0-КШ-Р-2	17
9.	О	КШ		Р	0-КШ-Р-3	20
10.	О	КШ		Р	0-КШ-Р-4	23
11.	О	КШ		Р	0-КШ-Р-5	31
12.	О	КШ		Р	0-КШ-Р-6	40
		Вчителі української мови (ВУ)				
13.	О	ВУ		Р	0-ВУМ-Р-1	45
14.	О	ВУ		Р	0-ВУМ-Р-2	21
15.	О	ВУ		Р	0-ВУМ-Р-3	34
16.	О	ВУ		Р	0-ВУМ-Р-4	36
17.	О	ВУ		Р	0-ВУМ-Р-5	6
		Вчителі (викладачі) інших				

		предметів (ВІП)				
18.	О	ВІП		Р	О-ВІП-Р-1	18
19.	О	ВІП		Р	О-ВІП-Р-2	22
20.	О	ВІП		Р	О-ВІП-Р-3	24
21.	О	ВІП	У		О-ВІП-У-1	35
22.	О	ВІП		Р	О-ВІП-Р-4	42
23.	О	ВІП		Р	О-ВІП-Р-5	44
24.	О	ВІП		Р	О-ВІП-Р-6	51
25.	О	ВІП	У		О-ВІП-У-2	43
26.	О	ВІП	У		О-ВІП-У-3	69
		Управління				
27.	О	У			О-У-1	26
28.	О	У			О-У-2	27
29.	О	У			О-У-3	38
30.	О	У			О-У-4	49
31.	О	У			О-У-5	52
32.	О	У			О-У-6	58
33.	О	У			О-У-7	59
34.	О	У			О-У-8	60
Учні, студенти, батьки (У)						
		Учні старших класів (УСК)				
35.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-1	2
36.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-2	4
37.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-3	5
38.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-4	12
39.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-5	13
40.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-6	25
41.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-7	29
42.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-8	3
43.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-9	30
44.	У	УСК		Р	У-УСК-Р-10	11
45.	У	УСК	У		У-УСК-У-1	46
46.	У	УСК	У		У-УСК-У-2	47

		Батьки учнів (Б)					
47.	У	Б		Р	У-Б-Р-1		32
48.	У	Б		Р	У-Б-Р-2		33
49.	У	Б		Р	У-Б-Р-3		41
50.	У	Б	У		У-Б-У-1		50
51.	У	Б	У		У-Б-У-2		56
52.	У	Б	У		У-Б-У-3		64
		Студенти					
53.	У	С			У-С-1		8
54.	У	С			У-С-2		9
55.	У	С			У-С-3		10
56.	У	С			У-С-4		14
57.	У	С			У-С-5		15
58.	У	С			У-С-6		16
Громада (політики, культурні товариства, роботодавці) (Г)							
59.		Політики (П)					
60.	Г	П			Г-П-1		39
61.	Г	П			Г-П-2		63
62.	Г	П			Г-П-3		65
		Культурні товариства (КТ)					
63.	Г	КТ			Г-КТ-1		28
64.	Г	КТ			Г-КТ-2		48
65.	Г	КТ			Г-КТ-3		53
66.	Г	КТ			Г-КТ-4		61
67.	Г	КТ			Г-КТ-5		67
68.	Г	КТ			Г-КТ-6		70
		Роботодавці (Р)					
69.	Г	Р			Г-Р-1		66
70.	Г	Р			Г-Р-2		68

Соціологічний інструментарій

Анкета для учнів шкіл

Шановні учасники дослідження!

Це опитування проводиться Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій в рамках проекту «Просування реформ в регіони» за підтримки Євросоюзу та Міжнародного фонду «Відродження». Його мета – вивчення суджень і оцінок старшокласників щодо якості освітнього процесу в сучасних закладах освіти України.

Щоб заповнити анкету, треба уважно прочитати питання, обрати той варіант (чи варіанти, де вказано на таку можливість) відповіді, який підходить вам найбільше та обвести його кружечком. Там, де питання не містить відповідей, треба написати свій варіант. Ваші відповіді будуть використані лише в узагальненому вигляді, тому підписувати анкету не потрібно. Ми розраховуємо на відверте спілкування, яке дасть можливість донести вашу думку до органів управління сферою освіти та широких кіл громадськості.

<p>1. Чи задоволені Ви освітнім процесом у вашій школі загалом?</p> <p>1. Так, повністю задоволений(-а) 2. Так, переважно задоволений(-а) 3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а) 4. Ні, скоріше не задоволений(-а) 5. Ні, повністю не задоволений(-а) 99. Важко відповісти</p>	<p>2. Чи задоволені Ви якістю викладання української мови у вашій школі ?</p> <p>1. Так, повністю задоволений(-а) 2. Так, переважно задоволений(-а) 3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а) 4. Ні, скоріше не задоволений(-а) 5. Ні, повністю не задоволений(-а) 99. Важко відповісти</p>
--	--

3. Які проблеми навчального процесу викликають у Вас найбільші труднощі? (оберіть до 5-ти варіантів відповіді)

1. Складність програми більшості предметів
2. Несправедливе оцінювання моїх знань
3. Неякісне викладання деяких дисциплін
4. Відсутність фінансових можливостей для занять з репетитором

5. Навчання забирає весь мій час, я не відпочиваю
6. Необхідність поєднувати навчання з допомогою батькам по господарству
7. Велика кількість уроків на день
8. Складний зміст підручників. Вони написані надто складно, незрозумілою мовою
9. Надмірний обсяг домашніх завдань
10. Недостатнє використання технічних засобів (проекторів, телевізорів, тощо) під час навчання
11. Перевантаженість шкільної програми непотрібними для мене особисто предметами
12. Інше (напишіть, що саме?) _____

4. Оцініть, будь-ласка, за 12-ти бальною шкалою, рівень викладання таких дисциплін:

1. Українська мова ____	8. Алгебра ____
2. Українська література ____	9. Геометрія ____
3. Іноземна мова ____	10. Фізика ____
4. Зарубіжна література ____	11. Хімія ____
5. Історія України ____	12. Біологія ____
6. Всесвітня історія ____	13. Географія ____
7. Правознавство ____	14. Людина і світ ____

5. Чи користуєтесь Ви послугами репетиторів?

1. Так	2. Ні
--------	-------

6. Якщо так, то з яких дисциплін?

(напишіть) _____

7. Напишіть, будь ласка, з якої кількості предметів Ви плануєте складати ЗНО? _____

8. Який із іспитів ЗНО для Вас може бути найважчим ?

(напишіть) _____

9. Чи визначилися Ви з майбутньою професією?

1. Так	2. Частково	3. Ні	99. Важко відповісти
--------	-------------	-------	----------------------

10. Якщо так, то ким Ви хотіли б працювати? (напишіть)

---

11. Чи потрібна для Вашої майбутньої професії вища освіта?

1. Так, потрібна	2. Ні, не потрібна	99. Важко відповісти
------------------	--------------------	----------------------

12. Чи плануєте Ви після закінчення школи продовжити навчання?

1. Ні, не планую
2. Так, планую вступати до закладу вищої освіти (університету, інституту)
3. Так, планую вступати до коледжу (технікуму)
4. Так, планую вступати до професійно-технічного закладу
99. Важко відповісти

13. Якщо Ви НЕ ПЛАНУЄТЕ продовжувати навчання після закінчення школи, то вкажіть причини? (оберіть до 3-х варіантів відповіді)

1. Я не впевнений(-а), що отримання подальшої освіти надасть кращі можливості працевлаштування
2. Хочу працювати після закінчення школи, не бачу сенсу витрачати на навчання ще кілька років
3. Для моєї майбутньої професії не потрібно здобувати подальшу освіту
4. Я ще не визначився(-лась) із майбутньою професією та бажаним напрямком освіти
5. У батьків немає матеріальної можливості утримувати мене після закінчення школи, тому буду змушений(-а) шукати роботу
6. Інше (напишіть) _____

14. Якщо Ви ПЛАНУЄТЕ продовжити подальшу освіту, то де плануєте навчатися?

1. Не планую продовжувати навчання	2. В Україні	3. За кордоном (напишіть в якій країні) _____	99. Важко відповісти
------------------------------------	--------------	--	----------------------

15. Якщо Ви плануєте навчатися в коледжі чи професійно-технічному закладі, то вкажіть причини?(оберіть до 5-ти варіантів відповіді)

1. Професійна освіта більше відповідає моїй майбутній професії, ніж вища освіта
2. Навчання в коледжі чи ПТУ дасть мені можливість швидше почати працювати
3. Професії, які можна здобути у закладах професійної освіти, привабливіші з точки зору оплати праці, ніж професії, здобуті у закладах вищої освіти
4. Не відчуваю себе підготовленим(-ою) до складання ЗНО
5. У мене немає можливості найняти репетиторів для підготовки до ЗНО
6. Умови отримання професійної освіти більше відповідають фінансовим можливостям моєї сім'ї
7. Навчання в закладі професійної освіти дасть мені можливість краще визначитись з майбутньою професією
8. Навчання в коледжі полегшить мені процес вступу до закладу вищої освіти
9. Інше (*напишіть*) _____

16. Чи маєте Ви близьких друзів (не віртуальних, а реальних) серед представників інших національностей?

1. Так	2. Ні
--------	-------

17. Що, на Вашу думку, дає сучасній людині вища освіта?
(*оберіть всі можливі варіанти*)

1. Вважаю, що нічого не дає
2. Високий рівень професійної підготовки
3. Можливість отримати цікаву професію
4. Можливість отримати високооплачувану професію
5. Особистісний розвиток
6. Можливість працювати у кращих умовах
7. Корисні практичні навички, потрібні на ринку праці
8. Можливість навчання за кордоном
9. Можливість працевлаштування за кордоном
10. Інше (*напишіть*) _____

18. Де Ви плануєте навчатись або працювати через кілька років?

1. В Україні	2. У сусідніх з Україною державах	3. В інших зарубіжних країнах	99. Важко відповісти
--------------	-----------------------------------	-------------------------------	----------------------

19. Яке значення має вивчення української мови для Вас особисто? (оберіть до 3-х варіантів відповіді)

1. Це моя рідна мова, я хочу її добре знати
2. Це державна мова, всі громадяни повинні нею вільно володіти
3. Вивчаю, тому що це – обов'язковий предмет
4. Вивчаю, тому що це дасть можливість отримати кращу вищу або спеціалізовану освіту
5. Вивчаю, тому що це розширить мої можливості при пошуку роботи та у кар'єрному зростанні
6. Якби була можливість, відмовився(-лась) би від вивчення
99. Важко відповісти

20. Чи доводилось Вам обговорювати проблеми мови навчання... (позначте «так» або «ні» по кожному рядку)

1	з друзями	так	ні
2	з вчителями	так	ні
3	з батьками	так	ні
4	з представниками національно-культурних товариств	так	ні

21. Стаття 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» викликала широку громадську дискусію. Чи відомо Вам щось про це?

1. Мені про це відомо	2. Мені про це не відомо	99. Важко відповісти
-----------------------	--------------------------	----------------------

22. Відповідно до ст.7 Закону України «Про освіту» з 1 вересня 2020 року у закладах освіти для національних меншин з 5-го класу буде відбуватися поступове збільшення кількості навчальних предметів, що вивчаються державною (українською) мовою. Вкажіть, будь ласка, Ваше ставлення до цього.

1. Підтримую	2. Не підтримую	99. Важко відповісти
--------------	-----------------	----------------------

23. Відповідно до ст.7 Закону України «Про освіту» з 1 вересня 2020 року діти з сімей національних меншин, як і зараз, зможуть навчатись рідною мовою в дошкільних закладах та початковій школі. Вкажіть, будь ласка, Ваше ставлення до цього.

1. Підтримую	2. Не підтримую	99. Важко відповісти
--------------	-----------------	----------------------

24. Як Ви оцінюєте мовну політику держави в освітній сфері?

1. Це правильна політика, яка спрямована на інтеграцію національних меншин в українське суспільство і посилення їх конкурентоспроможності.

2. Це хибна політика, спрямована на обмеження прав і культури національних меншин.

3. Інше (напишіть) _____

99. Важко відповісти

25. Оберіть твердження, з яким погоджуєтесь:

Закон України «Про освіту» в статті 7 визначає пріоритетну роль державної (української) мови в закладах освіти. На Вашу думку, такий підхід...

1. притаманний законодавству більшості європейських держав

2. порушує визнані в європейських державах права та норми

99. Важко відповісти

26. Оберіть твердження, з яким погоджуєтесь:

Впровадження положень статті 7 Закону України «Про освіту» в практику навчального процесу...

1. забезпечить рівні можливості для здобуття якісної освіти на всіх рівнях

2. розширить можливості абітурієнтів для вступу в різні заклади освіти

3. стимулює виховання національно-свідомого покоління громадян

4. розширить вживання української мови в школах національних меншин

5. обмежить права національних меншин на вивчення рідної мови

6. ускладнить здобуття вищої освіти для учнів шкіл

7. Інше (напишіть) _____

99. Важко відповісти

Вкажіть деякі відомості про себе:

<p>27. Якою мовою Ви спілкуєтесь вдома?</p> <p>1. Українською 2. Румунською 3. Молдавською 4. Угорською 5. Болгарською 6. Російською 7. Іншою (якою саме?) _____ 8. Двома чи більше мовами (вкажіть якими?) _____</p>	<p>28. Якою мовою Ви спілкуєтесь в школі?</p> <p>1. Українською 2. Румунською 3. Молдавською 4. Угорською 5. Болгарською 6. Російською 7. Іншою (якою саме?) _____ 8. Двома чи більше мовами (вкажіть якими?) _____</p>	<p>29. Ваша національність:</p> <p>1. Українець(-ка) 2. Румун(-ка) 3. Молдован(-ка) 4. Угорець(-ка) 5. Болгарин(-ка) 6. Росіянин(-ка) 7. Інша національність (напишіть) _____</p>
---	---	--

30. Ви відчуваєте себе насамперед (оберіть одну відповідь):

1. Представником своєї етнічної групи (українцем, румуном, угорцем і т.ін.)
2. Громадянином України
3. Мешканцем своєї області
4. Мешканцем свого села (міста)
5. Громадянином Європи
6. Громадянином світу

<p>31. Ваша стать:</p> <p>1. Чоловіча 2. Жіноча</p>	<p>32. Ваш вік: _____ років</p>	<p>33. Тип населеного пункту:</p> <p>1. Обласний центр 2. Місто, селище 3. Село</p>	<p>34. Назва населеного пункту:</p>	<p>35. Клас навчання: _____</p>
---	--	--	--	--

Дуже вдячні за Ваші відповіді!

Анкета для батьків старшокласників

Шановні учасники дослідження!

Це опитування проводиться Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій в рамках проекту «Промовання реформ в регіони» за підтримки Євросоюзу та Міжнародного фонду «Відродження». Його мета – вивчення суджень і оцінок батьків учнів щодо якості навчального процесу в сучасних закладах освіти України.

Щоб заповнити анкету, треба уважно прочитати питання, обрати той варіант (чи варіанти, де вказано на таку можливість) відповіді, який підходить вам найбільше та обвести його кружечком. Там, де питання не містить відповідей, треба написати свій варіант. Ваші відповіді будуть використані лише в узагальненому вигляді, тому підписувати анкету не потрібно. Ми розраховуємо на відверте спілкування, яке дасть можливість донести вашу думку до органів управління сферою освіти та широких кіл громадськості.

<p>1. Чи задоволені Ви загалом навчально-виховним процесом у школі, де навчається ваша дитина?</p> <p>1. Так, повністю задоволений(-а)</p> <p>2. Так, переважно задоволений(-а)</p> <p>3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)</p> <p>4. Ні, скоріше не задоволений(-а)</p> <p>5. Ні, повністю не задоволений(-а)</p> <p>99. Важко відповісти</p>	<p>2. Чи задоволені Ви якістю викладання української мови у школі, де вчиться ваша дитина ?</p> <p>1. Так, повністю задоволений(-а)</p> <p>2. Так, переважно задоволений(-а)</p> <p>3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а)</p> <p>4. Ні, скоріше не задоволений(-а)</p> <p>5. Ні, повністю не задоволений(-а)</p> <p>99. Важко відповісти</p>
---	--

3. Які з проблем навчального процесу викликають у Вас найбільше занепокоєння? (оберіть не більше 5-ти варіантів)

1. Складність програми більшості предметів
2. Велика кількість уроків на день
3. Складний зміст підручників
4. Надмірний обсяг домашніх завдань
5. Відсутність вимогливості з боку вчителів
6. Надмірна вимогливість вчителів
7. Необ'єктивність оцінювання знань дітей
8. Низька якість викладання
9. Низький рівень матеріально-технічного забезпечення навчального закладу
10. Орієнтація вчителів на репетиторство
11. Великі внески до класної каси
12. Формальні виховні заходи
13. Перевантаженість шкільної програми непотрібними для учнів предметами
14. Інше (напишіть) _____

4. Як часто Ви обговорюєте зі своєю дитиною питання, які стосуються навчання в школі ?

1. Регулярно	2. Інколи, залежно від ситуації	3. Дуже рідко	4. Не обговорюємо	99. Важко відповісти
--------------	---------------------------------	---------------	-------------------	----------------------

5. Чи користуєтесь Ви послугами репетиторів для своєї дитини ?

1. Так	2. Ні
--------	-------

6. Який із іспитів ЗНО для Вашої дитини може бути найважчим (напишіть) ? _____

7. Чи розглядаєте Ви продовження освіти після закінчення школи як необхідну життєву перспективу для вашої дитини?

1. Так	2. Бажано, але не обов'язково	3. Ні	99. Важко відповісти
--------	-------------------------------	-------	----------------------

8. Чи планує Ваша дитина після закінчення школи продовжити навчання ?

1. Ні, не планує
2. Так, планує вступати до закладу вищої освіти (університету, інституту)
3. Так, планує вступати до коледжу (технікуму)
4. Так, планує вступати до професійно-технічного закладу
99. Важко відповісти

9. Якщо Ваша дитина НЕ ПЛАНУЄ продовжувати освіту після закінчення школи, то вкажіть, будь ласка, причини ? (оберіть до 3-х варіантів відповіді)

1. Я не впевнений(-а), що отримання подальшої освіти надасть кращі можливості працевлаштування моїй дитині
2. Подальше навчання – даремне марнування часу
3. Нехай дитина починає працювати і заробляти гроші
4. Спочатку слід попрацювати, визначитись чим хочеш займатися, а тоді йти вчитися
5. Вища і професійно-технічна освіта в Україні – незадовільної якості
6. Відсутня матеріальна можливість подальшого навчання дитини
7. Інше (напишіть) _____

10. Який варіант навчання вашої дитини у закладі освіти є для Вас більш прийнятним ?

1. Моя дитина не продовжуватиме навчання після школи	2. В Україні	3. За кордоном (напишіть, будь ласка, в якій країні) _____	99. Важко відповісти
--	--------------	---	----------------------

11. Якщо Ваша дитина ПЛАНУЄ навчатися в коледжі чи професійно-технічному закладі, то вкажіть причини?
(оберіть до 5-ти варіантів відповіді)

1. Професійна освіта більше відповідає майбутній професії моєї дитини, ніж вища освіта
2. Навчання в коледжі чи ПТУ дасть моїй дитині можливість швидше почати працювати
3. Професії, які можна здобути у закладах професійної освіти, привабливіші з точки зору оплати праці, ніж професії, здобуті у закладах вищої освіти
4. Моя дитина не відчуває себе підготовленою до складання ЗНО
5. Наша сім'я не має можливості найняти репетиторів для підготовки до ЗНО
6. Умови отримання професійної освіти більше відповідають фінансовим можливостям нашої сім'ї
7. Навчання в закладі професійної освіти дасть моїй дитині можливість краще визначитись з майбутньою професією
8. Навчання в коледжі полегшить моїй дитині процес вступу до закладу вищої освіти
9. Інше (напишіть) _____

12. Майбутнє своєї дитини Ви хотіли би пов'язати...

1. з Україною	2. з іншою країною	3. Інше (напишіть) _____	99. Важко відповісти
------------------	--------------------------	-----------------------------	----------------------------

13. Що, на Вашу думку, дає людині вища освіта?
(оберіть всі можливі варіанти)

1. Вважаю, що нічого не дає
2. Високий рівень професійної підготовки
3. Можливість отримати цікаву професію
4. Можливість отримати високооплачувану професію
5. Особистісний розвиток
6. Можливість працювати у кращих умовах
7. Корисні практичні навички, потрібні на ринку праці

8. Можливість навчання за кордоном
 9. Можливість працевлаштування за кордоном
 10. Інше (*напишіть*) _____

14. Чи планує ваша дитина шукати роботу за кордоном?

1. Так, планує	2. Ні, не планує	3. Інше (<i>напишіть</i>) _____
----------------	------------------	--------------------------------------

15. Чи доводилось Вам обговорювати проблеми мови навчання... (позначте «так» або «ні» по кожному рядку)

1	з друзями	так	ні
2	з вчителями	так	ні
3	з дітьми	так	ні
4	з представниками національно-культурних товариств	так	ні
5	з представниками органів місцевого самоврядування	так	Ні
6	з представниками політичних партій	так	Ні

16. Стаття 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» викликала широку громадську дискусію. Чи відомо Вам щось про це?

1. Мені про це відомо	2. Мені про це не відомо	99. Важко відповісти
-----------------------	--------------------------	----------------------

17. Відповідно до ст..7 Закону України «Про освіту» з 1 вересня 2020 року у закладах освіти для національних меншин з 5-го класу буде відбуватися поступове збільшення кількості навчальних предметів, що вивчаються державною (українською) мовою. Вкажіть, будь ласка, Ваше ставлення до цього.

1. Підтримую	2. Не підтримую	99. Важко відповісти
--------------	-----------------	----------------------

18. Відповідно до ст.7 Закону України «Про освіту» з 1 вересня 2020 року діти з сімей національних меншин як і зараз зможуть навчатись рідною мовою в дошкільних закладах та початковій школі. Вкажіть, будь ласка, Ваше ставлення до цього.

1. Підтримую	2. Не підтримую	99. Важко відповісти
--------------	-----------------	----------------------

19. Як Ви оцінюєте мовну політику держави в освітній сфері?

1. Це правильна політика, яка спрямована на інтеграцію національних меншин в українське суспільство і посилення їх конкурентоспроможності

2. Це хибна політика, спрямована на обмеження прав і культури національних меншин

3. Інше (напишіть) _____

99. Важко відповісти

20. Оберіть твердження, з яким погоджуєтесь:

Закон України «Про освіту» в статті 7 визначає пріоритетну роль державної (української) мови в закладах освіти. На Вашу думку, такий підхід...

1. притаманний законодавству більшості європейських держав

2. порушує визнані в європейських державах права та норми

99. Важко відповісти

21. Оберіть твердження, з яким погоджуєтесь:

Впровадження положень статті 7 Закону України «Про освіту» в практику навчального процесу...

1. забезпечить рівні можливості для здобуття якісної освіти на всіх рівнях

2. розширить можливості абітурієнтів для вступу в різні заклади освіти

3. стимулює виховання національно-свідомого покоління громадян

4. розширить вживання української мови в школах національних меншин

5. обмежить права національних меншин на вивчення рідної мови

6. ускладнить здобуття вищої освіти для учнів шкіл

7. Інше

(напишіть)_____

99. Важко відповісти

<p>22. На Вашу думку, чи вірним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах ПІДВИЩУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти України випускників національних шкіл та, відповідно, ПОКРАЩУЄ їх життєві шанси ?</p> <p>1. Так, погоджуюся з даним твердженням</p> <p>2. Ні, не погоджуюся з даним твердженням</p> <p>99. Важко відповісти</p>	<p>23. На Вашу думку, чи вірним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах ОБМЕЖУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти інших країн випускників національних шкіл та, відповідно, ЗНИЖУЄ їх життєві шанси ?</p> <p>1. Так, погоджуюся з даним твердженням</p> <p>2. Ні, не погоджуюся з даним твердженням</p> <p>99. Важко відповісти</p>
--	---

24. Яке Ваше ставлення до заяв керівників ряду сусідніх держав (Румунії, Угорщини, Болгарії) стосовно оцінки мовної політики в закладах освіти України ?

1. Підтримую їх заяви щодо негативної оцінки впровадження статті 7 Закону України «Про освіту»

2. Не підтримую їх заяви щодо негативної оцінки впровадження статті 7 Закону України «Про освіту»

99. Важко відповісти

25. На якому рівні, на Вашу думку, повинно вирішуватись питання мови навчання в державних закладах освіти ?

1. На загальнодержавному рівні	2. На рівні регіонів, областей	3. На рівні місцевих громад	4. На рівні закладів освіти	99. Важко відповісти
--------------------------------	--------------------------------	-----------------------------	-----------------------------	----------------------

Вкажіть деякі відомості про себе:

<p>26. Якою мовою Ви спілкуєтесь вдома?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Українською 2. Румунською 3. Молдавською 4. Угорською 5. Болгарською 6. Російською 7. Іншою (якою саме?) <hr/> <p>8. Двома чи більше мовами (вказіть якими?)</p> <hr/>	<p>27. Якою мовою Ви спілкуєтесь на роботі?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Українською 2. Румунською 3. Молдавською 4. Угорською 5. Болгарською 6. Російською 7. Іншою (якою саме?) <hr/> <p>8. Двома чи більше мовами (вказіть якими?)</p> <hr/>	<p>28. Ваша національність:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Українець(-ка) 2. Румун(-ка) 3. Молдован(-ка) 4. Угорець(-ка) 5. Болгарин(-ка) 6. Росіянин(-ка) 7. Інша <p>національність (напишіть)</p> <hr/>
--	--	--

29. Ви відчуваєте себе насамперед (оберіть одну відповідь):

1. Представником своєї етнічної групи (українцем, румуном, угорцем і т.ін.)
2. Громадянином України
3. Мешканцем своєї області
4. Мешканцем свого села (міста)

5. Громадянином Європи

6. Громадянином світу

30. Ваша стать: 1. Чоловіча 2. Жіноча	31. Ваш вік: _____ років	32. Тип населеного пункту: 1. Обласний центр 2. Місто, селище 3. Село	33. Назва населеного пункту: _____
---	---	---	--

Дуже вдячні за Ваші відповіді!

Анкета для студентів

Шановні учасники дослідження!

Це опитування проводиться Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій в рамках проекту «Просування реформ в регіони» за підтримки Євросоюзу та Міжнародного фонду «Відродження». Його мета – вивчення суджень і оцінок студентів щодо якості навчального процесу в сучасних закладах освіти України.

Щоб заповнити анкету, треба уважно прочитати питання, обрати той варіант (чи варіанти, де вказано на таку можливість) відповіді, який підходить вам найбільше та обвести його кружечком. Там, де питання не містить відповідей, треба написати свій варіант. Ваші відповіді будуть використані лише в узагальненому вигляді, тому підписувати анкету не потрібно. Ми розраховуємо на відверте спілкування, яке дасть можливість донести вашу думку до органів управління сферою освіти та широких кіл громадськості.

1. Чи задоволені Ви якістю навчання в університеті ? 1. Так, повністю задоволений(-а) 2. Так, переважно задоволений(-а) 3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а) 4. Ні, скоріше не задоволений(-а) 5. Ні, повністю не задоволений(-а) 99. Важко відповісти	2. Чи задоволені Ви своїм рівнем володіння українською мовою ? 1. Так, повністю задоволений(-а) 2. Так, переважно задоволений(-а) 3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а) 4. Ні, скоріше не задоволений(-а) 5. Ні, повністю не задоволений(-а) 99. Важко відповісти
---	---

3. Якщо ні, то чим саме Ви незадоволені (напишіть)? _____

4. Що для Вас було найважчим на першому році навчання ? (оберіть до 3-х варіантів відповіді)

1. Звикання до нових умов життя (в гуртожитку, на квартирі)
2. Входження до колективу
3. Адаптація до вимог викладачів
4. Освоєння нової системи навчання
5. Великий обсяг самостійної роботи
6. Адаптація до мови викладання (для студентів, які є випускниками національних шкіл)
7. Фінансові обмеження, невеликий обсяг стипендії
8. Недоліки навчальної програми (завантаженість не потрібними предметами)
9. Інше (напишіть) _____

5. Чи користувались Ви послугами репетиторів для підготовки до складання ЗНО ?

1. Так	2. Ні
--------	-------

6. Який із іспитів ЗНО для Вас виявився найважчим ? (напишіть) _____

<p>7. Чи задоволені Ви вибором спеціальності, за якою навчаєтесь ?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Так, повністю задоволений(-а) 2. Так, переважно задоволений(-а) 3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а) 4. Ні, скоріше не задоволений(-а) 5. Ні, повністю не задоволений(-а) 99. Важко відповісти	<p>8. Чи задоволені Ви вибором вищого навчального закладу, в якому вчитеся ?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Так, повністю задоволений(-а) 2. Так, переважно задоволений(-а) 3. Частково задоволений(-а), частково не задоволений(-а) 4. Ні, скоріше не задоволений(-а) 5. Ні, повністю не задоволений(-а) 99. Важко відповісти
---	---

9. Що, на Вашу думку, дає людині вища освіта? (оберіть всі можливі варіанти)

1. Вважаю, що нічого не дає
2. Високий рівень професійної підготовки
3. Можливість отримати цікаву професію
4. Можливість отримати високооплачувану професію
5. Особистісний розвиток
6. Можливість працювати у кращих умовах
7. Корисні практичні навички, потрібні на ринку праці
8. Можливість навчання за кордоном
9. Можливість працевлаштування за кордоном
10. Інше (напишіть) _____

10. Чи плануєте Ви продовжувати навчання (наприклад, в магістратурі або за іншим фахом)?

1. Так	2. Ні	99. Важко відповісти
--------	-------	----------------------

11. Чи розглядаєте Ви варіанти продовження навчання за кордоном ?

1. Так	2. Ні	99. Важко відповісти
--------	-------	----------------------

12. Якщо так, в якій країні?
(напишіть) _____

13. Де Ви плануєте навчатись або працювати через кілька років ?

1. В Україні	2. У сусідніх країнах	3. В інших зарубіжних країнах	99. Важко відповісти
--------------	-----------------------	-------------------------------	----------------------

14. Своє майбутнє Ви хотіли би пов'язати...

1. з Україною
2. з іншою країною
3. Інше (напишіть) _____
99. Важко відповісти

15. Чи маєте Ви близьких друзів (не віртуальних, а реальних) серед представників інших національностей ?

1. Так	2. Ні
--------	-------

16. Яке значення має вивчення української мови для Вас особисто ? (оберіть до 3-х варіантів відповіді)

1. Це моя рідна мова, я хочу її добре знати
2. Це державна мова, всі громадяни повинні нею вільно володіти
3. Вивчаю, тому що це – обов'язковий предмет
4. Вивчаю, тому що це дасть можливість отримати кращу вищу або спеціалізовану освіту
5. Вивчаю, тому що це розширить мої можливості при пошуку роботи та у кар'єрному зростанні
6. Якби була можливість, відмовився(-лась) би від вивчення
99. Важко відповісти

17. Чи доводилось Вам обговорювати проблеми мови навчання... (позначте «так» або «ні» по кожному рядку)

1	з друзями	так	ні
2	з викладачами	так	ні
3	з батьками	так	ні
4	з представниками національно-культурних товариств	так	ні
5	з представниками політичних партій	так	ні

18. Стаття 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» викликала широку громадську дискусію. Чи відомо Вам щось про це?

1. Мені про це відомо	2. Мені про це не відомо	99. Важко відповісти
-----------------------	--------------------------	----------------------

19. Відповідно до ст..7 Закону України «Про освіту» з 1 вересня 2020 року у закладах освіти для національних меншин з 5-го класу буде відбуватися поступове збільшення кількості навчальних предметів, що вивчаються державною (українською) мовою. Вкажіть, будь ласка, Ваше ставлення до цього.

1. Підтримую	2. Не підтримую	99. Важко відповісти
--------------	-----------------	----------------------

20. Відповідно до ст..7 Закону України «Про освіту» з 1 вересня 2020 року діти з сімей національних меншин як і зараз зможуть навчатись рідною мовою в дошкільних закладах та початковій школі. Вкажіть, будь ласка, Ваше ставлення до цього.

1. Підтримую	2. Не підтримую	99. Важко відповісти
--------------	-----------------	----------------------

21. Як Ви оцінюєте мовну політику держави в освітній сфері?

1. Це правильна політика, яка спрямована на інтеграцію національних меншин в українське суспільство і посилення їх конкурентоспроможності.

2. Це хибна політика, спрямована на обмеження прав і культури національних меншин.

3. Інше (*напишіть*) _____

99. Важко відповісти

22. Оберіть твердження, з яким погоджуєтесь:

Закон України «Про освіту» в статті 7 визначає пріоритетну роль державної (української) мови в закладах освіти. На Вашу думку, такий підхід...

1. притаманний законодавству більшості європейських держав

2. порушує визнані в європейських державах права та норми

99. Важко відповісти

23. Оберіть твердження, з яким погоджуєтесь:

Впровадження положень статті 7 Закону України «Про освіту» в практику навчального процесу...

1. забезпечить рівні можливості для здобуття якісної освіти на всіх рівнях
2. розширить можливості абітурієнтів для вступу в різні заклади освіти
3. стимулює виховання національно-свідомого покоління громадян
4. розширить вживання української мови в школах національних меншин
5. обмежить права національних меншин на вивчення рідної мови
6. ускладнить здобуття вищої освіти для учнів шкіл
7. Інше (*напишіть*) _____
99. Важко відповісти

24. На Вашу думку, чи вірним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах ПІДВИЩУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти України випускників національних шкіл та, відповідно, ПОКРАЩУЄ їх життєві шанси ?

1. Так, погоджуюся з даним твердженням
2. Ні, не погоджуюся з даним твердженням
99. Важко відповісти

25. На Вашу думку, чи вірним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах ОБМЕЖУЄ можливості вступу до закладів вищої освіти інших країн випускників національних шкіл та, відповідно, ЗНИЖУЄ їх життєві шанси ?

1. Так, погоджуюся з даним твердженням
2. Ні, не погоджуюся з даним твердженням
99. Важко відповісти

Вкажіть деякі відомості про себе:

<p>26. Якою мовою Ви спілкуєтесь вдома?</p> <p>1. Українською 2. Румунською 3. Молдавською 4. Угорською 5. Болгарською 6. Російською 7. Іншою (якою саме?) _____</p> <p>8. Двома чи більше мовами (вказіть якими?) _____</p>	<p>27. Якою мовою Ви спілкуєтесь в закладі освіти?</p> <p>1. Українською 2. Румунською 3. Молдавською 4. Угорською 5. Болгарською 6. Російською 7. Іншою (якою саме?) _____</p> <p>8. Двома чи більше мовами (вказіть якими?) _____</p>	<p>28. Ваша національність :</p> <p>1. Українець(-ка) 2. Румун(-ка) 3. Молдован(-ка) 4. Угорець(-ка) 5. Болгарин(-ка) 6. Росіянин(-ка) 7. Інша національність (напишіть) _____</p>
---	--	---

29. Ви відчуваєте себе насамперед (оберіть одну відповідь):

1. Представником своєї етнічної групи (українцем, румуном, угорцем і т.ін.)
2. Громадянином України
3. Мешканцем своєї області
4. Мешканцем свого села (міста)
5. Громадянином Європи
6. Громадянином світу

<p>30. Ваша стать:</p> <p>1. Чоловіча 2. Жіноча</p>	<p>31. Ваш вік: _____ років</p>	<p>32. Назва навчального закладу: _____</p>	<p>33. Курс навчання: _____</p>
--	--	--	--

Дуже вдячні за Ваші відповіді!

ГАЙДИ ГЛИБИННИХ ІНТЕРВ'Ю

Гайд глибокого інтерв'ю з управлінцями і освітянами

Добрий день! Мене звати _____. Я представляю групу дослідників, які задіяні в реалізації проекту «Просування реформ в регіони» Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій за підтримки Євросоюзу та Міжнародного фонду «Відродження». Його мета – вивчення можливих шляхів налагодження діалогу між представниками національних громад _____ області та іншими зацікавленими сторонами щодо реалізації ст. 7 Закону України «Про освіту», а також необхідних заходів реформування середньої освіти в Україні з урахуванням зауважень Венеціанської комісії.

Я би хотів(-ла) поговорити з Вами на цю тему.

Всі дані будуть аналізуватися в узагальненому вигляді, без уточнення будь-яких персональних даних. У цьому інтерв'ю немає правильних або неправильних відповідей. Нам цікава Ваша думка, а також власний досвід. Інтерв'ю буде тривати близько 30 хвилин. Нашу бесіду я буду записувати на диктофон, із записами буду працювати тільки я, вони не будуть відтворені в жодній іншій аудиторії.

1. Якщо говорити в загальному, чи відомо Вам, які зміни щодо мови викладання були внесені до Закону України «Про освіту» в 2017 році?

2. За Вашими спостереженнями, яка була реакція представників національних меншин нашої області на ці зміни? Які відчуття це викликало у Вас ?

3. Які переваги та недоліки має стаття 7 Закону України «Про освіту»?

4. Що саме в новому Законі України «Про освіту» непокоїть національні громади? Що треба зробити для того, щоб зняти напругу?

5. Які проблеми у вашій професійній діяльності викликала стаття 7 Закону України «Про освіту»?

6. На Вашу думку, як реалізація статті 7 Закону України «Про освіту» вплине на подальшу професійну реалізацію вчителів, які працюють в національних школах?

7. На якому рівні, на Вашу думку, повинно вирішуватись питання мови навчання в державних закладах освіти (на загальнодержавному рівні; на рівні регіонів, областей; на рівні місцевих громад; на рівні закладів освіти)?

8. Який, на Вашу думку, оптимальний шлях реалізації мовної політики в Україні (залишити існуючий стан; викладати всі дисципліни українською мовою з 5-го класу; викладати всі дисципліни українською мовою з 10 класу; поступово довести викладання предметів українською мовою до 60-70% у випускних класах; викладати українською лише гуманітарні предмети; питання вибору мови викладання надати громаді, тощо)?

9. Чи вважаєте Ви, що громадян України (учнів, студентів, дорослих), потрібно заохочувати до вивчення української мови? Якщо так, то що, на Вашу думку, слід зробити для того, щоб їх заохотити?

10. На Вашу думку, чи вірним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах підвищує можливості вступу до закладів вищої чи професійно-технічної освіти випускників національних шкіл та відповідно покращує їх життєві шанси? Чому? Поясніть, будь ласка, свою думку.

11. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що за результатами ЗНО рівень володіння українською мовою серед випускників національних шкіл є нижчим за випускників шкіл з українською мовою викладання? Якщо так, то з чим, на Вашу думку, це пов'язано (якість викладання, якість підручників, небажання дітей та їх батьків, тощо)?

12. Чи на належному рівні знаходиться якість викладання української мови в національних школах? Яких заходів слід вжити для того, щоб покращити якість викладання української мови в національних школах?

13. Скільки років, на Вашу думку, потрібно для того, щоб вчителі змогли перейти на українську мову викладання в національних школах? Чому? Поясніть, будь ласка, свою думку.

14. На Вашу думку, чи складно випускникам національних шкіл адаптуватися до навчального процесу в коледжах, закладах вищої освіти, якщо вони продовжують навчання далі ?

15. В експертних висновках Венеціанської комісії запропоновано в межах виконання закону налагодити діалог з представниками національних меншин щодо мовного питання в освіті. Чи відомі Вам конкретні заходи для реалізації цього положення? Чи, на Вашу думку, слід здійснювати такі заходи? Якщо так, то які саме заходи потрібно здійснювати?

Чи є у Вас які-небудь питання до нас?

Дякую за співпрацю! **Вимкнути диктофон**

Ефект вимкненого диктофону. Чи не хочете Ви щось додати?

Коментарі до інтерв'ю

Посада _____

Вік _____

Гайд глибинного інтерв'ю з батьками, учнями і студентами

Добрий день! Мене звати _____. Я представляю групу дослідників, які задіяні в реалізації проекту «Просування реформ в регіони» Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій за підтримки Євросоюзу та Міжнародного фонду «Відродження». Його мета – вивчення можливих шляхів налагодження діалогу між представниками національних громад _____ області та іншими зацікавленими сторонами щодо реалізації ст. 7 Закону України «Про освіту», а також необхідних заходів реформування середньої освіти в Україні з урахуванням зауважень Венеціанської комісії.

Я би хотів(-ла) поговорити з Вами на цю тему.

Всі дані будуть аналізуватися в узагальненому вигляді, без уточнення будь-яких персональних даних. У цьому інтерв'ю немає правильних або неправильних відповідей. Нам цікава Ваша думка, а також власний досвід. Інтерв'ю буде тривати близько 30 хвилин. Нашу бесіду я буду записувати на диктофон, із записами буду працювати тільки я, вони не будуть відтворені в жодній іншій аудиторії.

1. Чи, на Вашу думку, на належному рівні знаходиться якість викладання української мови в школах?

2. Чи, на Вашу думку, потрібно підвищувати зацікавленість у вивченні української мови в школах? Чому? Якщо так, то що, на Вашу думку, слід для цього зробити?

3. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що згідно результатів ЗНО з української мови, рівень володіння українською мовою серед випускників національних шкіл є нижчим за випускників шкіл з українською мовою викладання?

4. **Для учнів національних шкіл:** Чи очікуєте Ви якісь складнощі при адаптації до навчального процесу після закінчення національної школи (в коледжах, закладах вищої освіти), якщо Ви вступите?

Для батьків дітей, які навчаються в нац. школах: На Вашу думку, чи складно буде вашій дитині адаптуватися до навчального процесу після закінчення національної школи в коледжах, закладах вищої освіти, якщо вона вступить туди?

Для студентів, які закінчили національні школи: Чи складно було Вам адаптуватися до навчального процесу після закінчення національної школи (в коледжах, закладах вищої освіти)? Якщо так, то у чому проявлялась складність?

5. На Вашу думку, кому легше адаптуватись до навчання у закладах вищої освіти – випускникам шкіл з українською мовою викладання чи національних шкіл?

6. Чи відомо Вам, які зміни були внесені до Закону України «Про освіту» в питанні мовної політики?

7. На Вашу думку, чи вірним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах підвищить можливості вступу до закладів вищої освіти випускників національних шкіл та відповідно покращує їх життєві шанси? Чому? Поясніть, будь ласка, свою думку.

8. **Для батьків:** Чи, на Вашу думку, Україна в реалізації мовної політики в закладах освіти слідує практиці європейських держав?

9. На Вашу думку, чому деякі представники національних меншин непокояться щодо змін до Закону України «Про освіту»?

10. Як Ви ставитесь до твердження, що стаття 7 Закону України «Про освіту» обмежує право представників національних меншин в мовному питанні?

11. Що треба зробити, щоб зняти напругу в цьому питанні?

12. **Для батьків:** Якби у Вас була можливість обирати мову викладання в школі для вашої дитини, якій мові Ви б надали перевагу?

13. **Для учнів:** Як Ви бачите своє майбутнє після закінчення школи?

Для батьків: Чи бажаєте Ви, щоб ваша дитина продовжила навчання після закінчення школи у закладі вищої освіти?

Для студентів: Чому після закінчення школи Ви вирішили продовжити навчання у закладі вищої освіти?

14. Чи хотіли б Ви (ваша дитина) навчатися у закладі вищої освіти за кордоном?

15. Де Ви бачите своє майбутнє (майбутнє ваших дітей) – в Україні чи за кордоном?

16. Де Ви бачите себе (свою дитину) через кілька років?

17. Чи плануєте Ви (ваша дитина) шукати роботу за кордоном?

18. Чи вірним є припущення, що недостатнє знання української мови «виштовхує» випускників національних шкіл за кордон, бо їх освіта неконкурентоспроможна на ринку праці? Чому? Поясніть, будь ласка, свою думку.

Чи є у Вас які-небудь питання до мене?

Дякую за співпрацю! **Вимкнути диктофон**

Ефект вимкненого диктофону. Чи не хочете ви щось додати?

Коментарі до інтерв'ю

Стать респондента:

1. Чоловіча
2. Жіноча

Вік респондента: _____ років

Національність: _____

Тип поселення, в якому він (вона) проживає:

1. Обласний центр
2. Місто, селище
3. Село

**Гайд глибинного інтерв'ю з представниками
національно-культурних товариств, представниками
політичних партій та роботодавцями**

Добрий день! Мене звати _____. Я представляю групу дослідників, які задіяні в реалізації проекту «Просування реформ в регіони» Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій за підтримки Євросоюзу та Міжнародного фонду «Відродження». Його мета – вивчення можливих шляхів налагодження діалогу між представниками національних громад _____ області та іншими зацікавленими сторонами щодо реалізації ст. 7 Закону України «Про освіту», а також необхідних заходів реформування середньої освіти в Україні з урахуванням зауважень Венеціанської комісії.

Я би хотів(-ла) поговорити з Вами на цю тему.

Всі дані будуть аналізуватися в узагальненому вигляді, без уточнення будь-яких персональних даних. У цьому інтерв'ю немає правильних або неправильних відповідей. Нам цікава Ваша думка, а також власний досвід. Інтерв'ю буде тривати близько 30 хвилин. Нашу бесіду я буду записувати на диктофон, із записами буду працювати тільки я, вони не будуть відтворені в жодній іншій аудиторії.

1. Якщо говорити в загальному, чи відомо Вам, які зміни щодо мовного питання були внесені до Закону України «Про освіту» в 2017 році?

2. На Вашу думку, чому представники національних меншин негативно сприйняли ці зміни?

3. Як би Ви оцінили резонанс, який в Україні викликало прийняття цього Закону? Які відчуття це викликало у Вас?

4. Що саме в новій редакції Закону викликає негативну реакцію?

5. Що треба зробити для того, щоб зняти напругу?

6. Які проблеми у вашій професійній (політичній, громадській) діяльності викликала нова редакція Закону?

7. **Лише для представників політичних партій:** Існує думка, що мовне питання може використовуватись політиками для маніпуляцій у власних політичних інтересах. Які засоби, на Вашу думку, слід використовувати для деполітизації дискусій щодо реалізації мовної політики в сфері освіти ?

8. На Вашу думку, чи вірним є припущення, що перехід на українську мову викладання більшості предметів в національних школах підвищує можливості вступу до закладів вищої чи професійно-технічної освіти випускників національних шкіл та відповідно покращує їх життєві шанси ?

9. **Лише для представників національно-культурних товариств і політичних партій:** Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що за результатами ЗНО рівень володіння українською мовою серед випускників національних шкіл є нижчим за випускників шкіл з українською мовою викладання? Якщо так, то з чим це пов'язано, на Вашу думку (якість викладання, якість підручників, небажання дітей та їх батьків, тощо)?

10. **Лише для представників національно-культурних товариств:** На Вашу думку, чи на належному рівні знаходиться якість викладання української мови в національних школах?

11. **Лише для представників національно-культурних товариств:** Чи достатньою є кількість годин на вивчення української мови в національних школах?

12. **Лише для представників національно-культурних товариств:** На Вашу думку, як швидко випускники національних шкіл адаптуються до навчального процесу після закінчення навчання в національній школі (в коледжах, закладах вищої освіти), якщо вони продовжують навчання далі?

13. На Вашу думку, чи збільшує знання української мови шанси на можливість працевлаштування?

14. **Лише для роботодавців:** З точки зору роботодавця, які зміни в освітньому процесі щодо мови Ви запропонували б зробити освітянам?

15. **Лише для роботодавців:** Сьогодні частина молоді орієнтована на працевлаштування за кордоном. Які кроки для подолання такої тенденції Ви можете запропонувати? Чи може

мовна політика в сфері освіти розглядатися як один із засобів вирішення ситуації?

16. Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що стаття 7 Закону України «Про освіту» дає підстави говорити про денационалізацію (асиміляцію) етнічних меншин?

17. Як Ви ставитесь до негативної оцінки, різкої критики мовної політики в закладах освіти України з боку керівництва ряду сусідніх держав (Румунії, Угорщини, Болгарії)?

18. На Вашу думку, чи необхідне знання української мови для активної громадсько-політичної діяльності в Україні? Поясніть, будь ласка.

19. Чи задіяні Ви особисто в дискусіях стосовно впровадження нових положень Закону України «Про освіту»?

20. Чи можна сприймати положення статті 7 Закону України «Про освіту» як захід запобігання сепаратизму?

21. Що можна зробити для того, щоб налагодити діалог між національними громадами і керівництвом області та районів?

Чи є у Вас питання до нас?

Дякую за співпрацю! **Вимкнути диктофон**

Ефект вимкненого диктофону. Чи не хочете Ви щось додати?

Коментарі до інтерв'ю

Посада _____

Вік _____

Наукове видання

Монографія

Автори:

Світлана Щудло, доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, президент Української асоціації дослідників освіти

Оксана Заболотна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, віце-президент Української асоціації дослідників освіти

Тетяна Медіна, кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології, соціального забезпечення та місцевого самоврядування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, член Української асоціації дослідників освіти

Відповідальна за видання:

Світлана Щудло

Літературне редагування:

Ірина Невмержицька

Дизайн обкладинки:

Сергій Стрельцов

Друк видання здійснено за фінансової підтримки
Української асоціації дослідників освіти

Здано до набору 15.05.2019 р.
Підписано до друку 01.06.2019 р.
Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Гарнітура. Bookman Old Style. Наклад 100 прим.
Ум. друк. арк. 7,9
Друк ТзОВ «Трек ЛТД». Зам. № м32
м.Дрогобич, вул. Д.Галицького, 1
Тел.. (244) 1-08-90. drukstv@gmail.com

